

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
ÖZEL HUKUK BİLİM DALI

KOOPERATİFLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ

Yusuf MOLLAOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Nursen AYAN

Konya - 2018

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin hazırlık safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının yararlanması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Yusuf MOLLAOĞLU

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Adı Soyadı
Yusuf MOLLAOĞLU

Numarası
044233001013

Ana Bilim / Bilim Dalı
Özel Hukuk Ana Bilim Dalı
Özel Hukuk Bilim Dalı

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tezin Adı
Kooperatiflerin Hukuki Niteliği

Öğrencinin

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin

Adı Soyadı

Yusuf MOLLAOĞLU

Numarası

044233001013

Ana Bilim / Bilim Dalı

Özel Hukuk Ana Bilim Dalı

Özel Hukuk Bilim Dalı

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Nurşen AYAN

Tezin Adı

Kooperatiflerin Hukuki Niteliği

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Kooperatiflerin Hukuki Niteliği” başlıklı bu çalışma 08/06/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Nurşen AYAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Sinan Sami AKKURT

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Süheyla ZORLU

Üye

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
 Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf MOLLAOĞLU
	Numarası	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Özel Hukuk / Özel Hukuk
	Programı	Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora ()
	Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nurşen AYAN
Tezin Adı		Kooperatiflerin Hukukî Niteliği

ÖZET

Türkiye’de kooperatifler 1163 sayılı kanunla “teşekkül” olarak tanımlanmış iken 5146 sayılı kanunla yapılan değişiklikle “ortaklık” olarak adlandırılmış ve son olarak da 6102 sayılı kanunla ticaret şirketleri arasında sayılmıştır. Ancak, bu düzenlemelerin kooperatiflerin sosyolojik özelliklerini yansıtmadığı bazı yazarlarca ileri sürülmüş ve bu tartışmalar Yargıtay kararlarında da görülmüştür. Bu çalışmanın konusu, mevzuat düzenlemelerine rağmen kooperatiflerin hukuki niteliğine ilişkin tartışmalara ışık tutmak üzere belirlenmeler yapılması ve öneriler sunulmasıdır. Çalışmanın genel amacı kooperatiflerin aslında kendine has özellikleri bulunan oluşumlar olduğunun ortaya konulmasıdır.

Birinci bölümde kooperatiflerin tarihi, gelişimleri ve mevzuat düzenlemeleri araştırılarak bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde kooperatiflerin türleri, örgütlenmeleri, denetim ve sorumluluk türleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde kooperatiflerin hukuki niteliğine ilişkin ülkemizdeki tartışmalar incelenmiş ve ileri sürülen görüşler karşılaştırılmıştır. Tespitler yapılırken Türkiye’de kooperatiflerin dünya standartlarına uygun şekilde geliştirilmesi ve kooperatifçilik ilkelerinin tam olarak uygulanabilmesine yönelik farklı görüşler paylaşılmıştır. Kooperatiflerin hukuki niteliğinin açıklığa kavuşturulmasına

ilişkin görüşlerin dışında Yargıtay kararlarına yer verilmiş ve internet kaynaklarından da yararlanılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda ihtiyaçları karşılayacak bir kooperatif tanımının yapılarak sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunulmuştur. Tespit edilen farklı görüşler değerlendirilirken hukukî ve sosyolojik gerekçelere değinilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde kooperatiflerin unsurları kapsamında yapılan değerlendirmelerde kooperatiflerin diğer tüzel kişilerden farklı yönleri ortaya konulmuştur. Böylelikle, kooperatiflerin kendine özgü yapılarının olduğu ve yürürlükteki mevzuat hükümlerinin aksine kooperatiflerin ticaret şirketi sayılamayacakları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca istinaden kooperatiflerle ilgili mevzuat düzenlemelerinin tek bir kanun altında toplanması ve bu kapsamda kooperatiflerin “birlik” adı altında kendine özgü bir kişilik olarak tanınması, terminolojide kavram kargaşasına son verilmesi, kooperatifçiliğin geliştirilmesine yönelik desteğin artırılması ve sorunların çözümü hususlarında öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, hukukî nitelik, Kooperatiflerin hukukî niteliği.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf MOLLAOĞLU
	Numarası	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Özel Hukuk / Özel Hukuk
	Programı	Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora ()
	Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nurşen AYAN
Tezin İngilizce Adı		Legal Status of Cooperatives

SUMMARY

In Turkey, whereas the cooperative initiatives were first defined to be “initiatives” by the Law No:1163, they were later called to be “partnerships” through an amendment by the Law No:5146, and lastly they were included among the commercial companies through the Law No:6102. However, some authors asserted that these codifications could not reflect social features of cooperative initiatives, as such discussions in this regard were also tracked in decisions of the Court of Cassation. The subject of this study is determination of legal status of the cooperative initiatives, as well as submission of recommendations so as to enlighten those discussions despite the enforced legislation. Overall objective of the study is to bear out that the cooperatives are *sui generis* personalities with their intrinsic features.

In the First Chapter, history, development and legal framework of the cooperative initiatives were probed and information provided accordingly. In the Second Chapter, types, organizations, responsibilities and custody rules of the cooperative initiatives were reviewed. In the Third Chapter, discussions over the legal status of cooperative initiatives were reviewed and assertions were compared. In the course of determination, different views were shared for the sake of development of cooperative initiatives in

line with the global standards, as well as proper application of the Cooperative Principles. Further to those views to reveal the legal status of cooperative initiatives, decisions of the Cassation Court were included and internet resources were also benefited. While evaluating the assertions, our views were expressed based on legal and sociologic justifications. In the end of the analysis, a definition of the cooperative initiatives, which could meet the needs, was recommended for resolution of the ongoing problems.

In the Conclusion Chapter, to reveal the difference, through comparisons in terms of elements of cooperative initiatives, different aspects from the other legal personalities were put forward. Hereby, it was concluded that the cooperative initiatives have sui generis structures, and in spite of the current legislative framework, they should not be considered as commercial companies.

Based on this conclusion, recommendations were submitted for integration of the cooperative related laws under one law to ensure unity in legal system, recognition of the sui generis structure of cooperative initiatives under the name of “birlik”, which means unity in Turkish language that could stop concept confusion in terminology, and development of support to the cooperative initiatives.

Keywords: Cooperative, legal quality, legal status of cooperatives.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
TEZ KABUL FORMU.....	ii
ÖZET.....	iii
SUMMARY.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

§ 1. KOOPERATİFLERİN DOĞUŞU, İLKELERİ VE GELİŞİMİ.....	3
I. DÜNYADA KOOPERATİFLERİN DOĞUŞU.....	3
A. KOOPERATİF SÖZCÜĞÜNÜN ANLAMI.....	3
B. DÜNYADA KURULAN İLK KOOPERATİFLER.....	4
C. KOOPERATİFÇİLİĞİN MEVZUATLARDA DÜZENLENİŞİ.....	5
II. KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ.....	10
A. GÖNÜLLÜ VE SERBEST GİRİŞ (AÇIK KAPI) İLKESİ.....	12
B. DEMOKRATİK YÖNETİM İLKESİ.....	13
C. MALİ YAPI-ORTAĞIN EKONOMİK KATILIMI İLKESİ.....	14
D. ÖZERKLİK VE BAĞIMSIZLIK İLKESİ.....	15
E. EĞİTİM, ÖĞRETİM VE BİLGİLENDİRME İLKESİ.....	16
F. KOOPERATİFLER ARASI İŞBİRLİĞİ İLKESİ.....	16
G. TOPLUMA KARŞI SORUMLU OLMA İLKESİ.....	17
III. ÜLKEMİZDE KOOPERATİFLERİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	17
A. CUMHURİYET ÖNCESİNDEKİ GELİŞMELER.....	18
1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi.....	18
a. Memleket Sandıkları.....	18
b. Menafi Sandıkları.....	20

c. Köy Bakkalları.....	20
d. İncir Paketleyenler Grubu	21
e. Milli Aydın Bankası	21
f. Kooperatif Şirketler Kanun Layihası ve Esab-ı Mucibesi	22
g. Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi	22
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dönemi.....	22
a. Kooperatif Şirketler Kanun Layihası.....	23
b. Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun	23
c. İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi	24
B. CUMHURİYET SONRASI GELİŞMELER	24
1. Kooperatifler Kanunu'na Kadar Olan Dönem	24
a. 396 Sayılı Kanun'la 1850 tarihli Ticaret-i Berriye Kanununda Yapılan Değişiklikler.....	24
b. 498 Sayılı İtibari Zirai Birlikler Kanunu	25
c. Memurlar Kooperatifi.....	25
d. 865 Sayılı Türk Ticaret Kanunu	26
e. 1470 Sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu.....	26
f. Türk Kooperatifçilik Kurumu	27
g. 2834 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu.....	28
h. 2836 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu	29
i. 2284 Sayılı Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu	29
j. 3202 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu	30
k. 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu	31
l. 1961 Anayasası	32
2. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Sonrası Dönem	32
a. 1196 sayılı Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu.....	33
b. 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu.....	34
c. 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu	34

d. 1982 Anayasası	34
e. 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu.....	36
f. 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun	37
g. 5146 Sayılı Kanun’la 1163 Sayılı Kanun’da Yapılan Değişiklikler	38
h. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu	39
i. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı	42

İKİNCİ BÖLÜM

§ 2. KOOPERATİF TANIMI, TÜRLERİ, ÜST ÖRGÜTLENMESİ, DENETİMİ VE SORUMLULUK REJİMLERİ.....	46
I. KOOPERATİFİN TANIMLANMASI.....	46
II. KOOPERATİFLERİN TÜRLERİ	49
A. KOOPERATİF TÜRLERİNE İLİŞKİN MEVZUAT	50
B. KOOPERATİF TÜRLERİNİN BELİRLENMESİ.....	52
C. TÜR DEĞİŞTİRME, BİRLEŞME VE BÖLÜNME.....	57
1. Tür Değişirme	58
2. Birleşme	59
3. Bölünme	61
III. KOOPERATİFLERDE ÜST ÖRGÜTLENME.....	61
A. ÜST ÖRGÜTLENMEYİ DÜZENLEYEN MEVZUAT	62
B. ÜST ÖRGÜTLENMEDE YAPILANMA	64
IV. KOOPERATİFLERİN DENETİMİ	65
A. İÇ DENETİM	66
B. DIŞ DENETİM	69
C. ÜST BİRLİK DENETİMİ	70
V. KOOPERATİFLERDE SORUMLULUK REJİMLERİ.....	72
A. SINIRLI SORUMLULUK	76
B. SINIRSIZ SORUMLULUK	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

§ 3. KOOPERATİFİN UNSURLARI VE DİĞER TÜZEL KİŞİLERLE KARŞILAŞTIRILMASI.....	88
I. KOOPERATİFİN UNSURLARI	88
II. KOOPERATİFİN UNSURLARINA GÖRE NİTELİĞİNİN TESPİT	88
A. AMAÇ UNSURU	89
B. SERBEST KATILMA VE ÇIKMA UNSURU	99
C. İNSAN UNSURU	105
D. TÜZEL KİŞİLİK UNSURU	111
E. UNVAN UNSURU	122
F. SERMAYE (MALVARLIĞI) UNSURU	124
G. EŞİTLİK VE DEMOKRATİK YÖNETİM UNSURU	130
§ 4. SONUÇ VE ÖNERİLER	139
KAYNAKLAR.....	166

KISALTMALAR

AB.	: Avrupa Birliği
ABD.	: Amerika Birleşik Devletleri
AÜHF.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AY.	: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
AYM.	: Anayasa Mahkemesi
Bkz.	: Bakınız
BM.	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
COGECA	: General Confederation of Agricultural Cooperatives in the European Union
COPA	: Committee of Agricultural Organisations in the European Union
Çev.	: Çeviren
dn.	: Dipnot
E.	: Esas
GÜHFD.	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HD.	: Hukuk Dairesi
HGK.	: Hukuk Genel Kurulu
ICA.	: International Cooperative Alliance
ILO	: International Labour Organization
İİK.	: İcra ve İflas Kanunu
İTİD.	: İstanbul İktisadi ve Ticarî İlimler Dergisi
İÜ.	: İstanbul Üniversitesi
K.	: Karar
KHK.	: Kanun Hükmünde Kararname
KİBB.	: Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

Koop.K.	: 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu
Mük.	: Mükerrer
RG.	: Resmî Gazete
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SCE.	: Statue for a European Cooperative Society
T.	: Tarih
TBK.	: Türk Borçlar Kanunu
TBMM.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMK.	: Türk Medenî Kanunu
TTK.	: Türk Ticaret Kanunu
vb	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
VUK.	: 216 sayılı Vergi Usul Kanunu

GİRİŞ

Toplumda insanları bir arada yaşamaya iten sebepler sıralandığında ekonomik ihtiyaçlar hiç kuşkusuz ilk sıralarda gelmektedir. Toplum hayatında ekonomik ihtiyaçların karşılanması ve teminat altına alınması için izlenen yola göre toplumu yöneten siyasal otoritenin tutum değişebilir. Siyasal otoritenin izlediği yol belirli kişi veya grupların ya da toplumu oluşturan herkesin çıkarlarını karşılamaya yönelik olabilir. İhtiyaçların karşılanması konusunda siyasi otoritenin yetersiz kaldığı veya herhangi bir faaliyetinin olmadığı alanlar olması da mümkündür. Kişilerin gönüllü olarak gruplar oluşturmak suretiyle tek başlarına yapamayacakları işleri daha kolay ve ekonomik şekilde yapmaya başlamalarıyla günümüzde “*kooperatif*” sözcüğü ile ifade edilen kişi birlikleri oluşmaya başlamıştır.

Türkçe’ye yabancı olan ve anlamının tam olarak ifade edilemediğini düşündüğümüz kooperatif sözcüğünün işaret ettiği tüzel kişiliklerin hangi kapsamda değerlendirilmesi gerektiği birçok tartışmanın konusu olmuştur. Kooperatif olarak adlandırılan oluşumlar Türk hukukunda önceleri “teşekkül” ve daha sonra “ortaklık” olarak adlandırılmıştır. 2012 yılında yürürlüğe giren 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nda kooperatifler ticaret şirketleri arasında sayılmış olsa da bu konuya ilişkin tartışmalar son bulmamıştır. Zira, mevzuat düzenlemelerinde yapılan değişiklikler toplumun beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayamadığı hem yazarlar hem de yüksek yargı organları tarafından tam olarak benimsenmemiş ve tartışmalarda kooperatiflerin sosyal yönüne vurgu yapılmıştır. Kooperatiflerin hukuki niteliğine ilişkin tartışmaların genellikle Yargıtay’ın ilgili kararlarına göre şekillendiği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında kooperatiflerin hukuki niteliği konusunda ilgili Yargıtay görüşlerini sunarken Yargıtay tarafından bugüne kadar verilmiş olan bütün kararların incelendiği iddia edilmemektedir. Dolayısıyla, incelediğimiz kadarıyla kooperatiflerin hukuki niteliğine ilişkin tartışmaların Yargıtay kararlarına da yansıdığı söylenebilir.

Kooperatiflere ilişkin düzenlemelerde şirketler hukukunda kullanılan terminolojinin kooperatiflerde kullanılmış olması nedeniyle bu oluşumların şirket olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki görüşlerle de karşılaşmıştır. Mevzuatta kullanılacak kav-

ramların Türkçe olması halinde mevcut birçok tartışmaya ışık tutulabileceği düşünülmektedir. Mevzuatımızda her ne kadar yabancı dillerden alınarak kullanılmakta olan “kooperatif” sözcüğü yer almış olsa da Türkçe olduğundan şüphe duyulmayan “birlik” sözcüğü kâr elde etme düşüncesi olmadan ortak bir amacın gerçekleştirilmesi için bir araya gelmiş sosyal oluşumları tam olarak karşılamaktadır. Bunun yanı sıra “pay” sözcüğünden hareketle “paydaş” kavramına yer verilmesi halinde şirketler hukukundaki “ortak” ve benzer şekilde “mal varlığı” sözcüğü kullanılması halinde “sermaye” sözcüğüne gerek kalmayacaktır.

Kooperatiflere ilişkin mevzuatın karışıklığı bir başka tartışma konusudur. Kooperatifçilik konusunda farklı kanunların yürürlükte olması ve bu kanunların alt mevzuatının tam olarak anlaşılmasının kargaşaya yol açtığı düşünülmektedir. Zira, kooperatiflerin türlerine göre üç ayrı Bakanlık görevlendirildiğinden bunların arasında koordinasyonun sağlanmasının zor olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma kapsamında kooperatiflerin hukuki niteliğine ilişkin uzun yıllardan beri devam etmekte olan tartışmalara ışık tutulması amacıyla görüşler karşılaştırılmış ve yapılan tespitler ile mevzuat değişikliğine ilişkin öneriler sunulmuştur. Yapılan incelemelere dayalı olarak sunulacak tespit ve önerilerin mevzuat düzenlemelerinde dikkate alınması halinde bu çalışma amacına ulaşmış sayılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

§ 1. KOOPERATİFLERİN DOĞUŞU, İLKELERİ VE GELİŞİMİ

Bu bölümde kooperatiflerin dünyada ve ülkemizde doğuşu, tarihi gelişimi ve mevzuat düzenlemelerine ilişkin çalışmalar incelenecektir. Konuyu dağıtmamak amacıyla kooperatiflerin tarihi gelişimine ilişkin detaya girilmeden sadece en önemli gelişmeler hakkında bilgi verilecektir. Bu kapsamda, kooperatifçilikte öncülük eden ülke ve gruplar ile kooperatifçilik ilkeleri, ülkemizdeki uygulamalar kronolojik sırada ve özet halinde sunulmaktadır. Ayrıca kooperatiflerin hukuki niteliğinin belirlenmesinde esas alınan mevzuat hükümleri ve bu hükümlere ilişkin doktrinde sürmekte olan tartışmalara ilişkin bilgiler paylaşılacaktır.

I. DÜNYADA KOOPERATİFLERİN DOĞUŞU

Bu kısımda, kooperatif sözcüğü terminolojik açıdan incelendikten sonra kooperatiflerin tarihi gelişimi kapsamında dünyadaki ilk kooperatifçilik hareketleri ile kooperatiflere ilişkin mevzuat düzenleme çalışmaları konularında özet halinde bilgi verilecektir.

A. KOOPERATİF SÖZCÜĞÜNÜN ANLAMI

Kooperatif sözcüğünün kökenine ve sözlük anlamına ilişkin olarak doktrinde farklı açıklamalar yapılmıştır. MÜLAYİM, kooperatif sözcüğünün “iş birliği” anlamına gelen Latince “*cooperatio*” sözcüğünden türetildiğini¹, ŞİMŞEK ise kooperatif sözcüğünün Latince “*cooperio*” sözcüğünden geldiğini ve birlikte çalışmayı ifade ettiğini, ayrıca bu sözcüğün “birlikte” anlamına gelen “*cum*” ile “iş yapma” anlamındaki “*operio*” fiilinin birleşimi olduğunu belirtmiştir². HAZAR da kooperatif sözcüğünün “*ile*” manasına gelen “*co*” ve “iş, eser, çalışma” anlamlarına gelen “*operative*” sözcüğünden oluşan “iş birliği halinde olma, birlikte faaliyette bulunma” anlamlarına geldiğini ifade

¹ Ziya Gökalp MÜLAYİM (2013), Kooperatifçilik, 7. Baskı, Ankara, 2013, s.67.

² Edip ŞİMŞEK, Kooperatif Ortaklıklar, Ankara,1981, s.10-11.

etmiştir³. REHBER de benzer bir açıklamayla kooperatif sözcüğünün belirli bir amaç doğrultusunda birlikte hareket etme anlamına geldiğini söylemiştir⁴.

Terminolojik inceleme yapıldığında, Latince kökenli olup Fransızca'daki “*coopérative*” ve İngilizce'deki “*cooperative*” sözcüklerinin okunduğu şekliyle Türkçe yazılıp “*birlikte iş yapma*”, “*birlikte çalışma*” anlamını karşılamak üzere dilimize “kooperatif” olarak geçirildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde, Almanya dışında neredeyse bütün Avrupa ülkelerinde “kooperatif” kavramı için yazılış veya okunuş olarak birbirine yakın sözcükler kullanılmaktadır. Ancak, Almanya'da kooperatif için diğer Avrupa dillerinden farklı şekilde “*genossenschaft*” sözcüğü benimsenmiştir. Bu farklılık, ekonomik ve sosyal olarak gelişen kooperatifleri tam olarak karşılayacak bir sözcüğün Almanca'da mevcut olmasından kaynaklanmıştır. Türkçe'de bulunan ve bu anlamı karşılayan sözcüklere ilişkin görüşler sonraki bölümlerde paylaşılacaktır.

B. DÜNYADA KURULAN İLK KOOPERATİFLER

Kooperatifçilik; birlikte hareket etme, dayanışma, sorunlara çözüm bulma şeklinde ele alındığında, kooperatif tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülebilir⁵. Kooperatiflerin tarihi çok eski zamanlara dayansa da ilk kooperatifin 1752 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Benjamin Franklin tarafından tasarlandığı söylenmektedir⁶.

Modern anlamda kooperatifçilik hareketinin 19. yüzyılda başladığı⁷ ve bugünkü anlamıyla ilk kooperatifin, kapitalist işletmenin olduğu İngiltere'de 1844 yılında kurulduğu kabul edilmektedir⁸. Sanayi devriminin gerçekleşmesi, emekçi sınıfların, zanaatkarların ve küçük işletmelerin işlerini olumsuz şekilde etkilemiştir. Karşılaşılan sorun-

³ Nurettin HAZAR, Kooperatifçilik Dersleri, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları No:4, 1996, Ankara, s.10.

⁴ Erkan REHBER, Kooperatifçilik, Bursa, Haziran 2011, s.60.

⁵ REHBER, s. 7.

⁶ 1752- *The first successful cooperative was organized in the United States when Benjamin Franklin formed the Philadelphia Contributionship for the Insurance of Houses from Loss by Fire — the oldest continuing cooperative in the U.S.* http://sfp.ucdavis.edu/cooperatives/what_is/

⁷ Kooperatif Kanunları Hakkında Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Ekspertler Raporu, Cenevre 1953, Çev: Akif ERGİNAY, 1954, Ankara, s.10.

⁸ MÜLAYİM, (2013) s.34.

ların ortaklaşa yardım ve birbirine destek olma yoluyla aşılabileceği düşüncesi doğmuştur⁹. İngiltere'deki gelişmelerden sonra, Fransa'da üretim kooperatiflerinin, Almanya'da esnaf ve tarım kredi kooperatiflerinin doğduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır¹⁰.

C. KOOPERATİFÇİLİĞİN MEVZUATLARDA DÜZENLENİŞİ

Kooperatif, pozitif hukukun veya bir sosyal reformcunun bulduğu bir kavram olmaktan ziyade sosyo-ekonomik şartlar ve zorunlulukların etkisiyle bir halk teşebbüsü olarak kendi kendine oluşmuş, ekonomik, sosyolojik ve etik bir olgudur¹¹.

Bu oluşum sürecinde kişiler, sermayenin egemenliğine dayanan geleneksel ekonomik düzenin baskısından kurtulmak için kooperatif çatısı altında birleşmiş ve bu çalışmalar demokratik ve sosyal adaletçi yeni bir hukuk düzeninin temelini oluşturmuştur. Bu yönüyle, dünyada mevzuatların oluşturulmasında kooperatifçiliğin çok etkin bir sosyo-ekonomik hareket olduğu söylenebilir. Hatta, bazı ekonomistler ve sosyologlar tarafından kooperatifçiliğin kamu ve özel sektörlerin yanında üçüncü bir sektör olduğu kabul edilmektedir¹².

Zaman içerisinde gelişmelerini tamamlayan kooperatifler ile devletlerin ilişkileri farklı ülkelerde farklı şekillerde gelişerek mevzuat düzenlemelerine konu olmuştur. Bu ilişkilerin mevzuat düzenlemelerine yansımaları her ülkede farklı şekilde gelişmiştir.

Kooperatiflere ilişkin devlet sistemleri Charles GIDE¹³ tarafından dört ana başlık altında sınıflandırılmış olup¹⁴ aşağıda kısaca özetlenmiştir:

- **Serbest sistem:** Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olan bu sistemde devlet ile kooperatifler arasındaki ilişki en alt düzeyde tutulmuştur. Bu sistem içinde Devlet, koo-

⁹ Reha POROY/Ünal TEKİNALP/ Ersin ÇAMOĞLU- Ortaklıklar Hukuku II, 13.Bası, İstanbul, (2017) s.585.

¹⁰ MÜLAYİM (2013), s.41-42.

¹¹ Yahya DERYAL, Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2. Baskı, Konya, Aralık 2013, s.876.

¹² Kemal ÖZMEN, Kooperatifler, 2. Baskı, Ankara, 2012, s.24.

¹³ 1847-1932 yılları arasında yaşamış ve kooperatifçilik konusunda çalışmalar yapmış ve “Tüketicilerin Kooperatif Toplulukları” kitabının yazarı olan Fransız ekonomist bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Gidet/dp/B008OAR718/ref=sr_1_1?ie=UTF8&qid=1529267293&sr=8-1&keywords=Charles+GIDE+consumers.

¹⁴ MÜLAYİM (2013), s.100.

peratiflerin yönetimine karışmamakta ve kooperatifçilik demokratik kurallar çerçevesinde devletten tamamen bağımsız şekilde gelişmektedir.¹⁵

- **Karşılıklı yardım sistemi:** Devletin, eğitim ve araştırmayı teşvik etme, vergi muafiyeti, ucuz kredi sağlama şeklinde kooperatiflerin kuruluş ve işleyişlerinde destek olduğu ve bu aşamadan sonra kooperatiflerin bağımsız geliştiği sistemdir.¹⁶

- **Vesayet sistemi:** Devletin, kooperatiflerle ilgili hukuki düzenlemelerin yapılması, kooperatiflerin kurulması ve işleyişlerinde destek vermesinin yanı sıra kooperatiflerin yönetimine karıştığı ve çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde uygulanan bir sistemdir.¹⁷

- **Devletçilik sistemi:** Sovyetler Birliği döneminde uygulanmış olan bu sistemde devlet ile kooperatif özdeşleşmiştir. Öyle ki, bu sistemde kooperatifler devletin organları konumundadır. Günümüzde İsrail ve Çin’de bu sisteme benzeyen uygulamalar görülmektedir.¹⁸

Kooperatifçilik hareketlerinin gelişimiyle doğru orantılı olarak bazı ülkelerde kooperatiflerle ilgili mevzuat düzenlemeleri yapılmış ve bu çalışmaların etkileri zamanla dünya geneline yayılmıştır. İlk kooperatif kanunu 1852 yılında İngiltere’de çıkarılmış ve bütün Britanya Birleşik Krallığı ülkelerinde geçerli olmuştur. Daha sonra 1873 yılında Avusturya’da, 1876 yılında Hollanda’da, 1900 yılında Lüksemburg ve Japonya’da, 1901 yılında Finlandiya’da, 1911 yılında İsveç’te, 1947 yılında İtalya’da kooperatiflerle ilgili kanunlar çıkarılmıştır. Bu etkileşimler sırasında Orta Avrupa ülkelerinde 1889 tarihli Alman Kooperatifler Kanunu etkili olurken Kuzey Avrupa ülkeleri ise kendi mevzuatlarını özel bir şekilde düzenlemişlerdir.

1895 yılında Londra’da "*Uluslararası Kooperatifler Birliği- International Cooperative Alliance (ICA)*"¹⁹ kurulmuş ve bu birliğin merkezi 1982 yılında İsviçre'nin Cenevre şehrine taşınmıştır. ICA'nın amaçları, kooperatif değer ve prensiplerini korumak,

¹⁵ Gülen ÖZDEMİR, Kooperatifçilik, 1. Basım, Ankara, Nisan 2016, s.10.

¹⁶ MÜLAYİM (2013), s.101, Ayrıca bkz. ÖZDEMİR, s.10.

¹⁷ MÜLAYİM (2013), s.102.

¹⁸ MÜLAYİM (2013), s.103.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz <https://www.ica.org/en>

kooperatifçilik bilincinin yerleşmesini sağlamak ve kooperatif hareketini geliştirmek şeklinde özetlenebilir. Bu amaçlara ulaşmak için ICA tarafından ulusal ve uluslararası düzeyde çalışmalar yürütülmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (*International Labour Organization: ILO*)²⁰ tarafından 21 Haziran 1966 tarihinde kabul edilen “*Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasında Kooperatiflerin Rolü Hakkında 127 Sayılı Tavsiyenin Gözden Geçirilmesi*” sürecinde kooperatiflerin ekonomik ve toplumsal kalkınmadaki rolü düzenlenmiştir²¹. Bu tavsiyenin ilk gözden geçirilme sürecine ICA 2001 yılında katılmıştır. Bu süreç ve tavsiyenin kooperatiflerin gelişimine mevzuat düzenlemeleri, finans sağlama yollarının kolaylaştırılması ve devletlerden resmi destek alınabilmesi yönleriyle katkı sağladığı düşünülmektedir.

1993 yılında ILO tarafından ILO-DANIDA programı altında kırsal alanda kooperatiflerin geliştirilmesi konusunda COOPREFORM adlı özel bir program başlatılmıştır. Bu program altında kooperatiflerle ilgili mevzuat ve politikaların güncellenmesi desteklenmekte olup “*Kooperatif Mevzuatı için Çerçeve*” adlı bir çalışma belgesi hazırlanmıştır. ILO’nun ve ICA’nın bütün kararları üye ülkeler için tavsiye niteliğinde olup bunların uygulanması insan haklarının korunması çerçevesinde dikkate alınabilir.

Daha sonra, ILO tarafından 21 Haziran 2002 tarihinde 193 sayılı “*Kooperatifler Tavsiye Kararı*” kabul edilmiştir²². Bu karar ile 127 sayılı tavsiye kararı gözden geçirilerek, güncellenmiş ve aşağıda sunulan 193 sayılı Tavsiye Kararları kabul edilmiştir:

i. Kooperatifler ekonominin tüm sektörlerinde faaliyet gösterir. Bu tavsiye her tür ve kooperatifler için geçerlidir.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>.

²¹ Mesut GÜLMEZ, Sendikal Hakların Uluslar arası Kuralları ve Türkiye - ILO Sözleşme ve İlkeleri, Ankara, TODAİE Yayını, No:223, 1988, s.108-109.

²² ILO tarafından 2002 yılında alınan 193 sayılı kararları İngilizce görebilmek için bkz. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_371631.pdf

ii. "Kooperatif" terimi kişilerin birleşik gönüllü, ortaklaşa sahip olduğu ve demokratik kontrole sahip bir işletme yoluyla ortak, ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının ve isteklerinin karşılanması için özerk bir ilişki anlamına gelir.

iii. Kooperatifler kimliğinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi temelinde teşvik edilmelidir.

iv. Bu teşvikler yani kendi kendine yardım, öz sorumluluk, demokrasi, eşitlik, hakaniyet ve dayanışma hususları kooperatif değerlerini ihlal etmemelidir. Bunların yanı sıra etik değerler dürüstlük, açıklık kurallarına aykırı olmamalıdır.

v. Önlemler, gelişme düzeyleri ne olursa olsun tüm ülkelerde kooperatiflere ve kooperatiflerin üyeliğine yardımcı olmak üzere, potansiyeli, teşvik edilmesine yönelik olmalıdır.

ILO ile birlikte yapılan çalışmaların yanı sıra, ICA tarafından yürütülmekte olan uluslararası çalışmaların ikincisi "Kooperatif Mevzuatı için Rehber İlkeler" adlı çalışmadır. Kooperatif mevzuatının düzenlenmesine ilişkin ICA'ya gönderilen talepler nedeniyle bir "Mevzuat Komisyonu" kurulmuş ve "Kooperatif Mevzuatı için Rehber İlkeler" şeklinde bir taslak belge hazırlanmıştır. Bu belge, ICA tarafından düzenlenen "Avrupa Mevzuat Uzman Grubunun Prague Küresel Mevzuat Konferansı" kapsamında hayata geçirilmişse de halen gelişmesini sürdürmektedir.

Avrupa Birliği (AB) bünyesinde kooperatiflere uluslararası bir zemin sağlamak üzere 22 Temmuz 2003 tarihinde Avrupa Kooperatif Tüzüğü (*Statute for a European Cooperative Society veya "Statut de la Société Coopérative Européenne"*)²³ kabul edilmiştir. Bu düzenlemeyle kooperatiflerin ülkeler arası iş birliğine girebilmeleri ve topluluk düzeyinde "üyeler üstü kooperatifler" oluşturabilmeleri imkânı sağlanmıştır. Böylelikle, özel ve tüzel kişilerin katılımıyla birlik düzeyinde kooperatifler kurulması amaçlanmıştır²⁴.

²³ Council Regulation (EC) No 1435/2003 of 22 July 2003 on the Statute for a European Cooperative Society (SCE) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32003R1435>

²⁴ REHBER, s.339.

2006 yılında Avrupa Kooperatif Birliği Tüzüğü (*Statue for a European Cooperative Society – SCE*) adıyla bir kooperatif tüzüğü oluşturulmuştur²⁵. Ancak, AB ülkelerinin ulusal mevzuat hükümleriyle çelişen hükümler içermesi nedeniyle bu tüzüğün bütün AB ülkelerinde uygulanması ve dolayısıyla ulusal mevzuatların yerine geçmesi gerçekleşmemiştir²⁶.

AB Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi (*General Confederation of Agricultural Cooperatives in the European Union – COGECA*)²⁷ ve AB Tarım Kuruluşları Komitesi (*Committee of Agricultural Organisations in the European Union- COPA*) de bu kapsamda kurulmuştur.²⁸ Bu iki kuruluş “Çiftçiler Genel Komitesi ve Ziraat Odaları” ile birlikte çalışan iki organizasyon olarak aynı çatı altında toplanıp AB ortak tarım politikasının oluşturulmasında ve uygulanmasında görev almıştır²⁹.

AB ülkelerinde kooperatifçilik ve mevzuat düzenlenmesine yönelik gelişmeler yaşanmaktayken Amerika kıtalarındaki mevzuat çalışmaları kendine özgü şekilde gelişmiş ve diğer ülkeleri etkilemiştir.

Kooperatifler konusunda dünya ölçeğinde kapsamlı ve kesin veriler bulunmamasıyla birlikte birçok ülkede kooperatiflerin üye sayıları, ekonomiye ve istihdama katkıları

²⁵ SCE, 2006 yılında oluşturulan kooperatif nitelikteki şirket türüdür. Bu ortaklık, Avrupa Topluluğu da dâhil olmak üzere Avrupa Ekonomik Alanı'nda yer alan ülkelerde kurulabilir veya faaliyet gösterebilir. Söz konusu şirket türünün oluşturulmasındaki amaç, kooperatiflerin faaliyet gösterdikleri her üye ülkede yavru şirket kurma zorunluluklarını ortadan kaldırmak ve şirket merkezi ile yönetim merkezini üye ülkeler arasında taşımaya imkân tanıırken yeniden tescile veya tasfiyeye neden olmamak, şirketin tüzel kişiliğini korumaktır. Nerede kurulursa kurulsun SCE'ler, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun tümünü kapsayan kurallar ve prensiplerle düzenlenmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/cooperatives/european-cooperative-society/index_en.htm

²⁶ MÜLAYİM (2013) s.104-109.

²⁷ Avrupa Birliği genelinde kooperatif işletme modelini geliştirmeyi ve birlik genelinde tarım ve kırsal kesime yönelik politikaların oluşumuna katkı sağlamayı kendine amaç edinen Avrupa Birliği Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi (COGECA), 1958 yılında AB ülkelerindeki çeşitli ulusal tarım kooperatifleri tarafından kurulmuştur. Birlik, tarım ve balıkçılık kooperatiflerini temsil etmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinden kooperatifler üye olabilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.copa-cogeca.eu/Menu.aspx>

²⁸ İlk Avrupa temsilci organizasyonu olan COPA, (Committee of Agricultural Organisations in the European Union) 6 Ekim 1958 tarihinde kurulmuştur. COPA'nın çalışma yapısı üç temele dayanmaktadır. Birincisi, bünyesinde çeşitli üretim sektörlerinden temsilcilere yer vermek ve problemlere çözümler önermek; ikincisi, genel tarımsal politikalarla ilgili çalışmaları koordine etmek ve üçüncüsü de tüm sektörleri birlikte temsil etmektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.copa-cogeca.eu/Menu.aspx>

²⁹ Murat YERCAN, “AB Sürecinde Kooperatifçilik Hareketimizin Değerlendirilmesi”, Karınca Dergisi, Sayı: 822, Haziran 2005, s.5.

na ilişkin ICA³⁰ kaynaklarında yer alan veriler, kooperatif hareketinin gün geçtikçe geliştiğini ve toplumda kooperatiflere verilen önemin arttığına işaret etmektedir³¹. 2016 yılında ICA'ya üye 96 ülkedeki kooperatif ortak sayısı yaklaşık 1 milyardır³². Birliğe bağlı kooperatiflerin ortak sayısı 1957 yılında 120 milyon iken 2013 yılında 1 milyara yükselerek yaklaşık sekiz katına çıkmış olduğu belirtilmektedir³³. Kooperatifler ve kooperatifçilik hareketinin öncüleri, Batı'da sosyal yardım devleti ve sosyal devlet kurumlarına geçişte önemli rol oynamıştır. Bu kapsamda, kooperatifçilik hareketinin, dünya genelinde yaklaşık 100 milyon kişiye iş imkânı sağladığı değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın kapsamı Türkiye'deki kooperatiflerin hukuki niteliğinin belirlenmesi ile sınırlı olduğundan diğer ülkelerdeki mevzuat düzenlemeleri konusunda gerekli yerlerde zaman zaman karşılaştırma yapılması amacıyla özet bilgiler verilmesi dışında detaylara girilmemiştir.

II. KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ

Kooperatifçilik konusundaki kaynaklarda, bugünkü anlamda ilk kooperatifin 21 Aralık 1844 tarihinde İngiltere'nin Rochdale kasabasında "*Rochdale Öncüleri*" adı verilen 28 dokuma işçisi tarafından kurulan bir tüketim kooperatifi olduğu belirtilmektedir. Rochdale Öncüleri kooperatiflerin iyi işleyebilmesi için bazı prensipler kabul etmişlerdir. Bu prensipler, bilimsel anlamda ilk defa 1937 yılında "Rochdale İlkeleri"³⁴ olarak belirlenmiştir.

Daha sonra, Rochdale Öncüleri tarafından kurulan ilk tüketim kooperatifinin faaliyetlerinde uyguladığı kural ve usullerden yararlanılarak kooperatifçilik ilkeleri düzenlenmiştir. Kooperatiflere hâkim olan bu ilkeler tarihsel süreç içinde gelişerek tüm kooperatiflerde uygulanmaya başlanmış ve kooperatifleri diğer ortaklıklardan ayırarak bir

³⁰ Açıklamalar için bkz. REHBER, s. 95 dn.1. Ayrıca www.ica.coop/coop/statistics.html

³¹ REHBER, s. 5.

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://ica.coop/en/directory/members>

³³ MÜLAYİM (2013), s. 20.

³⁴ ÖZMEN, s.25.

organizasyon veya oluşumun kooperatif olup olmadığını belirleyen ilkeler haline gelmişlerdir³⁵.

Değişen dünya koşulları, yoğun sosyal ve ekonomik gelişme ve teknolojiye de-ğişiklikler kooperatifçilik ilkelerini de etkilemiş ve bu ilkelerin güncellenmesini gündeme getirmiştir³⁶. Güncellemeye yönelik çalışmalar kapsamında 7 Eylül 1966 günü Viyana’da toplanan ICA’nın 23. Kongresinde “Kooperatif İlkeleri” olarak kabul edilmiş olan ilkeler şunlardır:

- Serbest giriş (açık kapı) ilkesi
- Demokratik yönetim ilkesi
- İşletme fazlalarının işle orantılı olarak dağıtılması (risturn) ilkesi
- Sermayeye sınırlı faiz verilmesi ilkesi
- Kooperatifçilik eğitiminin geliştirilmesi
- İş birliği ilkesi³⁷

Bu ilkeler arasında hiyerarşi bulunmayıp hepsi bir bütünün parçaları olarak birbirine eş değer kabul edilmiştir.

ICA, kooperatiflerin uluslararası üst kuruluşu olarak kooperatifçilik ilkelerinin belirlenmesini sağladıktan sonra bunların zaman içerisinde güncellenmesine ilişkin çalışmalar yürütmektedir. Bir sivil toplum örgütü olan ICA’nın kararlarının devletleri bağlayıcı etkisi yoktur, fakat uluslararası alanda bu kararlara itibar edilmektedir. ICA, dört yılda bir toplanmakta ve “Uluslararası Kooperatifçilik Dergisi” adıyla bir dergi yayımlamaktadır. ICA’ya ülkemizden Türk Kooperatifçilik Kurumu, Köykoop, Yolkoop, Kentkoop gibi üst kooperatif örgütleri kayıtlıdır.

³⁵ Ulaş DEMİR, Kooperatifler Kanununa göre Ortaklıktan Çıkarma, İzmir, 2006, s.19.

³⁶ ÖZMEN, s.26.

³⁷ Orhan Nuri ÇEVİK (1990), Kooperatifler Hukuku Uygulaması ve İlgili Mevzuat, 3. Baskı, Ankara, 1990, s.56.

Kooperatifçilik ilkelerinin belirlenmesinin çok öncesinde bu ilkelerin dayanmış olduğu kooperatifçilik değerleri belirtilmiş ve bu değerler 20-23 Eylül 1995 tarihlerinde İngiltere'nin Manchester şehrinde yapılan Kongre'de aynen kabul edilmiştir. Bütün bu gelişmeler, kooperatiflerin tanımlanmasında etkili olmuş ve ICA tarafından şöyle bir açıklama yapılmıştır: “*Kooperatifler, kendi kendine yardım, kendilerine karşı sorumluluk, demokrasi, eşitlik ve dayanışma gibi temel değerler üzerine kurulurlar. Ayrıca, ilk büyük kooperatif kurucularınının geleneklerine uygun olarak kooperatif ortakları, dürüstlük, açıklık, toplumsal sorumluluk ve başkalarına saygının etik değerler olduğuna inanırlar*”³⁸. Ayrıca, bu kongre kapsamında yapılan çalışmalarda 1966 yılında Viyana'da gerçekleştirilen 23. Kongrede belirlenmiş olan altı ilkeye “Topluma Karşı Sorumlu Olma” yedinci ilke olarak eklenmiştir. Bu Kongrede ICA tarafından yedi başlık altında ifade edilen kooperatifçilik ilkeleri aşağıda özetlenmiştir.

A. GÖNÜLLÜ VE SERBEST GİRİŞ (AÇIK KAPI) İLKESİ

Kooperatifler; cinsel, sosyal, ırksal, siyasal ve dinsel hiçbir ayrımcılık olmaksızın hizmetlerinden yararlanılabilecek ve üyeliğin sorumluluklarını kabule razı olan herkese açık gönüllü kuruluşlardır. Gönüllü ve serbest giriş ilkesi, kooperatiflere gönüllü olarak serbestçe girebilmeyi ve herhangi bir gerekçe göstermek zorunda olmaksızın serbestçe çıkabilmeyi ifade eder.

Bu ilkeye göre, kooperatif ortaklığının herkesi kapsamadığı sadece kooperatif ortaklığının sorumluluklarını kabul eden kişilere karşı serbest olduğu kabul edilmiştir³⁹. Bazı kooperatiflerde, örneğin yapı kooperatifleri gibi ortaklık sayısının sınırlı olması gerektiği durumlarda koşulların belirlenmesi ve ortak olmaya bir sınırlama getirilmesi bu ilkenin dışına çıkıldığı anlamına gelmez çünkü bu eldeki kaynakların sınırlı olmasının bir sonucu olarak düşünülmelidir.

³⁸ MÜLAYİM (2013), s.78.

³⁹ MÜLAYİM (2013), s.80.

B. DEMOKRATİK YÖNETİM İLKESİ

“Ortakların demokratik yönetimi” olarak da adlandırılabilen bu ilke, demokrasinin ekonomik ve sosyal hayata geçirilmesini amaçlamaktadır. Kooperatiflerde belirlenmiş olan amaca ulaşmak için kişilerin bir araya gelmesi ve yönetim görevinin de kooperatifi oluşturan kişilerce yürütülmesi esastır. Kooperatifin faaliyetleri, ortaklar tarafından seçilen yönetim kurulu tarafından yerine getirilir⁴⁰. Seçilmiş temsilci olarak hizmet eden kişiler, ortaklara karşı sorumludur. Zira, kooperatifler, oluşum ve karar alma süreçlerinde, ortakları tarafından denetlenen demokratik kuruluşlardır.

Demokratik yönetim ilkesi nedeniyle kooperatifteki sermayesi ne olursa olsun her ortak sadece bir oya sahiptir. Kooperatif üst örgütlenmeleri kapsamında da aynı kural geçerlidir. Böylece, birim kooperatifler üst örgüt genel kurullarında ortak sayıları veya faaliyetleriyle orantılı olarak farklı sayıda üyelerle temsil edilmekte ve bu çerçevede farklı oy sahibi olmaktadır⁴¹.

Çağdaş ve sosyal bir ülke haline gelmenin ön koşulu olan demokratik ve örgütlü bir toplum olma yolunda kooperatifler çok önemli bir rol oynamaktadır⁴². Demokratik yönetim ilkesi, kooperatiflerde asıl gücün insan unsurundan kaynaklandığını işaret etmesi nedeniyle kooperatifleri sermaye şirketlerinden ayıran niteliklerin en önemlilerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁴³

Kooperatiflerde demokratik yönetim anlayışı içerisinde örgütlenme, toplumda refahın dengeli şekilde paylaşımı, kaynaklara eşit erişimin sağlanması, kalkınmanın tüm toplumu kapsaması amaçlarıyla kooperatiflerde yönetime katılma ve demokratik yönetim anlayışını ifade etmektedir⁴⁴.

⁴⁰ ÖZMEN, s.26.

⁴¹ MÜLAYİM (2013), s.80.

⁴² REHBER, s.370.

⁴³ ÖZDEMİR, s.19.

⁴⁴ ÖZDEMİR, s.1.

C. MALİ YAPI-ORTAĞIN EKONOMİK KATILIMI İLKESİ

Kooperatifler kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulduğundan kooperatiflerde hak ve yükümlülükler genellikle şahsi nitelik taşımaktadır. Kooperatif ortakları, kooperatif sermayesine farklı oranlarda katılsalar da genel kurulda bütün ortakların eşit oy hakları bulunmaktadır.⁴⁵ Zira, kooperatiflerde insan unsuru sermayeye karşı daha ön plandadır. Böylelikle, kooperatiflerde sermayenin en azından bir kısmı genellikle kooperatifin ortak mülkiyetinde sayılabilir. Zira, bu durumda ortaklar kooperatiflerinin sermayesine adil bir şekilde katkıda bulunmakta ve kooperatif demokratik bir şekilde yönetilmektedir.

Ortakların kooperatiflerine nasıl yatırım yapacakları ve sağlanan işletme fazlasının nasıl paylaşılacağı kooperatif ortakları tarafından belirlenmektedir⁴⁶. Kooperatiflerde temel amaç hizmet sağlanması olsa da kooperatifin faaliyetleri sırasında kendiliğinden oluşan olumlu gelir-gider farkının "*en azından bir kısmı taksim olunamaz kaynaklar*" oluşturma yoluyla kooperatifleri geliştirme gibi bir amaç için ayrılabilir. Ayrıca, kooperatifin yıllık faaliyeti sonucu elde etmiş olduğu olumlu gelir-gider farkının kooperatif ortaklarına işlemleri oranında dağıtılması ve yapı kooperatiflerinde fazlalık durumunda olan taşınmazların satış gelirinin veya tasfiye artanının dağıtılabilmesi hususları da bu ilke kapsamında düzenlenmiştir⁴⁷.

1995 yılından sonra sermayeye sınırlı faiz verilmesi ve risturn ilkelerinin mali yapı ilkesinin bünyesinde birleştirildiği görülmektedir. Risturn, bir bakıma kooperatife sahip çıkan ve kooperatifle daha çok iş yapan ortaklara yıl sonunda verilen ödül demektir. Sermaye şirketlerinde kâr dağıtımını sermaye payına göre yapılırken, kooperatiflerde kâr dağıtımını ortağın sahip olduğu sermaye payına değil kooperatifle yaptıkları işe veya gördükleri hizmete göre paylaşılır. Risturn verilmesi ilkesi, kooperatifçilikte eşitlik ve adalet ilkesinin bir sonucu olarak kabul edilir⁴⁸. Oy hakkı ve olumlu gelir-gider farkının dağıtılmasında sermaye payı esas alınmadığından ve bu öge kooperatiflerle şirketler

⁴⁵ ÖZDEMİR, s.10.

⁴⁶ MÜLAYİM (2013), s. 84.

⁴⁷ ÖZMEN, s.26.

⁴⁸ <http://www.tarimsalorgutler.org/2012/11/risturn-nedir.html>

arasındaki en belirgin farklılıklardan birini oluşturduğundan yeniden yapılan düzenlemede ortakların katılımı ilkesinin ön plana çıkması sağlanmıştır. Bu kapsamda, açık kapı ilkesi ve demokratik yönetim ilkeleri ortakların katılımı ve demokratik katılım ilkesi olarak yeniden düzenlenmiştir⁴⁹.

D. ÖZERKLİK VE BAĞIMSIZLIK İLKESİ

Kooperatifler özünde özerk, kendi kendine yeten ve ortaklarınca yönetilen kuruluşlardır. Bu ilke, her ne kadar demokratik yönetim ilkesinin bir benzeriymiş gibi görülebilirse de kooperatifin kendi ortakları tarafından özerk şekilde karar alınarak yönetilmesini ifade etmesi nedeniyle farklılık arz etmektedir⁵⁰. Kooperatiflerin özerkliklerini sağlayabilmeleri kendisini oluşturan ortaklar tarafından yönetilmelerine bağlıdır.

Özerklik ve bağımsızlık ilkesi, kooperatiflerin kendi kendine yardım kuruluşu olduğunu, ortakları tarafından yönetilen bağımsız bir yapıya sahip olduğunu, devletle olan ilişkilerde bu yapının korunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Topluma karşı sorumlu olma ilkesi, kooperatiflerin içinde bulunduğu toplumun sağlıklı gelişmesine katkıda bulunmaları gereğine de işaret etmektedir⁵¹.

Bütün ülkelerde hükümetler, kooperatiflerin çalışmalarını düzenleyen kanunî çerçeveyi belirlemektedir⁵². Bu nedenle kooperatiflerin gelişimi hükümetler tarafından oluşturulan politika ve planlardan oldukça fazla etkilenmektedirler. Kooperatiflerin hükümetler de dâhil olmak üzere diğer kuruluşlarla bir anlaşmaya girmeleri veya dış kaynaklar yoluyla sermayelerini artırmaları durumunda, bu ilişkilerini kooperatiflerin özerkliğini sürdürecektir ve üyelerinin demokratik yönetimini koruyacak şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

⁴⁹ Tuncay GÜLOĞLU/Adem KORKMAZ, “Kooperatifçilik İlkeleri, Küreselleşme ve Kooperatifçilikte Yeni Eğilimler”, İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 55, S. 1, 2005, s.821

⁵⁰ ÖZMEN, s. 27.

⁵¹ GÜLOĞLU/KORKMAZ, s.819.

⁵² MÜLAYİM (2013), s.88.

E. EĞİTİM, ÖĞRETİM VE BİLGİLENDİRME İLKESİ

Kooperatiflerin başarılı olabilmelerinin en temel koşullarından biri kooperatifi yöneten kişilerin, kooperatif ortaklarının ve aynı zamanda kooperatifçilik konusunda halkın bilgilendirilmiş olmasıdır. Bu ilkeye göre, kooperatifler ortaklarına, seçilmiş temsilcilerine, yöneticilerine ve çalışanlarına kooperatiflerinin gelişimine etkin bir şekilde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğretim imkânlarının sağlanması ve hatta kooperatifçilik eğitiminin ulusal eğitimin bir parçası haline getirilmesi konusunda çalışmalıdır. Bu eğitim çalışmaları, kooperatifçilik bilgisinin yanı sıra gelişmekte olan teknolojiye uyum sağlanmasına yönelik üretim metotları, işlemler, verimin artırılması, saklama ve nakliye koşulları, makine kullanımı, tohum ıslahı gibi konuları da içermelidir.⁵³

Bu ilkenin amacı, kooperatif ilkelerini ve kooperatiflerin yararlarını başta kooperatif ortakları olmak üzere, kooperatif çalışanlarına ve topluma anlatarak kooperatifçiliğin geliştirilmesine katkı sağlamaktır⁵⁴. Bazı yazarlarca, kooperatif ortaklarının hem kooperatif işletmeciliği hem de örgütlenme konularında eğitilmelerinin gerekli görüldüğü ifade edilmiştir.⁵⁵ Eğitimde amaç bilgi vermenin ötesinde ortakların, seçilmiş ve atanmış yöneticilerin, kooperatifte çalışanların kooperatif düşünce ve eylem zenginliği ile karmaşıklığını tümüyle kavramaları ve özümsemelerini sağlamaktır. Öğretim ise kooperatifle ilgili kimselerin sorumluluklarını etkili olarak yerine getirebilmeleri için gerekli yeteneklere kavuşturulmalarıdır⁵⁶. Kooperatif yöneticilerinin, ortaklarının ve ulaşılabildiği oranda halkın tüm kesimlerinin kooperatifçiliğin ne olduğu ve nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda eğitilmeleri kooperatifçiliğin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

F. KOOPERATİFLER ARASI İŞBİRLİĞİ İLKESİ

Kooperatifler yerel düzeyde başarılı olabilirler fakat bu yeterli görülmemektedir. Bir ülkede kooperatiflerin örgütlenmesi, ülke düzeyinde kooperatiflerarası iş birliği il-

⁵³ ÖZDEMİR, s.12.

⁵⁴ ÖZMEN, s.27.

⁵⁵ ÖZDEMİR, s.112.

⁵⁶ MÜLAYİM (2013), s.89.

kesinin uygulanması anlamına gelmektedir.⁵⁷ Bu ilkeye göre kooperatifler, ortaklarına daha etkin bir biçimde hizmet sunabilmek ve kooperatifçilik hareketini güçlendirmek için diğer kooperatiflerle yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliği yaparak etkilerini azami seviyeye çıkarabilirler. Kooperatiflerde iş birliğine önem verilmesi, kooperatiflerin amaçlarının gerçekleştirilmeye yönelik açıklık ve evrensellik özelliklerinin bir gereğidir⁵⁸. Kooperatifler arası iş birliği ilkesi, kooperatifin ortaklarına daha fazla ve daha etkili hizmet sağlamanın ötesinde daha geniş boyutlu olarak ulusal ve uluslararası düzeyde kooperatifçilik hareketini tümüyle güçlendirme amacını da ifade etmektedir⁵⁹.

G. TOPLUMA KARŞI SORUMLU OLMA İLKESİ

Bu ilke, 1995 yılında belirlenmiş olan kooperatif ilkeleri arasında tümüyle yeni olan tek ilkedir. Kooperatifler, ortaklarınca benimsenmiş politikaları aracılığıyla içinde yaşadıkları toplumun sürdürülebilir kalkınması için çalışmaktadırlar. Bu ilkeye göre, kooperatiflere ortakların çıkarları ötesinde ayrıca toplumsal sorumluluk da yüklenmiş bulunmaktadır⁶⁰. Kooperatifler bir taraftan ortakların gereksinimlerini yerine getirirken, diğer taraftan da toplumun ve çevrenin yararını dengeli bir şekilde korumakla mükellef hale geldiklerinden bu ilkeye “sosyal sorumluluk ilkesi” de denilmektedir⁶¹.

III. ÜLKEMİZDE KOOPERATİFLERİN TARİHİ GELİŞİMİ

Bu kısımda, ülkemizde kooperatiflerin tarihi gelişimi, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olmak üzere ikiye ayrılmak suretiyle incelenmiştir. Tarihî gelişmeler hakkında bilgi verilirken ülkemizde kooperatiflerin hukukî niteliğinin belirlenmesine ışık tutacağı değerlendirilen gelişmeler ve mevzuat düzenlemeleri hakkında kronolojik sırayla özet bilgiler verilmiştir.

⁵⁷ MÜLAYİM (2013), s.125-126.

⁵⁸ ÖZMEN, s.27.

⁵⁹ MÜLAYİM (2013), s.91.

⁶⁰ MÜLAYİM (2013), s.92.

⁶¹ ÖZMEN, s.27.

A. CUMHURİYET ÖNCESİNDEKİ GELİŞMELER

Cumhuriyet öncesinde kooperatif sözcüğünü karşılamak üzere ilk olarak “Teda-
vün Cemiyeti” veya “Tedavün Şirketi” kavramları kullanılmış ve bazen “tesanüd” söz-
cüğünün de kullanıldığı olmuştur. Arapça “yardımlaşma” anlamına gelen “tedavün” ve
daha sonra kullanılan “ortaklık” sözcüğü yerine Fransızca’daki “coopérative” sözcüğü
dilimize alınmasıyla “kooperatif” sözcüğü 1913 yılından itibaren kullanılmaya başlan-
mıştır⁶². Ancak, 23 Aralık 1876 tarihli Kanun-u Esasi’de yer almamış olan kooperatif
veya kooperatifçilik kavramlarına 20 Ocak 1920 tarihli ve 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilatı
Esasiye Kanunlarında da yer verilmemiştir. Ülkemizde kooperatiflerin cumhuriyet
öncesindeki gelişimleri Osmanlı İmparatorluğu Dönemi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi
(TBMM) Dönemi şeklinde ikiye ayrılarak incelenmiştir

1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

a. Memleket Sandıkları

Ülkemizdeki kooperatifçilik tarihine bakıldığında görülen ilk isim Mithat Pa-
şa’dır⁶³. Mithat Paşa, 1858 yılında altı ay süreyle Avrupa ülkelerini gezerek buralarda
faaliyet gösteren tarım kredi kooperatiflerini incelemiştir⁶⁴. Bu çalışmaları sırasında
“Memleket Sandıkları” olarak adlandırılan bir uygulamayı tasarlamıştır. Kooperatifçili-
ğin bilinen modern şekliyle ülkemize girmesinde ve gelişmesinde Mithat Paşa’nın öncülük
ettiği “Memleket Sandıkları” denemesinin belirleyici bir rolü olduğu kabul edilmek-
tedir. Mithat Paşa, Niş Valisi olarak görev yaptığı yıllarda, 1863 yılında Pirot kasabasında
kurmaya başladığı “Memleket Sandıkları”⁶⁵ ile ilgili işleri düzenlemek amacıyla iki
bölümden oluşan 29 maddelik geçici bir tüzük hazırlamıştır. 1864 yılında uygulamaya
koyduğu “*Memleket Sandıklarının Sureti-i Tertibi ve Sermayesinin İdaresi ve Menafii ve
Temettuatının Sarfı Hakkında Layiha*” şeklinde düzenlenmiş olan bu tüzük Mithat Paşa

⁶² REHBER, s. 47.

⁶³ Mithat Paşa, Osmanlı İmparatorluğunda maliye, idare ve eğitim alanlarında birçok reformlar yapmış
1876 Kanun-i Esasinin hazırlanmasında ve 1.Meşrutiyet’in ilanı edilmesinde öncülük etmiştir. MÜ-
LAYİM (2013), s.47. Ayrıca bilgi için bkz. <http://www.biyografi.info/kisi/mithat-pasa>

⁶⁴ MÜLAYİM (2013) s.52.

⁶⁵ REHBER, s.49.

tarafından “*Tarifname*” olarak adlandırılmıştır.⁶⁶ Ülkemizde kooperatif mevzuatındaki ilk düzenleme olarak adlandırılabilir 1864 tarihli bu “*Tarifname*” 1867 yılında “*Memleket Sandıkları Nizamnamesi*” şeklinde hükümet tarafından ülke genelinde yürürlüğe konulmuştur.

Mithat Paşa'nın “*Memleket Sandıkları*” kooperatifçilik tarihinde özel bir yere sahiptir çünkü bu sandıkların yapısı bugünkü kooperatiflerden oldukça farklıdır. Memleket Sandıkları, aynı yıllarda Avrupa'da görülen kredi kooperatiflerinden de farklıydı. Bu nizamnamede Mithat Paşa, bir nevi üretim kooperatifçiliğini bir şekilde kredi kooperatifçiliğiyle birleştirerek bu sandıkların kurulmasını öngörmüştür. 1867 yılında “*Memleket Sandıkları Nizamnamesi*”nin yürürlüğe girmesiyle Osmanlı İmparatorluğunun yer yerinde bu sandıkların kurulması öngörülmüştür. Bu kapsamda, ilk kurulan sandıklar Rusçuk, Eski Cuma ve Lefkoşe'de faaliyete başlamıştır.⁶⁷

Mithat Paşa'nın kurduğu bu sisteme göre, memleket sandığına sermaye sağlamak için devlete ait boş arazi köylüler tarafından imece usulüyle ekilecek ve köylüler bilhassa tatil günlerinde bu tarlalarda topluca çalışacaktır. Toplu çalışma sonucu elde edilen ürün ilçe merkezine götürülecek, orada hükümetin ve köy ihtiyar heyetinin gözetimi altında satılacak ve elde edilecek para memleket sandıklarına sermaye olarak yatırılacaktır. Bu suretle yapılan toplu çalışmalar başlangıçta çok iyi sonuçlar vermişse de daha sonra köylerdeki nüfuzlu ve güçlü kimselerinin işleri güçsüz ve sessiz köylülere yüklemeleri nedeniyle bu sistem bozulmaya başlamıştır. Böylece, bu usül zamanla bir angarya haline dönüşmüş ve çeşitli şikâyetlere yol açmıştır. Bu çalışmaların sonucu olarak, imece usulü kaldırılmış ve daha adil bir biçimde sermaye toplamak amacıyla bir nevi vergi usulü kabul edilmiş⁶⁸ ve böylece ülkemizde tarım kredi kooperatiflerinin temeli atılmıştır⁶⁹.

Başlangıçta köylüler tarafından ilgi gösterilmese de zaman içerisinde yeterli miktarda sermaye bulunması, işten anlayan, dürüst ve eğitimli kişilerin sandık yöneticisi ve

⁶⁶ Ferhat ERÇİN, *Türk Hukuku'nda Kooperatif Tüzel Kişiliğinin Ayırıcı Özellikleri*, İstanbul, 2004, s.43.

⁶⁷ <https://www.ziraatbank.com.tr/tr/bankamiz/hakkimizda/bankamiz-tarihcesi>

⁶⁸ MÜLAYİM (2013), s.48-49.

⁶⁹ REHBER, s.50.

kâtip olarak seçilmesi ve köylülerin bilinçlenmesiyle Memleket Sandıkları gelişmiş ve sayıları artmaya başlamıştır. Daha sonra ise, bazı sandık yönetimlerinde görev alan kişilerin esas görevlerinden sapmaları, ciddi bir kontrolün olmaması, nizamnameye uygun çalışmamaları ve sermayelerin düzenli şekilde toplanmaması gibi nedenlerle Memleket Sandıkları her yerde istenildiği gibi gelişmemiş ve beklenen düzeyde faaliyet gösteren sandık sayısı zaman içerisinde azalmıştır⁷⁰.

b. Menafi Sandıkları

Memleket Sandıklarını tekrar canlandırmak için bazı önlemler alınmaya başlanmış ve 1883 yılından başlayarak Aşar Vergisi onda bir oranla arttırılarak %11 seviyesine çıkarılmıştır. Yapılan bu ilave, “Menafi Hissesi” olarak adlandırıldığından Memleket Sandıklarına, “Menafi Sandıkları” adı verilmiştir⁷¹. “Menafi” Arapça bir sözcük olup “*yararlar*”, “ *faydalar*” anlamına gelmektedir⁷². Bunların uygulanmasına ilişkin hükümet emirleri çıkarılmıştır. Daha sonra, Menafi Sandıkları tamamen hükümetin denetimi altına geçmiştir⁷³. Hükümet tarafından denetimi sağlanamayan Menafi Sandıklarının iyileştirilmesi çabaları sonuçsuz kalmış ve tarım için gerekli kredinin sağlanabilmesi için 1888 yılında Ziraat Bankası kurularak Menafi Sandıkları kaldırılmıştır⁷⁴.

c. Köy Bakkalları

Köylerde tüketim kooperatifçiliğinin geliştirilmesi ve köylülerin kendi kaynaklarıyla ekonomik durumlarını korumalarını sağlamak amacıyla 1900 yılında İzmir Valisi Kâmil Paşa'nın önderliğinde İzmir'de “Köy Bakkalları” kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda kayda değer bir gelişme görülmediyse de bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğunda köylülerin içinde bulunduğu kötü durumun anlatılabilmesi ve aynı zamanda köylerde kooperatifleşme konusunda önerilerde bulunması açısından önemli bir gelişmedir.⁷⁵

⁷⁰ MÜLAYİM (2013), s.46.

⁷¹ MÜLAYİM (2013), s.51.

⁷² Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, 10.Baskı, 2005, Ankara, s.1367.

⁷³ ERÇİN, s.46.

⁷⁴ MÜLAYİM (2013) s.52.

⁷⁵ Özlem YILDIRIR KOCABAŞ, Türkiye’de Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi, Tarım Ekonomisi Derneği, Tarım Ekonomisi Dergisi, Cilt 8, 2003, s.17-18.

Bundan sonra, 1911 yılına kadar olan dönemde kooperatifçiliğimizin gelişimi hakkında az sayıda yazar, gazeteci ve çevirmenlerin kooperatifçiliğin yararlarına ilişkin beyanlarının ötesinde ciddi bir kayıt tespit edilememiştir.

d. İncir Paketleyenler Grubu

1911 yılında İzmir'deki incir ihracatçısı 45 tüccar birleşmiş ve İngilizce "Fig Packers" (İncir Paketleyenler) adlı bir tröst meydana getirerek incir piyasasına hâkim olmuş ve istedikleri fiyatı saptamaya başlamışlardır⁷⁶. Bu tröst'ün kurulmasından önce mallarını çok düşük fiyatlardan satmak zorunda kalmış olan üreticilerin durumu söz konusu tröst'ün ortaya çıkmasıyla daha da kötüleşmiştir⁷⁷. 1911 yılında, bu şartların düzeltilmesi amacıyla üreticiler tarafından Aydın'da "İncir Himayeyi Zürra Anonim Şirketi" kurulmuş fakat mali sorunlar nedeniyle faaliyetine uzun süre devam edememiştir⁷⁸.

1913 yılında Ahmet Cevat, "*İktisatta İnkılâp*" adlı bir kitap yayımlamıştır. Bu kitapta yazar çok açık olarak tüketim ve satış kooperatiflerinden bahsetmiş, araçlar ve yabancı tüccarlar tarafından istismar edilen Türk köylüsünün bu kooperatiflerden ne kadar çok yararlanabileceğini örneklerle ortaya koymuştur⁷⁹.

e. Milli Aydın Bankası

1913 tarihli "*İdare-i Umumiye Vilayet Kanunu*" içerisinde bulunan "*mahalli zirai teavün şirketlerinin*" kurulmasını mümkün kılan bir hüküm⁸⁰ uyarınca bir kooperatif kurularak "Fig Packers" ile mücadele edilmesi düşünülmüştür. Bu amacı gerçekleştirmek için üreticilerin maddi açıdan bağımsızlıklarını sağlamak gerektiğinden üreticilere kredi verebilecek bir bankaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu gelişmeler üzerine, üreticilere kredi temin edebilmek ve bu tarım satış kooperatifine mali yardımda bulunabilmek

⁷⁶ Mennan YİĞİTER, "Egede Kooperatifçiliğin Doğuşu", Yüzüncü Yılında Kooperatifçiliğimiz, T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü Yayınları No:6, Ankara, 1963, s.87.

⁷⁷ MÜLAYİM, s.54.

⁷⁸ REHBER, s.53.

⁷⁹ MÜLAYİM (2013), s.53.

⁸⁰ ÇEVİK (1990), s.96.

amacıyla Milli Aydın Bankası kurulmuştur⁸¹. Bu banka tarafından “Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi” kurularak üreticilere yardım sağlanılmaya çalışılmıştır⁸².

f. Kooperatif Şirketler Kanun Layihası ve Esab-ı Mucibesi

1914 yılında Mustafa Cemal Bey tarafından “*Kooperatif Şirketler Kanun Layihası ve Esbab-ı Mucibesi*” hazırlanmıştır. Bu tasarı çalışması, bağımsız bir kooperatifler kanunu hazırlanması konusunda ülkemizdeki çalışmalara Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlanıldığını göstermektedir⁸³.

g. Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi

Türkiye’de kooperatif sözcüğü ilk defa 1915 yılında kuruluşu onaylanan “*Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı*” unvanında yer almış⁸⁴ ve daha sonra birçok düzenleme veya oluşumda “kooperatif” sözcüğü kullanılmıştır. Üreticilere destek olmak üzere Milli Aydın Bankası tarafından kurulan bu şirket, ülkemizdeki ilk tarım satış kooperatifi olarak kabul edilmektedir. Bu şirket, kısa bir süre faaliyette bulunduktan sonra savaş koşullarının etkisiyle uzun ömürlü olamamış ve 1923 yılından itibaren çalışmasını durdurmak zorunda kalmıştır⁸⁵ Bu deneme kapsamında yürütülmeye başlanan faaliyetler, savaş yılları ve karşılaşılan mali güçlükler nedeniyle devam ettirilememiştir.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dönemi

Bu dönemde kooperatifler konusunda yapılan bütün düzenlemeler Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından başlatılmıştır. Atatürk; 1920 yılından vefatına kadar Türk kooperatifçilik hareketinin içinde yer almış, kooperatifçiliğin gelişmesinin zorunlu kıldığı kanunî düzenlemelere öncülük etmiştir⁸⁶.

⁸¹ REHBER, s.53.

⁸² MÜLAYİM, s.54.

⁸³ ÇEVİK (1990), s.99.

⁸⁴ HAZAR (1996), s.10.

⁸⁵ MÜLAYİM, s.54.

⁸⁶ MÜLAYİM (2013), s.55.

a. Kooperatif Şirketler Kanun Layihası

23 Nisan 1920 tarihinde TBMM açıldıktan hemen sonra Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) başkanlığındaki 1. İcra Vekilleri Heyeti tarafından hazırlanıp 27 Eylül 1920 tarihinde Meclise sunulan ve 77 maddeden oluşan “*Kooperatif Şirketler Kanunu Layihası*”nın ilk beş maddesi görüşülüp kabul edilmiş ancak bu dönemde sürdürülmekte olan kurtuluş savaşı nedeniyle tasarının tümü TBMM’de görüşülememiştir.

Söz konusu Layihayı inceleyen bazı yazarlarca 1920 tarihli bu tasarı ile günümüzde yürürlükte olan 1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu arasında pek az bir fark bulunduğu ifade edilmiştir⁸⁷. Bu layiha, 1920 yılında kanunlaştırma çalışmaları yapan kişilerin ne kadar öngörülü olduklarını göstermenin yanında yaklaşık 100 yıllık süre içinde ülkemizde kooperatif mevzuatı düzenleme konusunda ne kadar yol alınabildiğini de göstermesi açısından çok önemlidir.

b. Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun

Millî mücadele günlerinde, Ereğli kömür havzasındaki işletmeyi elinde bulunduran Fransız ve İtalyan şirketlerinin buradaki işçileri kötü şartlar altında çalıştırdıkları şeklinde haberler alınması üzerine burada gerekli araştırmayı yapmak üzere o tarihlerde TBMM tarafından Saruhan Mebusu olan Mahmut Celal (BAYAR) görevlendirilmiştir.

Millî mücadele ve yoksulluk yıllarında dahi kanunlaştırma ve hukuk düzenini devam ettirme çabalarından vazgeçilmemiş ve Mebus Mahmut Celal (BAYAR) tarafından hazırlanan rapora istinaden 10 Eylül 1921 tarihinde 151 sayılı “Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun” çıkarılmıştır. Bu kanunun dördüncü maddesiyle kömür havzasında “*İhtiyat ve Teavün Sandıkları*” kurulması düzenlenerek Sakarya Savaşının devam etmekte olduğu günlerde ülkemizde kooperatiflerin kurulması yolunda bir adım atılmıştır.⁸⁸

⁸⁷ Cemal BORA, 1920 Tarihli Kooperatif Şirketler Kanun Tasarısı, KARINCA Dergisi, 1973, s.437-441.

⁸⁸ Nurettin HAZAR, Kooperatifçilik Tarihi, 3. Baskı, Ankara, 1990, s.397.

c. İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi

19 Mart 1923 tarihinde Gazi Mustafa Kemal'in (Atatürk) önderliğinde “*Kooperatif Şirketler*” adını taşıyan 24 numaralı yayın Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmıştır⁸⁹. Bu çalışmayı müteakip, 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmeden önce TBMM hükümeti tarafından 97 maddeden oluşan “*İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi*” çıkarılmıştır. Bu nizamname, ülkemizdeki bütün kooperatif türlerini kapsamış ve İktisat Vekâletinin bütçesinden kooperatiflere yardım yapılmasını ve Ziraat Bankası tarafından kooperatiflere kredi verilmesini düzenlemiştir.⁹⁰

B. CUMHURİYET SONRASI GELİŞMELER

Bir araştırmaya göre, ülkemizde 1923 ila 1928 yılları arasında 1850 tarihli Ticaret-i Berriye Kanunu'na ve aynı zamanda İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesine dayanılarak yaklaşık 40 kooperatif kurulmuştur⁹¹. Savaşlardan çıkıp yoksulluk koşullarında devlet kurma çalışmaları devam ederken sağlanan bu gelişmelerin olağanüstü düzeyde olduğu değerlendirilmektedir.

Atatürk'ün vefatından sonra İkinci Dünya Savaşının başlaması ve ekonomik yönden sıkıntılı bir dönemden geçilmesi nedeniyle 1950 yılına kadar ülkemizde kooperatifçilik alanında herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Kurtuluş Savaşı sürdürülürken ve Savaşı takip eden kısa bir süre içerisinde yokluk yıllarında kooperatifçilik konusunda ciddi çalışmalar yapılmasına rağmen Atatürk'ün vefatından 1950 yılına kadar herhangi bir gelişme kaydedilmemiş olmasını manidar bulmaktayız.

1. Kooperatifler Kanunu'na Kadar Olan Dönem

a. 396 Sayılı Kanun'la 1850 tarihli Ticaret-i Berriye Kanununda Yapılan Değişiklikler

Cumhuriyet sonrası dönemdeki ilk gelişme, 5 Ocak 1924 tarihli ve 396 sayılı Kanundur. Bu kanunla, Fransız Ticaret Kanunu'nun 1. ve 3. Kitaplarının aynen tercümesi

⁸⁹ MÜLAYİM (2013), s.56-57.

⁹⁰ ERCİN, s.47

⁹¹ YİĞİTER, s.87.

yapılarak⁹² 1850 tarihli Ticaret-i Berriye (Kara Ticareti) Kanunu'nun 15. maddesine “*Mezkûr üç nev’i şirketten maada kooperatif, bir başka deyişle ortaklık şirketleri de ticaret şirketlerindedir*” şeklinde bir ekleme yapılmıştır⁹³. Böylelikle “*kooperatif*” sözcüğü ülkemizde ilk olarak ticaret şirketlerini sadece anonim, kollektif ve komandit olarak saymış olan bir kanun metninde yer almıştır⁹⁴.

b. 498 Sayılı İtibari Zirai Birlikler Kanunu

21 Nisan 1924 tarihli 498 sayılı İtibari Zirai Birlikler Kanunu, tarım kooperatiflerine ilişkin ilk mevzuat düzenlemesi olmuştur⁹⁵. Bu kanunla hem zirai kredi hem de zirai satış kooperatiflerinin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır⁹⁶.

Söz konusu kanun metninde kullanılmış olan “*birlik*” sözcüğüyle kooperatife işaret edilmiş ve bu kanunla kurulacak olan birliklerin kredi satış kooperatifleri gibi faaliyette bulunmaları öngörülmüştür⁹⁷.

c. Memurlar Kooperatifi

Atatürk’ün önderliğinde Ankara’daki memurlara ucuz tüketim maddeleri sağlanabilmesi amacıyla bir “Memurlar Kooperatifi” kurulması planlanmıştır. Bu kooperatifin kurulabilmesi için gerekli sermayenin Ankara’daki bütün memurların yarı maaşlarının yatırılması suretiyle sağlanması ve ortaklık paylarının da her aylık tutarlarından %5 ödenmek suretiyle avans olarak verilmesi için 25 Mart 1925 tarih ve 586 sayılı Kanun kabul edilmiştir⁹⁸.

Bu kooperatife 4000 memur ve hizmetlinin bir aylık maaşlarının yarısı tutarının kendi hesaplarına ve kooperatife avans olarak yatırılmasıyla toplam 168.246 TL toplanmış ve yapılan çalışmalar sonucunda toplanmış olan bu miktar altı ay gibi kısa bir

⁹² Necdet KARACEHENNEM, Kooperatifler Hukuku, Ankara, 1977, s.26-27.

⁹³ ÇEVİK (1990), s.98.

⁹⁴ ERÇİN, s.77.

⁹⁵ MÜLAYİM (1998), s.98.

⁹⁶ ÇEVİK (1990), s.98.

⁹⁷ Yahya DERYAL, Türk Hukukunda Kooperatiflerin Niteliği Sorunu, Prof. Dr. Yahya İMREGÜN’e Armağan, İstanbul, 1998, s.158.

⁹⁸ ÇEVİK (1990), s.98.

süre içerisinde faiziyle birlikte ortaklarına geri ödenmiştir.⁹⁹ Bu kooperatif halen Ankara'da faaliyetini sürdürmektedir.

d. 865 Sayılı Türk Ticaret Kanunu

1850 tarihli Ticaret-i Berriye Kanunu'nun yerini almak üzere 26 Haziran 1926 tarih ve 406 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 26 Mayıs 1926 tarih ve 865 sayılı Türk Ticaret Kanunu yürürlüğe girmiştir. 865 sayılı Kanunun 121. Maddesinde; “*Meslek, san'at veya maişetlerine ait ihtiyaç ve muamelelerini muavenet ve kefaleti müteakibe sayesinde tedarik ve ifa eylemek maksadı ile teşkil edilen şirket, kooperatiftir*” şeklinde bir tanım yapılmıştır¹⁰⁰. Kooperatifçiliğin sosyal yönü göz ardı edilerek yapılmış olan bu tanıma göre kooperatif, belirli ekonomik ihtiyaçları karşılayan, yardım ve kefalet karşılığında temin amacını taşıyan bir şirket olarak kabul edilmiştir.

Ayrıca, 865 sayılı Kanunun sermaye şirketleri için ayrılan 4. Faslında kooperatiflere yer verilmiş ve 478 ila 502 maddeleri arasında kooperatiflerin teşekkül tarzı, ortakları ve kooperatif sermayesinde değişiklikler ile üçüncü şahısların menfaatleri düzenlenmiştir.

Kooperatifleri şirket olarak düzenleyen bu hükümler Belçika Ticaret Kanunu'ndan iktibas edilmiştir¹⁰¹. Bu kanunda kooperatif tanımında “*dayanışma ve karşılıklı yardım*” kavramları yer almasının yanı sıra kooperatiflerde risturn verilmesi öngörülmüştür.

e. 1470 Sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu

1926 yılında, 498 sayılı İtibari Zirai Birlikleri Kanununu tamamlayan bir Nizamname yayımlanmıştır. Ancak, 498 sayılı Kanunun uygulanmasına gereken önemin verilmemesi nedeniyle beklenen netice alınamamış ve bu kanunun yerini almak üzere 1929 yılında 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla,

⁹⁹ 21 Nisan 1925 tarihinde Atatürk, İsmet İnönü, Abdülhalik Renda, Celal Bayar ve Fevzi Çakmak tarafından kurulan “Ankara Memurları İstihlak Kooperatifi” Türkiye’de düzenli bir çalışma gösteren ilk kooperatiftir. Ayrıntılı bilgi için bkz.<http://koop.gtb.gov.tr/haberler/cumhuriyetin-ilk-tuketim-kooperatifi>

¹⁰⁰ Z. Fahri FINDIKOĞLU, Türkiye’de Kooperatifçilik Dersleri- Tatbiki Sosyoloji Denemesi, İstanbul Üniversitesi Yayını No: 537, İktisat Fakültesi Yayını No:63, İstanbul, 1953, s..51.

¹⁰¹ Ernst Eduard HIRSCH, Ticaret Hukuku Dersleri, İstanbul, 1946, s. 34.

köy, kent ve kasabalarda tarım işletmelerinin çift hayvanı, işçi ücretleri, koruma ilacı, küçük tarım aletleri, tohumluk gübre gibi kısa vadeli üretim ihtiyaçlarını karşılamak için para toplama yetkisi de tanınmış olan zirai kredi kooperatifleri kurulmuştur¹⁰². Daha sonra, 498 sayılı İtibari Zirai Birlikleri Kanunu'nun yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuş ve bu kanunun yerine 1929 tarihli 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarılmıştır.

Dış ticaret bakımından önemli zirai mahsullerin satışını kooperatifleştirme ve mevcut kooperatifleri yeni esaslara ve ihtiyaçlara göre düzenleme amacıyla 1935 yılında 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu'nun çıkarılmasıyla 1929 tarihli ve 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu da yürürlükten kaldırılmıştır.

f. Türk Kooperatifçilik Kurumu

Toplumlar tarafından kooperatifçiliğin arzu edilen seviyede benimsenememesinin veya her ülkede farklı düzeylerde gelişmesinin toplumda ekonomik ve sosyal bünyeye kooperatifçiliğin yeni özellikler getirmesiyle ilgili olduğu düşünülebilir¹⁰³.

Atatürk, 1 Şubat 1931 tarihinde İzmir Ticaret Odası'nda yaptığı konuşmasında “*Muhakkak suretle birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir*” diyerek kooperatiflerin önemine işaret etmiştir¹⁰⁴. Bu doğrultuda, Türk Kooperatifçilik Kurumu,¹⁰⁵ 1931 yılında Atatürk'ün liderliğinde kurulmuştur. Bu kurumun amaçları bilimsel kooperatifçiliğin ülkemizde yaygınlaşması, kökleşmesi ve gelişmesi için gereken her türlü çabayı sarf edilmesi, bu konuda faaliyet gösteren kuruluşların bütün imkânlarla desteklenmesi olarak belirlenmiştir. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi için kurulan bu kurum amacına ulaşmak için incele-

¹⁰² ÇEVİK (1990), s. 98.

¹⁰³ ÖZDEMİR, s.106.

¹⁰⁴ Ali PARLAR, Kooperatifler Kanunu, Açıklamalı (İçtihatlı Hukukî ve Cezai Sorumluluk Açısından) Ankara, Kasım, 2004, s. 165.

¹⁰⁵ Türk Kooperatifçilik Kurumu, yıllardan beri “Karıncı” isimli bir kooperatifçilik dergisi yayımlamakta, her yılın 30 Haziran ila 5 Temmuz günleri arasında Türk Kooperatifçilik Haftası'nı organize etmekte, ayrıca Türk Kooperatifçilik Kongreleri düzenlenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.koopkur.org.tr/>

me, araştırma yaptırmakta süreli ve süresiz yayınlarla çalışmalarını kamuoyuna duyurmaktadır¹⁰⁶.

g. 2834 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu

21 Ekim 1935 tarihinde kabul edilen 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu, 2 Kasım 1935 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve 1984 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Birçok ülkedeki düzenlemelerin aksine ülkemizdeki tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinin özel kanunlarında bir kooperatif tanımı bulunmamaktadır. Toplam 26 maddeden oluşan bu kanunda kooperatif tanımı yapılmamış fakat kooperatiflerin en az 10 çiftçi tarafından ve Ekonomi Bakanlığının izniyle kurulacağı, kooperatiflerin çalıştığı ürünler üzerinde ticaret ve komisyonculuk yapanların ortak olamayacağı, kooperatiflerin değişir ortaklı ve değişir sermayeli olacağı, sınırlı sorumluluk ilkesine göre faaliyet göstereceği, ana sözleşmenin Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edileceği şeklinde düzenlemelere yer verilmiştir.

2834 sayılı kanunla Ticaret Bakanlığı ile Ziraat Bankası'nın denetimine tâbi Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin kurulması imkânı getirilmiştir. 2834 sayılı kanunun 3. maddesinde kooperatiflerin kuruluş amaçları 10 başlık altında sıralanmıştır. Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin kuruluş amaçları arasında yer alan piyasada düzenleyici bir işlev görerek fiyat dalgalanmalarını önleme amacının dışındakiler yasama organının tarım satışlarını gerçek anlamı ile kooperatif olarak görmek istediği izlenimini vermektedir. Bu amaçlara ulaşmak için kooperatiflerle birlikler arasında sağlıklı bir koordinasyonun sağlanmasına yönelik akılcı bir iş bölümü öngörülmüştür. Ancak, kanunun öngördüğü piyasada düzenleyici bir fonksiyon görme amacının diğer amaçlarla çelişmekte olduğu düşünülmektedir¹⁰⁷.

Yapılan açıklamalar ışığında, kendilerince çalışılan ürünler üzerinde ticaret ve komisyonculuk yapmayan ortaklar tarafından oluşturulan tarım satış kooperatiflerinin

¹⁰⁶ ÇEVİK (1990), s.97.

¹⁰⁷ SORAL, s.6.

değişir sermayeli ve değişir ortaklı olduğu ve sınırlı sorumluluk esasına dayalı çalışma düzeninin bulunduğu söylenebilir.

h. 2836 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu

2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu, 2 Ekim 1935 tarihinde kabul edilmiş ve 2 Kasım 1935 tarihinde 3146 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla tarım kredi kooperatifi ortaklarının tarım satış kooperatifine ortak olma zorunluluğu getirilmiştir.¹⁰⁸ Tarım kredi kooperatifi kurmak için en az 30 ortak gerekmekte olup Tarım Satış Kooperatiflerinde olduğu gibi bu kooperatiflerin ana sözleşmeleri Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiştir.

2836 sayılı Kanuna göre sınırsız ve zincirleme sorumluluk esasını kabul edilmiştir. Ayrıca, kooperatif ortaklarının ürünleri üzerinde ticaret ve komisyonculuk yapanlar ile faizle para veya mal olarak kredi verenlerin kooperatife giremeyeceğine ilişkin bu kanunda düzenlenmeler yer almıştır.

2386 sayılı kanunla tarım kredi kooperatiflerinin ortaklarına aynî ve nakdî krediler açmanın yanında tüketim maddeleri dağıtabilme, tarımsal alet ve makineleri edinme, ortaklarına hizmet verme, ürünlerin saklanması ve pazarlanması ile uğraşabilme ve bu amaçla tesisler kurma veya kurulu teşebbüslere katılma imkânları tanınmıştır¹⁰⁹. Tarım kredi kooperatiflerinin kooperatif ortaklarının çalıştığı ürünler üzerinde ticaret ve komisyonculuk yapmayan ve faizle para, mal olarak kredi vermeyen ve aynı zamanda tarım satış kooperatifi ortağı olma zorunluluğu bulunan ortakların oluşturduğu, sınırsız ve zincirleme sorumluluk esasına göre çalışan kooperatifler olduğu sonucuna varılabilir.

i. 2284 Sayılı Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu

Küçük sanat kooperatifleri ile esnaf kefalet kooperatiflerini finanse etmek amacıyla 8 Haziran 1933 tarihinde kabul edilip 18 Haziran 1933 tarih ve 2430 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 2284 sayılı Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu ile Türkiye Halk Bankası kurulmuştur. Şube açmayarak yalnızca halk sandıklarının kredi ihtiyaçla-

¹⁰⁸ HAZAR (1996), s.187-190.

¹⁰⁹ ÇEVİK (1990), s.99.

rını karşılamak üzere kurulan bu banka 24 Mart 1950 tarihinden sonra esnaf ve esnaf teşekküllerinin ve esnaf kefalet kooperatiflerinin kredilendirmesi işlevini görmüştür. Bu işlevini 28 Ekim 1983 tarihinden sonra kısmen de olsa yürütmüştür.

2284 sayılı kanunun 1. maddesine dayanılarak Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi kurulmuş ve bu kanunun 4. maddesinde halk sandıklarına kredi açabileceği düzenlenmesi yapılmıştır. Daha sonra, 24 Mart 1950 tarih ve 5652 sayılı Kanun ile 2430 sayılı Kanunun 5. Maddesinde yapılan değişikliğe göre bankanın amacı ve görevi esnafın ve esnaf derneklerinin, küçük sanat kooperatiflerinin, esnaf teşekküllerinin kredi ihtiyaçlarını karşılamak olarak belirlenmiştir.

2430 sayılı Kanun, zaman içinde birçok değişikliğe uğramıştır. 28 Ekim 1983 tarih 18205 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 10 Ekim 1983 tarih ve 122 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 2430 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 122 sayılı KHK'nin 3. maddesinde bankanın kooperatiflere kredi vereceği, 18. maddesinde ise esnaf kredi ve kefalet kooperatiflerinin banka tarafından denetleneceği hükme bağlanmıştır. 122 sayılı KHK, ayrıca 8 Haziran 1933 tarih ve 2284 sayılı Türkiye Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu'nu yürürlükten kaldırmıştır.

20 Mayıs 1991 tarihinden itibaren esnafa ve esnafa ait kooperatiflere ilişkin hiçbir işlevi kalmamıştır. Dolayısıyla, 1991 tarihinden itibaren bankanın kooperatiflerin hukukî niteliğini belirleyebilecek veya etkileyebilecek bir hususun bulunmadığı sonucuna varılabilir. Bu sonuç sözkonusu bankanın işlevini tartışılır duruma getirmenin yanında Anayasanın 171. Maddesinde belirlenmiş olan kooperatifçiliği geliştirme ve destekleme görevinin de tam olarak yerine getirilemediği şeklinde değerlendirilebilir.

j. 3202 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu

4 Haziran 1937 tarihinde kabul edilen 3202 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu 12 Haziran 1937 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun 24. maddesinde 2834 sayılı Kanuna tâbi Tarım Satış Kooperatifleri ile 2836 sayılı Kanuna tâbi Tarım Kredi Kooperatiflerinin bankanın denetimine tâbi olduğu hükmü yer almaktadır. Bu kanunun birçok maddesinde tarım kredi kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri,

çiftçiler ve bunların oluşturdukları kooperatifleri geliştirmeyi, korumayı amaçlayan düzenlemeler bulunmaktadır. Bu kanunda, Ziraat Bankası ile kooperatifler arasında yapılan işlemlerle ilgili çok sayıda muafiyete ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir.

Uygulamadaki ihtiyaçlar ve karşılaşılan sorunlar nedeniyle 3202 sayılı Kanunda çok sayıda değişiklik olmuştur. 28 Ekim 1983 tarih ve 18205 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 10 Ekim 1983 tarih ve 107 sayılı KHK ile 3202 sayılı Kanun tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. 107 sayılı KHK’nin 15. maddesinde tarım kredi kooperatifi bulunan yerlerde tarımsal kredilerin kooperatifler aracılığı ile yapılacağı; 16., 17., 18. ve 19. maddelerinde kooperatiflerin kredilendirme esasları; 42. maddesinde tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinin bankanın denetimine tâbi olduğu düzenlenmiştir. Çiftçilerin ve çiftçilerle ilgili kooperatiflerin kredi ihtiyaçlarını karşılamakla görevlendirilen T.C. Ziraat Bankası’nın sözkonusu değişikliklerden sonra bu işlevi kısmen korunmuş ise de 20 Mayıs 1991 tarihinden itibaren çiftçilere ve çiftçilere ait kooperatiflere ilişkin hiçbir işlevi kalmamıştır. Daha sonra, 28 Ekim 1983 tarih ve 107 sayılı KHK 20 Mayıs 1991 tarih ve 20876 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 3743 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır.

k. 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu

865 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun yerini almak üzere hazırlanan 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu, 29 Haziran 1956 tarihinde kabul edilip 9 Temmuz 1956 tarihinde 9353 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır. 6762 sayılı Kanununun 485 ile 502. Maddelerinde yer alan kooperatiflerle ilgili hükümler İsviçre Borçlar Kanunu’ndan alınmış olup bu hükümler 1163 sayılı Kanun yürürlüğe girene kadar uygulanmıştır. Bu kanunun 485. Maddesinde “*Kooperatif şirket, ortaklarının iktisadî menfaatlerini ve hususiyle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım ve kefalet sayesinde sağlayıp, korumak maksadıyla bir ticaret unvanı altında kurulan değişen sermayeli bir şirkettir*” şeklinde tanımlanmıştır.

6762 sayılı Kanununun 486. Maddesinde kooperatifin en az yedi kişi tarafından kurulabileceği, ortaklıktan çıkma hakkının varlığı, sermayeye faiz verilmesi ilkesi, payla-

rın tamamı ödenmediği sürece hissenin devir edilemeyeceği ancak ana sözleşme bu hususta hüküm konularak devre izin verilebileceği düzenlenmiştir.

6762 sayılı kanunda belirlenen özelliklerin tamamının bir ticaret şirketi bünyesinde bulunmasının mümkün olmayacağını ve kooperatiflerin kendine özgü yapılarının dikkate alınması gerektiğini düşünenlerce farklı görüşler dile getirilmiş ve kooperatiflerin şirket statüsü dışında tutulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde atıf yapılmak suretiyle sözkonusu görüşlere yer verilecektir.

I. 1961 Anayasası

Ülkemizde kooperatife verilen önemin zaman içerisinde artmasının bir sonucu olarak kooperatifçilikle ilgili özel bir maddenin Anayasa’da yer alması sağlanmıştır. Anayasalarımız arasında ilk olarak 1961 Anayasası’nda “kooperatif” sözcüğüne yer verilmiş ve bu kavram anayasal bir statü kazanmıştır¹¹⁰. 1961 yılına kadar Anayasalarımızda (1876 Kanun-u Esasi, 1921 ve 1924 Teşkilat-ı Esasiye) kooperatifçilik kavramından hiç bahsedilmemiş olmasına rağmen, ilk olarak 1961 Anayasasının 51. maddesinde devlete “*kooperatifçiliğin geliştirilmesi*”, ayrıca 52. maddesinde “*tarımın ve çiftçinin korunmasını sağlayacak tedbirlerin alınması*” görevleri verilmiştir. Ancak Anayasanın 53. maddesinde devletin bu ödevlerini “*ekonomik gelişme ve mali kaynakları gücü oranında yerine getireceği*” ifade edilerek bir nevi teknik kısıtlama veya söz konusu ödevlerin yerine getirilmemesi durumunda sınırlanacak bir gerekçe oluşturulmuştur¹¹¹. Bu düzenlemelerin yanı sıra, 1961 Anayasası döneminde hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarında sosyal adalet içinde kalkınma ilkesi vurgulanmış ve bu kapsamda kooperatifçiliğe özel bir yer verilmiştir¹¹².

2. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Sonrası Dönem

1961 Anayasası’ndaki düzenlemeleri müteakip 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu 24 Nisan 1969 tarihinde kabul edilmiş, 10 Mayıs 1969 tarihinde 13195 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

¹¹⁰ DERYAL (1998), s.293.

¹¹¹ ERÇİN, s.54.

¹¹² DERYAL (2013), s.878.

1163 sayılı Kanunun 1. maddesinin ilk halinde kooperatifin tanımı şu şekilde yer almıştır:

“Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküllere kooperatif denir.”

Yukarıdaki tanımda görüleceği üzere 865 ve 6762 sayılı kanunlarda bir şirket olarak sayılmış olan kooperatifler bu kanunla “teşekkül” olarak gösterilmiştir. 1163 sayılı kanun yürürlüğe girene kadar 6762 sayılı kanunun kooperatifler hakkındaki hükümleri, 2836 ve 2834 sayılı Kanunların düzenlediği tarım kredi ve tarım satış kooperatifleri dışında kalan bütün kooperatiflere uygulanmıştır¹¹³. Ancak, 1163 sayılı Kanunun 100. Maddesiyle 6762 sayılı kanunun kooperatiflere ilişkin 485 ila 502 maddeleri yürürlükten kaldırılmışsa da kooperatifleri ticaret şirketleri arasında saymış olan 136. maddesine dokunulmamış¹¹⁴ ve böylelikle kooperatiflerin hukuki niteliğine ilişkin yıllarca sürececek olan tartışmalara yol açılmıştır.

a. 1196 sayılı Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu

25 Aralık 1969 tarihinde kabul edilip 6 Ocak 1970 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan “1196 sayılı Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu” ile tütüncülüğün geliştirilip sorunlarının incelenmesi, üretici emeğinin değerlendirilmesi, tütün üreticilerinin desteklenmesi, tütün alım satımlarının düzenlenmesi ve tütün kooperatiflerinin kurulması öngörülmüştür.¹¹⁵ Bu kanun, bir süre uygulandıktan sonra 4572 sayılı kanun ile yapılan düzenlemeler kapsamında yürürlükten kaldırılmıştır.

¹¹³ Ziya Gökalp MÜLAYİM, Atatürk'ten Bugüne Kooperatifçilik, Ankara, 1998, s.100.

¹¹⁴ DERYAL (1998), s.147.

¹¹⁵ ERÇİN, s.63. Ayrıca bkz. MÜLAYİM (2003) s.104.

b. 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu

18 Nisan 1972 tarihinde kabul edilen 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu 28 Nisan 1972 tarih ve 14172 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun 1. maddesinde “*üreticiler, aralarında ekonomik menfaatlerini korumak ve özellikle meslek ve geçimleriyle ilgili ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla karşılıklı yardım ilkesine dayanan ve tüzel kişiliği olan değişir ortaklı ve değişir sermayeli Tarım Kredi Kooperatifleri kurabilirler*” hükmüne yer verilmiştir. Daha sonra, ortak ürünleri üzerinde ticaret ve komisyonculuk yapanlar ile faizle para veya mal olarak kredi verenlerin kooperatife giremeyeceği düzenlemesi yapılmıştır. Bu kanunun 7. maddesinde, kooperatif ve birlik ana sözleşmesinin Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edileceği düzenlenmiştir.

1581 sayılı Kanun kooperatiflerin tüzel kişiliğe sahip olduğunu, değişir sermayeli ve değişir ortaklı olduğunu vurgularken bu müessesenin karşılıklı yardım ilkesine göre faaliyet göstereceğini, ortaklarının ekonomik menfaatlerinin korunacağını, özellikle meslek ve geçimleriyle ilgili ihtiyaçların karşılanacağını da düzenlemiştir.

c. 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu

1973 yılında toprak ve tarım reformu yapılacak bölgelerde bu konulara ilişkin kooperatiflerinin kurulmasına yönelik “*1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu*” yürürlüğe girmiş, fakat usul yönünden hukuka aykırı bulunması nedeniyle bu kanun 10 Mayıs 1977 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

d. 1982 Anayasası

12 Eylül askeri cunta yönetimi ve akabinde 1980’li yıllardaki liberalleşme çalışmaları Türkiye’de kooperatifçilik konusuna devlet tarafından duyulan ilginin giderek azaldığı bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilir¹¹⁶.

7 Kasım 1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 171. maddesinde şu hüküm yer almıştır:

¹¹⁶ REHBER, s.3.

“Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin arttırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır. Kooperatifler, Devletin her türlü kontrol ve denetimine tâbi olup siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle iş birliği yapamazlar.”

Kooperatifler topluma yaptıkları ekonomik katkının yanı sıra toplumsal dayanışmayı, birlikteliği ve sosyal bağları güçlendirici özellikler taşımaktadır. 1961 Anayasa’sında kooperatifler, sosyal ve ekonomik hükümler başlığı altında düzenlenirken 1982 Anayasa’sında yalnızca ekonomik hükümler başlığı altında yer almıştır. 1982 Anayasa’sında kooperatiflerin sadece ekonomik hükümler arasında düzenlenip sosyal yönüne değinilmemesi 1961 Anayasası’ndan daha sınırlayıcı bir yaklaşım ile düzenleme yapıldığını göstermektedir.

Anayasa’nın 171. madde hükmüyle ülkemizde kooperatifçiliğin geliştirilmesi Anayasal güvenceye kavuşturulmuş ve devlete kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak önlemleri alma ödevi yüklenmiştir. Kooperatiflerin sosyal yönlerine işaret edilmemesinin yanı sıra, 1982 yılında kooperatiflere getirilen siyaset yasağı 1995 yılında yapılan değişiklikler sırasında Anayasa’nın 171. Madde 2. fıkrasının kaldırılmasıyla son bulmuştur.

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren özellikle konut yapı kooperatiflerinin yaygınlaştığı dikkat çekmektedir. Bunun en önemli nedeni ise bu yıllarda şehirlere olan göç hareketleri ve ülkenin sanayileşmeye yönelmesidir. Yaşanan bu gelişmeler kapsamında ülkemizde 1960 ve 1970’li yıllarda daha çok kırsal yerlerde görülen ve 1980’li yıllarda ise şehirlere çoğalan konut kooperatifleri konusunda kooperatifçilikle ilgili eğitim programları yeterli düzeyde gerçekleştirilemediği yönünde görüşler bulunmaktadır¹¹⁷. 1990’lı yıllardan sonra kooperatiflerin sayısı artmış ve üst örgütlenmede demokratik yönetim alanında birtakım gelişmeler sağlanmıştır¹¹⁸. Ancak, 2003 yılından itibaren kooperatif hareketlerinin giderek azaldığı görülmüştür. Zira, bu yıllardan itibaren yapı kooperatiflerinin işlerini TOKİ, KİPTAŞ gibi şirketlerin aldığı, kooperatiflerin çoğalıp

¹¹⁷ ÖZDEMİR, s.106.

¹¹⁸ MÜLAYİM (2013), s.66.

gelişmesine katkı sağlayan vergi avantajlarının kaldırıldığı, küçük sanayi siteleri yerine organize sanayi bölgelerinin bir hükümet politikası olarak öne çıkarıldığı görülmüştür¹¹⁹. Bu politikanın ülkemizde kooperatifçiliğin gelişmesi noktasında nasıl sonuçlar doğuracağı konusu tartışmaya açıktır.

e. 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu

17 Haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı “*Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Kuruluş, Görev ve Yetkilerinin Düzenlenmesi İle İlgili Yetki Kanunu*” 19 Haziran 1982 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun 1. maddesi ile Bakanlar Kuruluna tarım satış kooperatiflerinin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin kanunlarda KHK ile düzenleme yapma yetkisi verilmiştir. Bu yetki kanununa dayanılarak çıkarılan 8 Haziran 1984 tarih ve 238 sayılı KHK 18 Haziran 1984 tarih ve 18435 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve 30 Nisan 1985 tarihinde TBMM tarafından değiştirilerek kabul edilmiştir.

Resmî Gazetede 8 Mayıs 1985 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 3186 sayılı “*Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun*” toplam 36 maddeden oluşmuştur. 3186 sayılı Kanunda kooperatifin en az 10 üretici tarafından kurulacağı, değişir ortaklı ve değişir sermayeli olacağı ve ortakların sınırlı sorumlu olacağı gibi unsurlar aynen korunmuştur.

2834 sayılı Kanunda kooperatiflerin tüzel kişiliğe sahip olduğu yönünde bir hüküm yer almamaktaydı. Ancak, kooperatif ve birliğin tüzel kişiliğe sahip olduğu hususunda bir tartışma da mevcut değildi. 2834 sayılı Kanunda tüzel kişilik bakanlığın onayı ile kazanılırken, yeni kanunda tüzel kişilik ticaret siciline tescil ile kazanılmaktadır. 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu’na göre kooperatiflerin, değişir sermaye ve ortaklı olarak sınırlı sorumluluk esasına göre çalıştıkları düzenlenmiştir.

¹¹⁹ ÖZMEN, s.33.

f. 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun

1 Haziran 2000 tarihinde kabul edilip 16 Haziran 2000 tarih ve 24081 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren “4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun”, geçici maddesiyle birlikte toplam 11 maddeden oluşmaktadır. Bu kanunun 1. Maddesinde yapılan dolaylı tanım şu şekilde yer almıştır:

“Üreticiler, karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle mesleki faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını sağlamak, ürünlerini daha iyi şartlarla değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla aralarında sınırlı sorumlu, değişir sayıda ortaklı ve değişir sermayeli, tüzel kişiliğe haiz tarım satış kooperatifi kurabilirler”.

4572 sayılı Kanun; kooperatiflerin tüzel kişiliğe sahip olduğunu, değişir sermayeli ve değişir ortaklı olduğunu düzenleyerek kooperatifin hukukî niteliği ile ilgili tartışmasız hususları tekrarlamıştır. Karşılıklı yardım, dayanışma, kefalet suretiyle mesleki faaliyet ile ilgili ihtiyaçların karşılanması da bu kanunda amaçlanmıştır. Ortakların geçimine ilişkin herhangi bir ibare 4572 sayılı Kanunda yer almamaktadır. Ancak, bu kanuna göre kooperatifin kurulabilmesi için 30 üreticinin bir araya gelmesi gerekmektedir. Ayrıca, diğer mevzuat düzenlemelerinde olduğu gibi, kooperatif ve birlik ana sözleşmesinin Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmesi koşulu düzenlenmiştir.

4572 Sayılı kanunun 8. Maddesiyle aşağıdaki kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır;

–21 Ekim 1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun,

–30 Nisan 1985 tarihli ve 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun ile bu Kanunda ek ve değişiklikler yapan kanunlar

–25 Aralık 1969 tarihli ve 1196 sayılı Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu.

4572 sayılı kanunun 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmesinin yanı sıra, tarım satış kooperatif ve birlikleri hakkında sırasıyla, 4572 Sayılı Kanun'un ve bu Kanunda açıkça örnek Ana Sözleşmelerde düzenleneceği belirtilen hususlarda örnek Ana Sözleşmelerin 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun ve yapılmış olan yollamalar nedeniyle de 6762 sayılı Kanunun anonim şirketlerle ilgili hükümlerinin uygulanabileceği düzenlenmiştir.

g. 5146 Sayılı Kanun'la 1163 Sayılı Kanun'da Yapılan Değişiklikler

21 Nisan 2004 tarihinde kabul edilip 7 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe giren “5146 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kapsamında da 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 1. Maddesinde kooperatif şöyle tanımlanmıştır:

“Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir.”

Bu tarihe kadar “teşekkül” olarak kabul edilmiş olan kooperatifler 5146 sayılı Kanunla “ortaklık” olarak adlandırılmış ve böylelikle mevzuatımızda yer alan kooperatif tanımı değiştirilmiştir¹²⁰. 5146 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını “işgücü ve parasal katkılarıyla” sağlayacakları hususu madde metnine eklenmiştir. Maddenin ilk halinde ortakların ekonomik menfaatlerinin ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarının nasıl sağlanıp korunacağı konusunda bir açıklık bulunmamaktaydı. İkinci olarak, maddenin ilk halinde kooperatiflerin ancak gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulabileceği ifade edilmekteydi. Ayrıca, ticaret şirketleri ve vakıflar kooperatif kurucusu olarak sayılmıyordu. 5146 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, “gerçek ve tüzel kişiler tarafından kuru-

¹²⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu Raporu Esas No: (1/1138) “Türk Ticaret Kanunu Tasarısı (1/1138)”, Ankara 3/5/2007 Karar No: 123 s.9 – 10.

lan” denilmek suretiyle bütün tüzel kişilerin kooperatif kurucusu olabileceği düzenlenmiştir. Söz konusu değişikliğin kooperatiflere ortak olabilmeleri konusunda sendika, vakıf, ticaret şirketlerine imkân sağlaması düşünülerek yapıldığı yönünde görüşler bulunmaktadır¹²¹.

1163 sayılı Kanunun 1. Maddesinin ilk halinde kooperatiflerden “teşekkül” olarak bahsedilmekte iken 5146 sayılı Kanunla yapılan değişiklik kapsamında kooperatifler “ortaklık” olarak belirlenmiştir. Bu değişiklikle kooperatiflerin hukuki niteliği konusunda yıllardır sürmekte olan tartışmaların sona ereceğine yönelik beklentinin aksine bu konudaki tartışmalarda artış yaşanmıştır.

h. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu

13 Ocak 2011 tarihinde kabul edilen ve 27846 sayılı 14 Şubat 2011 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun yürürlük tarihi bu kanunun bazı maddeleri için 1 Temmuz 2012, ve bazıları için ise 1 Ocak 2013 olarak belirlenmiştir. 6762 sayılı kanunla karşılaştırıldığında birçok konuda yeni düzenlemeler getirmiş olan 6102 sayılı kanunun ilgili hükümleri sadece çalışma konumuz kapsamında incelenmiştir.

Tacir tanımı ve tacir sayılma ile ilgili hususlarda 6762 sayılı kanun ile 6102 sayılı kanun arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. 6102 sayılı kanunun 12. maddesinde tacir tanımı yapılarak bir ticarî işletmeyi kısmen de olsa kendi adına işleten kişi tacir olarak kabul edilmiştir. Başka bir deyişle tacir tanımında 6762 sayılı Kanuna göre bir değişiklik yapılmamıştır. Kanunun 16. maddesinde ticaret şirketleriyle, amacına varmak için ticarî bir işletme işleten vakıflar, dernekler ve kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticarî şekilde işletilmek üzere devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlar da tacir sayılmıştır.

¹²¹ İsmail KIRCA, Kooperatiflerin Tacir Niteliği Hakkında Yargıtay’ın Tutumu, BATİDER, Cilt XXXIII, Sayı:2, Haziran 2017, s.13

6102 sayılı Kanunun 124. Maddesi kolektif, komandit, anonim, limited ve kooperatif şirketlerini ticaret şirketi olarak kabul etmiştir. Gerek 6762 ve gerekse 6102 sayılı Kanunda ticaret şirketlerinin türlerinde bir değişikliğe gidilmemiştir. Ancak, 6102 sayılı Kanunda, kollektif ile komandit şirket şahıs şirketi, anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket sermaye şirketi sayılırken kooperatiflerle ilgili düzenlemeye yer verilmemiş, sadece kooperatifin ticaret şirketi olduğu belirtilmekle yetinilmiştir. 6102 sayılı Kanundaki düzenlenmeyle her ne kadar ticaret şirketi olarak sayılınsalar da 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun da yürürlüğüne dokunulmamış olması nedeniyle¹²² kooperatiflerin farklı bir yapıda olduklarının kanun koyucu tarafından zımnen kabul edildiği düşünülmektedir.

6102 sayılı Kanunun 125. Maddesinde ticaret şirketlerinin tüzel kişiliği haiz olduğu düzenlemesi yapılarak önceki düzenleme aynen korunmuştur. Bu hükmün devamında yapılan atıf gereğince ticaret şirketlerinin Türk Medenî Kanununun 48. maddesi çerçevesinde bütün haklardan yararlanabileceği ve borçları üstlenebileceği belirtilmiştir. Ancak bu husustaki kanunî istisnalar saklı tutulmuştur. Bu noktada 6762 sayılı Kanunun 137. Maddesi ile 6102 sayılı Kanunun 125. Maddesi karşılaştırıldığında yeni hükmün ticaret şirketlerinin fiil ehliyetinin sınırının çok genişlettiği görülmektedir. Zira, 6762 sayılı Kanunun 137. Maddesinde; *“Ticaret şirketleri hükmi şahsiyeti haiz olup şirket mukavelesinde yazılı işletme mevzuunun çevresi içinde kalmak şartıyla bütün hakları iktisap ve borçları iltizam edebilirler. Bu husustaki kanunî istisnalar mahfuzdur”* hükmü bulunmaktaydı. Bu nedenle, ticaret şirketlerinin hak ehliyetinin şirket ana sözleşmesinde yazılı işletme konusu ile sınırlı olduğu ileri sürülmekteydi¹²³.

6762 sayılı Kanundan farklı olarak, 6102 sayılı Kanununun 134 ila 194. Maddele-ri arasında düzenlenen birleşme, bölünme ve tür değiştirme kurumlarıyla ilgili olarak kooperatiflere ilişkin düzenlemelere de yer verilmiş ve bunların uygulanmasında bazı kavramların neleri ifade ettiği açıklanmıştır. Buna göre *“şirket”* ticaret şirketlerini; *“ortak”* anonim şirketlerin pay sahiplerini, limited şirketler ile şahıs şirketlerinin ve koope-

¹²² ÖZMEN, s.33.

¹²³ Hayrettin ÇAĞLAR/Esra ÇALIŞKAN, “Anonim Şirketlere Ait Taşınmazların Satımında Ehliyet ve Temsil Sorunları”, GÜHFD., C. XIV, S. 1, Y. 2010, s.62.

ratiflerin ortaklarını; “*ortaklık payı*” şahıs şirketlerindeki ortaklık payını, anonim şirketteki payı, limited şirketteki esas sermaye payını, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketteki ortaklık payını; “*genel kurul*” anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerle kooperatiflerdeki genel kurulu, şahıs şirketlerindeki ortaklar kurulu ve gereğinde ortakların tümünü; “*yönetim organı*” anonim şirketler ve kooperatiflerde yönetim kurulu, limited şirketlerde müdürü veya müdürleri, şahıs şirketleriyle sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerde yöneticiyi; “*şirket sözleşmesi*” anonim şirketlerde esas sözleşmeyi, şahıs şirketleriyle limited şirketlerde şirket sözleşmesini ve kooperatifte ana sözleşmeyi ifade etmektedir. Ancak, 6102 sayılı Kanun ile bu düzenlemeler yapılırken 1163 sayılı kanunun birleşme, bölünme ve tür değiştirme konularını düzenleyen hükümlerine dokunulmamıştır.

1163 sayılı Kanun’un 98. Maddesine göre kooperatifler hakkında bu kanunda aksine açıklama olmayan hususlarda Anonim Şirketler hakkındaki TTK hükümleri uygulanacaktır. Dolayısıyla, kooperatiflerle ilgili uyuşmazlıklara öncelikle 1163 sayılı Kanun, daha sonra TTK düzenlemeleri uygulanacaktır. Ancak, hem 1163 sayılı Kanun hem 6102 sayılı Kanununda düzenlenmiş olan konularda özel kanun olması nedeniyle 1163 sayılı Kanun hükümlerinin önceliği söz konusudur. Daha sonra, Türk Medeni Kanunu’nun tüzel kişilere ilişkin hükümleri ile Türk Borçlar Kanunu’nun adi ortaklığa ilişkin hükümleri kooperatiflerle ilgili uygulama alanı bulabilir

Kooperatiflerin niteliğinin belirlenmesi hususunda 6102 ile 1163 sayılı kanunlar arasında çatışma olmadığı yönünde görüşler beyan edilse de bu konuda zaman zaman tartışmaların yaşandığı görülmüştür. Bir özel kanun olan Kooperatifler Kanunundan sonra yürürlüğe giren TTK, bir genel kanundur. Bu noktada, özel kanundan sonra yürürlüğe giren genel kanun arasında çatışma olması halinde önceki özel kanunun hükümlerinin uygulanması gerektiği öğretide kabul edilmektedir. GÖZLER bu konuda, Üst Kanun (Lex Superior) İlkesine göre birbiriyle çatışan iki hukuk kuralının arasında altlık üstlük ilişkisi olması durumunda üst kuralın geçerli olup alt kuralın ihmal edileceğini, bunun yanında Sonraki Kanun (Lex Posterior) İlkesine göre sonraki tarihte yürürlüğe girmiş olan kuralın öncekini zımnen kaldırdığı, Özel Kanun (Lex Specialis) İlkesine göre özel kanunların genel kanunları ilga ettiğinden bahisle özel hükümlerin uygulanıp

genel hükümlerin ihmal edilmesi gerektiğini belirlemiştir¹²⁴. Buna göre, kooperatiflere ilişkin hususlarda bir özel kanun olan 1163 sayılı Kanun hükümleri esas alınmalıdır.

i. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı

Kooperatifçiliğin dünyadaki önemi, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından da kabul edilmiş¹²⁵ ve 11 Şubat 2010 tarihli BM Genel Kurulunun 64. Dönem çalışmaları kapsamında 18 Aralık 2009 tarih ve 64/136 sayılı Kararla 2012 yılı “*Uluslararası Kooperatif Yılı*” olarak kabul edilmiştir.¹²⁶ Burada amaç, farkındalık oluşturarak hükümetleri kooperatiflerin kurulmaları ve güçlendirilmeleri konusunda teşvik ederek kooperatifçiliği desteklemektir.¹²⁷

2012 Uluslararası kooperatif yılı için ICA tarafından “*Kooperatif girişimler daha iyi bir dünya kurar (Cooperative enterprises build a better world)*” ifadesi slogan olarak kabul edilmiştir. Bu sloganın halen geçerli olduğu ve ülkemizde işsizlik, çiftçi ve küçük esnafın durumlarının giderek kötüleşmesi gibi problemlerin çözümünde kooperatifçiliğin etkili olacağı yönündeki görüşlere katılmaktayız¹²⁸.

Türkiye’de kooperatifçiliğin geliştirilmesi, dünya standartları seviyesine getirilmesi ve ulusal bir strateji oluşturulabilmesi amacıyla 17 Ekim 2012 tarihli 28444 Mükerrer sayılı Resmî Gazete’de¹²⁹ “*Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı*” yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu belge, ülkemizde kooperatifçilik alanında bir devlet politikasının oluşturulması açısından önemli bir adımdır. Zira, hükümetten hükümete farklılık gösteren devlet politikaları kapsamında hükümetler tarafından kimi zaman kooperatiflere destek olunurken kimi zaman ilgisiz kalınabilir. Dolayısıyla, kooperatiflere

¹²⁴ Kemal GÖZLER, Hukukun Temel Kavramları, 15. Baskı, Bursa, Ağustos 2017, s.128-129 benzer görüş için bkz:Adnan GÜRİZ, Hukuk Başlangıcı, Üçüncü Baskı, Ankara, 1992, s.145.

¹²⁵ <https://www.un.org/development/desa/cooperatives/international-day-of-cooperatives/2017-2.html>

¹²⁶ MÜLAYİM (2013), s.21.

¹²⁷ Strateji ve Eylem Planı, s.1.

¹²⁸ ÖZDEMİR, s.111.

¹²⁹ 17/10/2012 tarih ve 28444 sayılı Mükerrer Resmi Gazete’de yer alan 31/07/2012 tarih ve 2012/14 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı eki olarak yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bilgi için bkz:[http://www.turkey.coop/uploads/menu/turkiye_kooperatifcilik_stratejisi_ve_eylem_plani_\(2012-2016\).pdf](http://www.turkey.coop/uploads/menu/turkiye_kooperatifcilik_stratejisi_ve_eylem_plani_(2012-2016).pdf)

ilişkin devlet politikalarında yaşanabilecek tutarsızlıklar kooperatifçiliğin gelişmesinde iniş ve çıkışlara sebep olabilir¹³⁰.

2012 ila 2016 yılları arasında ülkemizde uygulanmak üzere düzenlenmiş olan Strateji ve Eylem Planı; “*Dünyada ve Türkiye’de Kooperatifçilik*”, “*Durum Analizi*” ve “*Stratejik Yaklaşım*” olmak üzere üç ana bölümden oluşmuştur. Bu plan kapsamında belirlenmiş olan stratejik hedeflere ulaşmaya yönelik hangi eylemin hangi zaman diliminde ve hangi enstrüman ve aktivitelerle gerçekleştirilebileceği tanımlanmıştır. Belirlenmiş olan stratejik hedefler şöyle özetlenebilir ¹³¹:

- Kamu teşkilatlanmasına önem verilmesi ve kooperatiflere hizmet sunulma biçiminin yeniden yapılandırılması,
- Eğitim, bilgilendirme, araştırma ve danışmanlık faaliyetlerinin geliştirilmesi,
- Örgütlenme kapasitesi ile kooperatifler arasındaki iş birliği olanaklarının artırılması,
- Sermaye yapısı ile kooperatiflerin kredi ve finansmana erişim imkânlarının güçlendirilmesi,
- Kooperatifler iç ve dış denetim sistemlerinin revize edilmesi,
- Kurumsal ve profesyonel yönetim kapasitesinin artırılması,
- Mevzuatın uluslararası esaslar doğrultusunda ve ihtiyaçlara cevap verecek şekilde geliştirilmesi.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığının önderliğinde 31 Mayıs 2017 tarihinde yapılan “*Değerlendirme ve Yönlendirme Komitesi*” toplantısında ülkemizde 2012 ila 2016 yıllarında uygulanmış olan “*Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planının Nihai De-*

¹³⁰ Nilüfer SERİNİKLİ, İlnur KUMKALE, Türkiye’deki Kooperatif Üst Örgütlerinin (Bölge Birliklerinin) Sorunları ve Çözüm Önerileri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2012, Cilt 14, Sayı:1, s.285.

¹³¹ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı,17 Ekim 2012 tarihli 28444 Mükerrer sayılı Resmî Gazete ve ayrıca bkz. <https://koop.gtb.gov.tr/> s.2.

ğerlendirilmesi” yapılmıştır. Bu toplantıda, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğünce sunulan rapora göre özetle şu gelişmelerin sağlandığı bildirilmiştir;

- Yaklaşık 30.000 kişiye kooperatifçilik eğitimi,
- Kooperatifçilik bilincinin artırılması ve mevzuat konularında 660 toplantı,
- 2 kanun değişikliği, 9 tebliğ çıkarılması şeklinde 11 adet mevzuat çalışması,
- 9 proje,
- 52 akademik tez yazımı,
- Yeni türlerde 178 kooperatif kuruluşu,
- Kooperatif üst birlikleri tarafından 21 strateji belgesi hazırlanması,
- Üniversitelerde 28 Anabilim Dalı açılması.

Bu toplantının sonunda, ülkemizin ekonomik ve sosyal alanda değişen şartlarına uygun şekilde değerlendirmelerin yapıldığı, yeni nesil kooperatiflerin destekleneceği ve kooperatifçilik mevzuatı değişikliğine ilişkin çalışmaların yapılmasına yönelik 2018 ila 2023 yıllarını kapsayan bir “*Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı*” hazırlanması çalışmalarına başlanmasına karar verilmiştir¹³². Belirlenmiş hedeflere ulaşılması amacıyla günümüz şartlarına uyarlanmış, ihtiyaçlara cevap verebilecek yeni bir “Kooperatifler Kanunu” çıkarılabilmesi konusunda Gümrük ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde çalışmalara başlanıldığı yönünde bilgiler Bakanlık tarafından halkla paylaşılmıştır¹³³. Söz konusunu mevzuat düzenleme çalışmaları kapsamında, kooperatiflerin hukuki niteliğinin belirlenmesine yönelik olarak yapılan bu çalışmanın ve çalışma sonunda sunula-

¹³² http://koopkur.org.tr/ana-sayfa/p2_articleid/38 (08.01.2018) Türk Kooperatifçilik Kurumu, Kooperatifçilik alanında bilimsel çalışmalar yapmak, kooperatifçilik düşüncesini Türkiye’ye yaymak ve kooperatifçiliği sevdiren yaygın bir biçimde uygulamaya koymak amaçlarıyla Atatürk tarafından 20 Mayıs 1931 tarihinde “Türk Kooperatifçilik Cemiyeti” adıyla İstanbul’da kurulmuş, 1933 yılı sonunda yönetim merkezi, İstanbul’dan Ankara’ya taşınmıştır. 1946 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla “Kamu Yararına Çalışan Dernek” olarak kabul edilmiştir.

¹³³ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifler Açısından 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanununun Getirdiği Yenilikler, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Yayını, Mayıs 2014, s. XIV

çak önerilerin dikkate alınması bu çalışmanın amacına ulaşım başarılı olduğunun en önemli göstergesi olacaktır.

Yukarıda belirtilenlerin dışında mevzuatımızda kooperatiflerle ilgili farklı mevzuat düzenlemelerinin bulunduğunu görmekteyiz. Örneğin 22 Eylül 1983 tarih ve 18169 mükerrer sayılı Resmî Gazetede yayımlanan “*Bakanlar Kurulunun 83/7077 sayılı 1984 yılı Geçiş Programının Uygulanması Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Kararı*” kapsamında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının yayımladığı “*Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi*” ile ilgili tebliğlerde kooperatif ve kooperatifçilikten söz edilmektedir¹³⁴.

Ayrıca, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun “Ticaret ve diğer kazanç getirici faaliyetlerde bulunma yasağı” başlıklı 28. maddesinde devlet memurlarının TTK hükümlerine göre tacir veya esnaf sayılmalarını gerektirecek faaliyetlerde bulunamayacakları, ticari mümessil veya ticari vekil olamayacakları, kollektif şirketlerde ortak ve komandit şirketlerde komandite ortak olamayacakları, özel hukuk tüzel kişilerine veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına ait bir iş yerinde çalışamayacakları, ofis, büro, muayenehane ve benzeri yerleri açamayacakları emredilmiştir. Ancak, bu maddenin ikinci fıkrasında “*Memurların üyesi oldukları yapı, kalkınma ve tüketim kooperatifleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve kanunla kurulmuş yardım sandıklarının yönetim, denetim ve disiplin kurulları üyelikleri ile özel kanunlarda belirtilen görevler bu yasaklamanın dışındadır.*” şeklinde bir istisna getirilmiştir.

¹³⁴ ÇEVİK (1990), s.82.

İKİNCİ BÖLÜM

§ 2. KOOPERATİF TANIMI, TÜRLERİ, ÜST ÖRGÜTLENMESİ, DENETİMİ VE SORUMLULUK REJİMLERİ

Bu bölümde kooperatifin bütün özelliklerini içeren bir tanımı yapıldıktan sonra kooperatiflerin türleri, üst örgütlenmeleri, denetimi ve sorumluluk rejimleri incelenerek genel olarak kooperatiflerin işleyişi hakkında bilgi verilecektir. Türkiye’de 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun yanı sıra halen yürürlükte olan 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun kapsamındaki kooperatifler hakkında bilgi ve görüşler paylaşılacaktır. Kooperatiflerin hukukî niteliğinin tespit edilmesine ilişkin olarak sorumluluk rejimleri ele alınıp denetim konusunda kooperatiflerin farklı yönleri irdelenerek sorunlara ilişkin görüşler sunulacaktır.

I. KOOPERATİFİN TANIMLANMASI

Kooperatifler hem ekonomik hem de sosyal kuruluşlardır denilebilir. Kooperatifler, ekonomik kuruluşlardır çünkü kooperatifi oluşturanlar kooperatifçe yaratılan ekonomik değerden pay almaktadırlar. Aynı zamanda kooperatifler, sosyal kuruluşlardır çünkü gelirin eşit olarak dağıtılmasını sağlamakta, kooperatifi üyelerinin ekonomilerini reel olarak güçlendirmekte ve ortakların eşitliğine dayanan bir yönetim anlayışı içerisinde demokrasiye katkıda bulunmaktadır¹³⁵.

Bir ihtiyacın iş birliği ve karşılıklı yardım anlayışı içerisinde karşılanması amacıyla ve gönüllü olarak oluşturulan kooperatiflerin bütün özelliklerini yansıtabilecek bir tanımını yapmak kolay değildir¹³⁶. Ayrıca günümüzde kooperatiflerin birçok türünün olması sebebiyle bunların hepsini kapsayacak genel bir tanıma ulaşmak pek kolay görünmemektedir¹³⁷.

¹³⁵ ÖZMEN, s. 23.

¹³⁶ HAZAR, (1996) s. 10.

¹³⁷ Mehmet ALİ, Mukayeseli Kooperatif Hukuku, İzmir, 1932, s. 4.

Toplumsal ve ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler maddi olarak güçsüz olan ve tek başlarına istedikleri amaca ulaşamayan kişilerin ekonomik ve sosyal güçlerini bir araya getirip ortak bir amacın gerçekleştirilmesine yönelik birlikte çalışma yapmaları ihtiyacını ortaya çıkarmıştır ki bu ihtiyaç kooperatifin oluşmasındaki en önemli etken-dir.

Kooperatifçiliğin temelinde genellikle “ortaklaşa çalışma ve birlikte iş yapma” düşüncesi bulunur. Kavram olarak iş birliğini işaret eden kooperatif, hukuksal ve ekonomik yönden farklı şekillerde tanımlanabilir¹³⁸. Kooperatifler iş birliği ve yardımlaşma içerisinde bireyin ekonomisini geliştirmek amaçlarıyla kurulduğundan kooperatif tanımının hukuki niteliğin yanı sıra sosyolojik boyutunu da kapsamaması gerektiği düşünülmüştür¹³⁹.

Doktrinde yapılmış olan kooperatif tanımlarında kooperatiflerin farklı unsurlarına işaret edildiği görülmektedir. Kooperatifte ekonomik faaliyetler, ihtiyaçların karşılanması, birleşme ve beraber iş yapma iradeleri ile oluşma, kişisel ekonomik çabalar, iş ve işletme hususlarına yer vermek suretiyle FINDIKOĞLU kooperatifi şu şekilde tanımlamıştır:

“İstihsal, kredi, istihlâk ve mesken temini gibi başlıca ekonomik ihtiyaçların tatmini maksadıyla kendi arzu ve iradeleri ile bir araya gelen, bu ihtiyaçları karşılamak için kendi iktisadî gayretleri ile bir işyeri ve işletme vücuda getiren insanların birleşme teşebbüsüne kooperatif denir”¹⁴⁰.

Ülkemizde 15 yıldan fazla süreyle kooperatifçilik dersi vermiş olan KESSLER¹⁴¹ kooperatifi şöyle tanımlamıştır: *“Kooperatif azasına istihsal veya istihlâke müteveccih*

¹³⁸ ÖZMEN, s. 23; MÜLAYİM (2013), s. 67.

¹³⁹ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s. 977.

¹⁴⁰ FINDIKOĞLU, s.54’ten naklen alınmıştır.

¹⁴¹ Gerhard Kessler, 1933 yılında Almanya’dan kaçmak zorunda kalıp genç Türkiye’ye iltica eden ve ülkemizde üniversitelerin Avrupa modeli kapsamında inşa edilmesinde katkıda bulunan bilim adamları arasında yer almaktadır. Kessler Türkiye’de sosyal politika biliminin temellerinin oluşturulması ve bunların pratikte uygulanmasına katkıda bulunma imkanını değerlendirmiş bir bilim adamıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Andreas HÄNLEİN (Çeviren: Alpay HEKİMLER), GERHARD KESSLER: Türkiye’de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı, <http://www.calimatoplum.org/sayi9/hanlein.pdf> Ayrıca bkz. Prof. Z. Fahri. Findikoglu, Türk Sosyolojisinde iki Alman Sosyologu - Prof. Kessler ve Prof. Rustow, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9024>

hususlarda yardım maksadıyla kendi zati müşterek işletmeleri etrafında çalışmak için insanların serbestçe iktisaden birleşme ve bir araya gelmesidir."¹⁴²

Ayrıca, 1950 yılında kooperatifçilik konusunda ülkemizde rapor hazırlayan kooperatif uzmanı COLOMBAIN¹⁴³'e göre kooperatif;

*"Aynı iktisadî müşküllerle mücadele eden hak ve vecibelerini müsavat esasına göre bir araya getiren kimselerin bir veya birkaç iktisadî vazifelerini müşterek bir iş birliği halinde maddi ve manevi istifadeleri için devrettikleri teşebbüsü idare ve istimal ederek mezkûr belli başlı zorlukları gidermek maksadıyla değişebilecek sayıdaki şahısların bir araya gelmesinden husule gelen bir teşekküldür"*¹⁴⁴.

2004 yılında 5146 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle mevzuatımızdaki kooperatif tanımında "teşekkül" sözcüğü yerine "ortaklık" kullanılmış ve 1163 sayılı kanunun 1. maddesinde kooperatif şu şekilde tanımlanmıştır:

"Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir".

Kooperatiflerin hukuki niteliğinin belirlenmesi açısından 5146 sayılı kanunla yapılmış olan bu değişikliğin çok önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Zira, doktrinde yapılan tartışmalarda kendine özgü teşekkül olduğu iddia edilen kooperatifler kanun koyucu tarafından "ortaklık" olarak gösterilmiştir. Bu değişiklik, Ticaret Kanununu hazırlayan bilim komisyonunu kooperatifin ortaklık olup olmadığı konusunda tartışmak zorunda bırakmıştır. Komisyon, kooperatiflerde ortaklık olarak nitelendirmeye uyulma-

¹⁴² FINDIKOĞLU, s. 52'den naklen.

¹⁴³ 1950 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü aracılığıyla getirilen ve kooperatifçilik konusunda uzman olan M.Colombain'in hazırladığı raporunun etkisi ve uzun tartışmalar sonucunda 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu 1969 yılında kabul edilmiştir. <https://mafiadoc.com/trkiyede-kooperatif-ve-devletlikilerinin-tarihi->

¹⁴⁴ FINDIKOĞLU, s. 53'ten naklen.

sını ve bu sayede tartışmalara engel olunmasını uygun bulmuştur¹⁴⁵. Ancak, beklenenin aksine tartışmalar son bulmamış olup halen devam etmektedir.

1995 yılında Manchester’da toplanan ICA kongresinde yapılmış olan tanıma göre “kooperatif, kişilerin ortak ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinim ve özelemlerini, müştereken sahip olunan ve demokratik kurallarla yönetilen bir işletme vasıtasıyla karşılamak için gönüllü olarak oluşturdukları özerk bir işletmedir”¹⁴⁶. Bu tanımda kooperatiflerin “özerk bir işletme” olarak nitelendirilmesi, bu müesseselerin kamu kurumlarından ayrıldığına en önemli göstergelerindendir. Bu yönüyle kooperatiflerin özel hukuk müesseseleri oldukları açıkça vurgulanmıştır.

Yapılan incelemeler ışığında “kooperatif; yardımlaşma ve dayanışma anlayışı içerisinde ekonomik faydalarını sağlama amacıyla bir araya gelen¹⁴⁷, birbirlerini tanıyan veya tanınması mümkün kişilerin kendi istekleri doğrultusunda¹⁴⁸ maddi ve manevi güçlerin birleştirildiği¹⁴⁹, demokratik olarak yönetilen ve denetlenen bir işletme yoluyla¹⁵⁰ ihtiyaçların daha iyi koşullarda karşılanarak reel kazancın artırılması¹⁵¹ için en az yedi kişi tarafından kurulan, ortak sayısı sınırlı olmayan¹⁵², insanca değerlerin ön planda olduğu¹⁵³, eşitlikçi, değişir sermayeli, sermayenin ön planda tutulmadığı¹⁵⁴, kâr elde etme amacı taşımayan ve tüzel kişiliği olan kişi birliğidir¹⁵⁵” şeklinde tanımlanabilir.

II. KOOPERATİFLERİN TÜRLERİ

Bu kısımda kooperatif türlerini belirleyen mevzuat hükümlerine yer verilmiş, konuya ilişkin doktrindeki tartışmalardan bahsedilmiş ve daha sonra kooperatif türleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Ayrıca, kooperatiflerin türleri ile ilgili olduğundan hare-

¹⁴⁵ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.598.

¹⁴⁶ MÜLAYİM (2013), s. 71.

¹⁴⁷ Ziya Gökalp MÜLAYİM, Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.13.

¹⁴⁸ Bülent TOKAT, Kooperatiflerde İletişim ve Önemi, Kurgu Dergisi, Sayı:8, 1990, s.160.

¹⁴⁹ GÖÇ GÜRBÜZ, s.463.

¹⁵⁰ Strateji ve Eylem Planı, s.5.

¹⁵¹ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.589.

¹⁵² Mehmet BAYDEMİR, Ansiklopedik Emlak Finans Hukuk Sözlüğü, Anıl Yeminli Mali Müşavirlik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 142.

¹⁵³ ÖZDEMİR, s.7.

¹⁵⁴ ÜSTÜN/AYDIN, s.3.

¹⁵⁵ Merih Kemal OMAĞ, “1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Açısından Kooperatif Teşekküllerinin Hukukî Mahiyet ve Niteliği” İTİD. 1974, s. 201.

ketle 6102 sayılı TTK hükümleriyle kooperatiflere ilişkin düzenlemeler kapsamında sayılan tür değiştirme, birleşme ve bölünme durumları kooperatifler yönünden ele alınarak incelenmiş ve kooperatiflerin farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kooperatifçiliğin geliştirilmesinde çok önemli olduğu değerlendirilen üst örgütlenme ve kooperatif ortaklarının haklarının bir güvencesi sayılabilecek denetleme konuları ve kooperatiflerin sorumluluk rejimleri incelenerek bu konulara ilişkin görüşler paylaşılacaktır.

A. KOOPERATİF TÜRLERİNE İLİŞKİN MEVZUAT

Bilimsel bir temele dayanmadan yapılabilecek bir ayrıma göre, kooperatifler 1163 sayılı Kanuna tâbi olan kooperatifler ve özel kanunları bulunan kooperatifler olarak iki grup halinde belirlenebilir¹⁵⁶. Bazı yazarlara göre ise kooperatifler tarımsal amaç gütmeye yönünden ele alınarak da ikiye ayrılmıştır¹⁵⁷. Tarımsal amaçlı kooperatiflerin ayrı kanunları olup bunlar 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu¹⁵⁸ ile 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun¹⁵⁹, dur. Diğer kooperatiflerin tamamı 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu¹⁶⁰ hükümlerine tâbidir.

1163 sayılı Kanun, bütün kooperatifler için çerçeve ana-kanun niteliğindedir. Böylelikle, diğer kooperatiflere ilişkin kendi özel kanunlarında hüküm bulunmayan hallerde 1163 sayılı Kanun hükümleri uygulanır¹⁶¹. Bu husus, Koop.K.m.96 hükmünde şöyle yer almıştır: “2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu hükümleri ve 7116 sayılı Kanunun yapı kooperatiflerine ait hükümleri saklıdır. Şu kadar ki, yukarıda zikredilen kanunlarda açıklık olmayan hallerde bu kanun hükümleri uygulanır.”

Ülkemizde kooperatifçilik üç ayrı kanunla düzenlendiği için kooperatiflerle ilgili üç ayrı Bakanlığın görev alanlarında farklı düzenlenmeler bulunmaktadır. Yürürlükte bulunan değişik kanunlar, Türk kooperatifçilik politikası açısından çok ayrı kooperatif tiplerini öngörmektedir. Bazı yazarlarca ifade edildiği gibi, temel bir kooperatifçilik

¹⁵⁶ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.597.

¹⁵⁷ ÖZMEN, s.30.

¹⁵⁸ Bkz. RG., T. 28/04/1972, S.14172

¹⁵⁹ Bkz. RG., T. 16/06/2000, S.24081

¹⁶⁰ Bkz. RG., T. 10/05/1969, S.13195

¹⁶¹ DERYAL (2013), s.879.

kanunu yürürlükteyken tarım için ayrı kanunların varlığı ve kanunların çokluğundan kaynaklanan karışıklıklar ülkemizde kooperatifçiliğin ana sorunlarından biri haline gelmektedir¹⁶². Kooperatif mevzuatının dağınıklığı uygulamada karışıklığa ve israfı sebepten dolayı kooperatifler arasında iş birliğinin geliştirilmesini de olumsuz şekilde etkilemektedir. Ana sözleşmelerde, denetim ve uygulamada görülen bu farklılıklar nedeniyle ortak bir uygulama alanının oluşturulması zorlaşmaktadır¹⁶³. Ayrıca, kooperatiflerle ilgili Bakanlıkların bünyelerinde çok sayıda kamu kuruluşunun bulunması uygulamalarda farklılıklara ve koordinasyon eksikliğine ve kaynak israfına neden olmaktadır¹⁶⁴. Avrupa ülkelerindeki uygulamanın bizim sistemimizden farklı olup tek bir kanun çerçevesinde tüm kooperatiflerin kuruluş ve işleyiş kurallarının belirlendiği yönünde bilgiler tespit edilmiştir¹⁶⁵. Türkiye’de de kooperatifler hakkında farklı kanunların yürürlükte olması yerine tek bir kanun uygulaması ve tek bir Bakanlığın yetkili ve görevli olması halinde kooperatifçiliğe ilişkin iş ve işlemlerin daha etkili şekilde yürütüleceği düşünülmektedir.

Yaklaşık 150 yıllık kooperatifçilik tecrübesine ve binlerce kooperatif tarafından yürütülen faaliyetlere rağmen Türkiye’deki kooperatifçiliğin daha çok nicelik anlamında geliştiği fakat nitelik yönünden halen yetersiz olduğu şeklinde görüşler bulunmaktadır.¹⁶⁶ Kooperatif işlemlerinde koordinasyon ve uygulamada yeknesaklığın olmamasından kaynaklanan sorunların giderilmesi amacıyla Türkiye’de hükümet değişimlerinden etkilenmeyecek şekilde açık, kesin ve ülke genelinde uygulanan çerçeve kooperatifçilik politikasına ihtiyaç olduğu bazı yazarlarca¹⁶⁷ ifade edilmiştir.

Kooperatiflerin belki de en önemli özelliklerinden biri ilkelere sahip olmalarıdır. Türkiye’de mevzuatın dağınık olması Bakanlıklar arasında koordinasyonun sağlanamamasının yanı sıra kooperatifçilik ilkelerinin uygulanmasında uluslararası standartlara ne kadar uyulduğunu da tartışmaya açık hale gelmektedir. 1163 sayılı Kanunda koopera-

¹⁶² REHBER, s.363.

¹⁶³ Strateji ve Eylem Planı, s.33.

¹⁶⁴ Strateji ve Eylem Planı, s.25.

¹⁶⁵ ÖZDEMİR, s.113.

¹⁶⁶ MÜLAYİM (2013), s.544.

¹⁶⁷ Necdet BİLGİN, Şaban TANIYICI, Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi, KMU İİBF Dergisi, Yıl:10, Sayı:15, Aralık 2008, s.152.

tifçilik ilkeleri yer almakla birlikte bu ilkeler kanun maddelerine dağılık olarak serpiştirilmiştir¹⁶⁸. Diğer kooperatif kanunları için de aynısını söylemek mümkündür. MÜLAYİM, kooperatiflere götürülecek bütün hizmetlerin bir Bakanlığın altında toplanmasının öneminden bahisle ülkemizde bir Kooperatif Bakanlığının kurulmasının mevcut sorunların çözümü konusunda çok fayda sağlayacağını ve bunun da yeni bir kanun kapsamında yapılması gerektiğini belirtmiştir¹⁶⁹. Bu konuya ilişkin olarak MÜLAYİM'in bizim de katıldığımız görüşlerine göre uygulama farklılıklarını giderecek, koordinasyonu sağlayacak ve kooperatifçilik ilkelerinin tamamını uygulamaya yönelik tek bir kooperatifler kanununa ve bu kanunun uygulanmasında görevli ve yetkili tek bir bakanlığa ihtiyaç duyulmaktadır¹⁷⁰.

B. KOOPERATİF TÜRLERİNİN BELİRLENMESİ

Ülkemizde Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın görev ve sorumluluk alanında faaliyet gösteren 26 ayrı türde 84.232 kooperatif bulunmakta olup bunların ortak sayıları toplamı Ocak 2018 itibariyle 8.109.225'tir¹⁷¹. Bu konuya ilişkin çok farklı alanlarda faaliyet göstermekte olan kooperatiflerin türlerinin belirlenmesine ilişkin çeşitli sınıflandırmaların yapıldığını ve bağlayıcı olmayan bu sınıflandırmaların genellikle kişisel görüşlere, kooperatiflerin faaliyet alanlarına, amaçlarına veya tabi oldukları mevzuat hükümlerine dayandırıldığını görmekteyiz.

En yaygın olarak karşımıza çıkan kooperatif türlerine ilişkin belirleme, kooperatiflerin faaliyet konularına dayanmaktadır. Konularına göre kooperatifler; üretim, tüke-

¹⁶⁸ Edip ŞİMŞEK'in 1163 sayılı Kanun ile ilgili olarak şöyle bir değerlendirmesi tespit edilmiştir: "Kooperatifler Kanunu ancak bir ölçüde gereksinmelere yanıt verebilmiştir. Özellikle ilkelerin dağılık maddelerde değişik bölümler içinde yazılmaları, çoğu yerde Türk Ticaret Kanunu'nun anonim ortaklardan aktarmalar yapılırken bazen yollamalarda bulunulması, maddeler ve bölümler arasında tutarsızlıkların ve çelişkilerin yer alması, redaksiyon hatalarına yol açtığı gibi hukukçuların görüşlerinden, özellikle kökleşmiş Yargıtay içtihatlarından yararlanılmadığı izlenimi çok açık ve seçiktir. Bu yüzden Yargıtay'a ve mahkemelere ağır bir yük getirildiği duraksamadan söylenebilir. Memleketin içinde bulunduğu hızlı kalkınmanın ve şehirleşme hareketinin doğal sonucu olarak sayısı on binleri aşan çeşitli kooperatif kuruluşunun yanı sıra yasaların yetersizliği pek çok uyumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olacaktır." açıklamasıyla kooperatifçilik ilkelerinin kanunun içinde dağılık biçimde yer aldığı vurgulanmıştır. Bkz. ŞİMŞEK, s. 10-11.

¹⁶⁹ MÜLAYİM (2013), s.540.

¹⁷⁰ MÜLAYİM (2013), s.537.

¹⁷¹ <http://koop.gtbt.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/turkiyede-kooperatifcilik> (03.01.2018).

tim, yapı, kredi ve sigorta kooperatifleri olarak sınıflandırılabilir. Tür belirlemesi yapılırken kooperatiflerin alt türlerinin sınıflandırılmasında genel olarak kooperatiflerin faaliyet gösterdikleri alanlar, amaçları ve tâbi oldukları mevzuat hükümleri de dikkate alınmalıdır¹⁷². Ancak, yabancı ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de çalışma konularına göre adlandırılmış yüzlerce kooperatif bulunmakta olduğundan kooperatiflerin bilimsel yöntemler izlenerek sınıflandırılması ve bunların başarılı bir şekilde türlere ayrılması çok zor görünmektedir¹⁷³.

Ülkemizdeki kooperatiflerin tarımsal amaçlı kooperatifler ve diğer kooperatifler olarak ayrılması mümkün gibi görülse de yapı kooperatiflerinin hangi gruba dahil edileceği sorunu karşısında Türkiye’deki kooperatifleri 1163 sayılı kanuna tabi kooperatifler ve kendi özel kanunlarına tabi kooperatifler olarak iki gruba ayırmanın daha uygun olacağını değerlendirmekteyiz.

1163 sayılı kanun yürürlüğe girene kadar tarım kredi ve tarım satış kooperatifleri dışındaki kooperatifler, TTK düzenlemelerine göre kurulup faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1163 sayılı Kanunda kooperatif türleri konusunda sınırlama getirilmemiştir. Ancak, bu kanunun 88. maddesine istinaden Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan ve uygulanan ana sözleşmelere göre uygulamada örneği bulunan kooperatifler amaçları, faaliyet konuları ile ortaklarının nitelikleri itibarıyla çeşitli ayrımlara tabi tutulmuştur¹⁷⁴. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’nın (o zamanki adıyla “Sanayi ve Ticaret Bakanlığı”) 30 Haziran 1989 tarih ve 22311 sayılı genelgesiyle bu maddeye açıklık getiren tür ayrımına göre ülkemizde kooperatifler aşağıda listelendiği şekilde 15 tür olarak saptanmıştır:

- Konut Yapı Kooperatifi
- Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi,
- Küçük Sanat Kooperatifi,
- Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi,

¹⁷² ERÇİN, s.71.

¹⁷³ ÖZDEMİR, s.112.

¹⁷⁴ ÖZMEN, s.29.

- Deniz Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi,
- Üretim ve Pazarlama Kooperatifi,
- Esnaf ve Sanatkârlar Kefalet Kooperatifi,
- Tahmil ve Tahliye Kooperatif ile Ham Mallar Taşıma Kooperatifi,
- Turizm Geliştirme Kooperatifi,
- Tüketim Kooperatifi,
- Temin Tevzi Kooperatifi,
- Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi,
- İşletme Kooperatifi,
- Yayıncılık Kooperatifi,
- Sigorta Kooperatifi.

Yukarıda sayılan kooperatif türlerinden anlaşıldığı üzere, yapı kooperatifleri kendi içerisinde konut yapı kooperatifleri ve işyeri yapı kooperatifleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İşyeri kooperatifleri ise küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri ve toplu işyeri yapı kooperatifleri olarak ikiye bölünmektedir. Turizm geliştirme kooperatiflerinde ise karma bir özellik söz konusudur. Bu kooperatifler hem işyeri hem de konut özelliği taşımaktadırlar¹⁷⁵.

1163 sayılı Kanunda 1988 yılında 3476 sayılı kanunla yapılan değişikliklerde daha çok yapı kooperatifleri dikkate alınmıştır. Bu durumun 1163 sayılı Kanuna göre kurulan kooperatiflerin önemli bir bölümünün yapı kooperatifi olmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. 2010 yılında 5983 sayılı Kanunla yapılan en önemli değişiklik, o güne kadar ilgili Bakanlık olarak Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na (o zamanki adıyla

¹⁷⁵ ÖZMEN, s.30.

“Sanayi ve Ticaret Bakanlığı”) bağı olan yapı kooperatiflerinin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na (o zamanki adıyla “Bayındırlık ve İskân Bakanlığı”) bağlanması ve bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılmasıyla ilgilidir¹⁷⁶.

Haklarında özel kanun bulunan kooperatiflerde emredici kanun hükümlerinden sonra öncelikle özel kanun hükümlerinin uygulanması zorunludur. Ayrıca, sıra yönünden bazı özel kanunlarda yol gösterici hükümler de yer almaktadır. Özel kanunlarda ve özel kanunlara dayanılarak hazırlanan ana sözleşmelerde hüküm bulunmayan hallerde sırasıyla 1163 sayılı Kanun ve bu kanunun 98. maddesindeki yollamayla anonim şirketlerle ilgili TTK hükümleri uygulanmaktadır¹⁷⁷. Yargıtay da bu doğrultuda kararlar vermiş¹⁷⁸ olup Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (HGK) tarafından hakkında hüküm bulunmayan ticarî işlerde mahkemenin ticarî örf ve âdete göre karar vermesi gerektiğine, hâkimin ticari örf ve âdeti re’sen aramakla yükümlü olduğuna, toplumda var olan bir kuralın ticarî anlamda örf ve âdet sayılabilmesi için ise bunların süreklilik ve zorunluluk ilkeleleriyle objektif olarak değerlendirilmiş olması gerektiğine hükmedilmiştir¹⁷⁹.

Genel hükümlere tâbi kooperatifler kapsamında yer alan yapı kooperatifleri ve işletme kooperatifleri ile bunların üst birliklerinin 1969 yılından itibaren kendi özel kanunu olmakla birlikte bu kooperatiflerin ve birliklerinin kuruluş, işleyiş ve denetimlerine ait görev ve hizmetlerini Gümrük ve Ticaret Bakanlığı yürütmektedir. 3 Haziran 2011 tarihli ve 635 sayılı KHK¹⁸⁰’nin 33. maddesiyle yürürlükten kaldırılan 3143 sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun’un 2/m maddesinde: “*Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı tarımsal amaçlı kooperatifler, tarım kredi kooperatifleri ve birlikleri ile yapı kooperatifleri ve üst birlikleri hariç olmak üzere, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ile genel hükümlere tabi kooperatiflerin ve birliklerinin kuruluş, işleyiş ve denetimlerine ait işlem ve hizmetleri yürütmek*” görevi adı geçen Bakanlığa verilmiştir.

¹⁷⁶ REHBER, s.209-210.

¹⁷⁷ ÖZMEN, s.31.

¹⁷⁸ Yargıtay 11.HD., T. 04.04.1978, E. 1978/1081, K. 1978/1776, (KİBB).

¹⁷⁹ Yargıtay HGK., T.23.10.1985, E.1984/4-436, K.1985/838, (KİBB).

¹⁸⁰ RG., T.08.06.2011, No: 27958 Mük.

3 Haziran 2011 tarih ve 635 sayılı KHK'nin 33. maddesiyle bu Kanun yürürlükten kaldırılmış ve yerine 3 Haziran 2011 tarihinde "640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"¹⁸¹ kabul edilmiştir. Bu KHK'nin 2/k maddesine göre; "Esnaf ve sanatkârlar ile kooperatifçiliğe ilişkin politikaları, ilke ve hedefleri ilgili kuruluşlarla iş birliği yaparak belirlemek, stratejiler geliştirmek, sonuçları izlemek ve değerlendirmek", aynı KHK'nin 2/1 maddesine göre de "Şirketler, kooperatifler ve ticaret sicili memurlukları ile esnaf ve sanatkâr sicil kayıtlarıyla ilgili hizmetleri yürütmek ve bunları denetlemek" Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın görevleri arasında sayılmaktadır. Ancak, "Kooperatifler Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 5983 sayılı Kanun"¹⁸² 4. maddesi hükmüyle 1163 sayılı Kanunun Ek 1. maddesi değiştirilmiş ve bahsedilen tarihte yürürlükte bulunan bakanlıklara atıfta bulunulmuştur. Buna göre yapılmış olan düzenleme şöyledir;

"İlgili bakanlık deyiminden, bu kanun kapsamındaki tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst kuruluşları için Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, yapı kooperatifleri ve üst kuruluşları için Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ve diğer kooperatifler ve üst kuruluşlar için ise Sanayi ve Ticaret Bakanlığı anlaşılır."

1163 sayılı Kanunda günümüz itibariyle hepsi revizyona uğramış ve isimleri değiştirilmiş olan bu Bakanlıklara yapılan atıflar yeni Bakanlıklara yapılmış sayılmaktadır. Nitekim 640 sayılı KHK Geçici Madde 2/5 kapsamında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: "Mevzuatta Gümrük Müsteşarlığına ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığının bu Kanun Hükmünde Kararname ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığına devredilen birimlerinin görev ve yetkileri nedeniyle Sanayi ve Ticaret Bakanlığına yapılmış olan atıflar Gümrük ve Ticaret Bakanlığına yapılmış sayılır." 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 86 ile 92. maddeleri ilgili Bakanlığın görev ve yetkileri başlığı altında Gümrük ve Ticaret Bakanlığının görev ve yetkilerini Bakanlık temsilcileri ve kararlarının yürürlük şartını ana sözleşme hazırlanmasını, muhasebe usulü ve defterler teftiş ve denetleme ile görevlendirme maddelerini kapsamaktadır.

¹⁸¹ RG., T.08.06.2011, No:27958 Mük.

¹⁸² RG., T.13.06.2010, S.27610.

C. TÜR DEĞİŞTİRME, BİRLEŞME VE BÖLÜNME

6762 sayılı Kanunun 138. Maddesine paralel şekilde 6102 sayılı Kanunun 126. Maddesinde her şirket türüne özgü hükümler saklı kalmak kaydıyla tüzel kişilere ilişkin TMK genel hükümleri ile bu kısımda bulunmayan hususlarda adi şirkete ilişkin TBK hükümlerinin her şirket türünün niteliğine uygun olduğu oranda, ticaret şirketleri hakkında da uygulanacağı düzenlenmiştir.

6762 sayılı Kanundan farklı olarak, 6102 sayılı Kanunun 134 ila 194. Maddeleri arasında düzenlenen “birleşme, bölünme ve tür değiştirme” kurumlarıyla ilgili olarak kooperatiflere ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir¹⁸³. TTK kapsamında yapılan bu düzenlemelere kooperatiflerin de dahil edilmiş olması bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tür değiştirme, bölünme ve birleşme konularında 6102 sayılı Kanun kapsamında düzenleme yapılırken 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’nun ilgili hükümlerine dokunulmamıştır. 1163 Sayılı Kanun’un 81 ila 85. maddeleri arasında kooperatiflerin dağılma, birleşme ve kamu tüzel kişiliği tarafından devralınması yoluyla sona erme durumları düzenlenmiştir. Dolayısıyla, kooperatiflerin birleşme, bölünme ve tür değiştirme durumlarında 1163 sayılı Kanun hükümlerinin esas alınması, eğer bu kanunda bir düzenleme yok ise 6102 sayılı Kanun hükümlerinin uygulanmasının gerektiği düşünülmektedir.

6102 sayılı kanunun 134 ila 158. Maddelerinde “birleşme”, 159 ila 179. Maddelerinde “bölünme” ve 191 ila 193. Maddelerinde ise “tür değiştirme” konularıyla ilgili hükümler bulunmaktadır¹⁸⁴. Kanunda düzenlenmeler yapılmış olmasına rağmen sermaye şirketleri ve kooperatiflerin, sermaye şirketleri ve kooperatiflere bölünebileceği konularına ilişkin ikincil mevzuat (tüzük, yönetmelik, tebliğ ve yönerge) henüz yürürlüğe girmemiş¹⁸⁵ olup bu konulara ilişkin düzenlemelerin yapılması beklenilmektedir.

¹⁸³ Emine ÖZDAMAR, “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Ticaret Şirketleri Hakkında Genel Hükümler”, Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Yıl:7, S.76, Ankara, Aralık 2012, s.18.

¹⁸⁴ ÖZMEN, s.33.

¹⁸⁵ ÖZMEN, s.541.

Kooperatiflerin hukuki niteliğinin belirlenmesi hususunda yararlı olabileceği düşünülen “Tür Değişirme”, “Birleşme”, “Bölünme” durumlarına ilişkin bilgiler aşağıda özet halinde sunulmaktadır.

1. Tür Değişirme

Tür değişirme, bir ticaret şirketinin hukukî ve ekonomik bütünlüğü bozulmadan ve tasfiye edilmeksizin başka bir şirket türüne dönüştürülmesidir. Böylece yeni bir türe dönüştürülen şirket eskisinin devamı olarak faaliyetini sürdürebilir. Tür değiştirmede yeni türün kuruluşuna ilişkin hükümler uygulanır fakat sermaye şirketlerinde ortakların asgari sayısına ve aynî sermaye konulmasına ilişkin hükümler uygulanamaz. Dolayısıyla tür değiştirmesi istenen şirket hangi tür şirkete dönüştürülmek isteniyorsa o türe ait kuruluş işlemleri takip edilmek suretiyle tür değiştirilebilir¹⁸⁶.

6762 sayılı Kanunda şirketlerin tür değiştirmesine ilişkin istisnalar dışında tür değiştirmede “türlerin aynı olması” koşulunun aranması tür değiştirme hükümlerinin uygulanmasını daraltmıştı. Kanaatimizce böyle bir hükmün varlığı her şeyden önce bu müessesenin niteliğiyle çelişmekteydi. Zira, bir ticaret ortaklığı aynı türde kaldığı sürece ortada zaten “tür değişirme” diye bir işlemden bahsedilemeyeceği için aslında şirketin türü değişmeyecektir¹⁸⁷. 6102 sayılı kanunun 180. ila 190. maddelerinde bu hususlar daha kapsamlı ve ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve böylece bütün ticaret şirketlerinin kooperatiflere, kooperatiflerin de sermaye şirketlerine dönüşebileceği belirtilerek tartışmalara son verilmiştir¹⁸⁸.

“Tür Değişirme” yoluna ilişkin 6102 sayılı Kanunun “Geçerli tür değiştirmeler” başlığını taşıyan 181. Maddesinde;

– Sermaye şirketinin;

i. başka türde bir sermaye şirketine;

¹⁸⁶ Mustafa ÇEKER (2012/1), Ticaret Hukuku, 5. Baskı, Ankara, 2012, s.265.

¹⁸⁷ Hikmet Sami TÜRK, “Ticaret Ortaklıklarının Nevi Değişirmesine İlişkin Yargıtay Kararları”, Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu, Bildiriler – Tartışmalar, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, Yayın No:171, 11-12 Ocak 1985, s. 166-167.

¹⁸⁸ ÖZMEN, s.541.

- ii. bir kooperatife;
 - Kollektif şirketin;
- i. bir sermaye şirketine;
- ii. bir kooperatife;
- iii. bir komandit şirkete;
 - Komandit şirketin;
- i. bir sermaye şirketine;
- ii. bir kooperatife;
- iii. bir kolektif şirkete;
 - Kooperatifin bir sermaye şirketine dönüşebileceği düzenlemesi de yenilik olarak getirilmiştir.

Kanuni şartlara uygun şekilde alınmış olan tür değiştirme kararı, Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan edilir ve tescil tarihinde geçerlilik kazanır. Söz konusu 181. Madde hükmüyle getirilen sınırlama nedeniyle bir sermaye şirketi bir şahıs şirketine dönüşemez. Aynı şekilde bir kooperatif de bir şahıs şirketine dönüşemez. Mal varlığı ve ortaklıkla ilgili hak ve yükümlülüklerin devamlılığı ilkesi sebebiyle tüzel kişiliğin sadece hukukî şekli değişmekte ve bu tüzel kişiliğin varlığı başkaca hiçbir değişikliğe uğramaksızın sürmektedir. Kural olarak tür değiştirmede ortakların hak ve yükümlülükleri birleşme ve bölünmeden farklı olarak aynen devam eder¹⁸⁹.

2. Birleşme

6102 sayılı Kanunun “*Geçerli Birleşmeler*” başlıklı 137. Maddesinde birleşmeye ilişkin hükümler gruplandırılarak şöyle düzenlenmiştir:

¹⁸⁹ Ahmet KEŞLİ, Birleşme, Bölünme ve Tür Değiştirme- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2.Baskı, Konya, Aralık 2013, s.235.

–Bir sermaye şirketi; sermaye şirketleriyle, kooperatiflerle ve devralan şirket konumunda olmak koşuluyla kollektif ve komandit şirketlerle birleşebilir.

–Bir şahıs şirketi; şahıs şirketleriyle, devrolunan şirket olma koşuluyla sermaye şirketleriyle ve devrolunan şirket olma koşuluyla kooperatiflerle birleşebilir.

–Bir kooperatif; kooperatiflerle, sermaye şirketleriyle ve devralan şirket olma koşuluyla şahıs şirketiyle birleşebilir.

Bu madde metninde kooperatiflerden bahsedilirken “şirket” ibaresiyle birlikte kullanılmayıp sadece “kooperatif” denilmesi aslında kooperatiflerin şirketlerden ayrı tutulduğuna ilişkin olarak göze çarpan hususlardan biridir. TTK.m.137/3 hükmüne göre kooperatiflerin yine kendileri gibi kooperatiflerle devralma şeklinde birleşmeleri halinde, devralan veya devrolunan kooperatif olabilirler.

Kooperatiflerin anonim, limited ve paylı komandit şirket ile devralma şeklinde birleşmeleri halinde devralan veya devrolunan olmaları arasında fark bulunmamaktadır (TTK.m.137/3). Ancak, bir kooperatifin bir şahıs şirketiyle devralma yoluyla birleşmesi durumunda kooperatifin mutlaka devralan konumunda olması gerekmektedir. Aksi halde kanunen geçerli bir birleşmeden söz edilmez (TTK.m.137/3). Birinci birleşme şekli “*devralma*” şeklindeki birleşmeyi ifade eder (TTK.m.136/a). Bu şekilde bir şirket kendi hukukî varlığını sonlandırarak başka bir şirketin bünyesine dâhil olmaktadır.

İkinci şekil ise “*yeni kuruluş*” şeklinde birleşmeyi ifade eder (TTK.m.136/b). Bu tür birleşmede birleşen şirketlerin tamamı tasfiye sürecine girmeksizin mal varlığı değerlerini yeni kurulan şirketin bünyesinde birleştirmektedir¹⁹⁰. Bunların yanı sıra, TTK.m.138 hükmüne göre tasfiye halindeki bir şirketin birleşmeye katılması mümkündür. Ayrıca, TTK.m.139 hükmüne göre sermayenin kaybı ya da borca batıklık durumunda birleşmeye katılma mümkündür.

1163 sayılı kanunun özel kanun olması nedeniyle kooperatiflerin birleşmesi ancak bu kanunun 84. Maddesi kapsamında mümkün olabilir. Uygulamada, aynı türden bazı

¹⁹⁰ KEŞLİ, s.163-164.

kooperatiflerin iş ve işlemleri gereği bütün aktif ve pasifleriyle diğer bir kooperatif tarafından devralınmak suretiyle devreden kooperatifin dağılması mümkün olabilmektedir¹⁹¹. Usulüne uygun şekilde alınmış olan birleşme kararı, Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ilan edilir ve birleşme tescil tarihinde geçerlilik kazanır.

3. Bölünme

Bölünme, bir ticaret şirketinin mal varlığının kısmen veya tamamen başka bir şirkete aynı sermaye olarak devredilmesidir (TTK.m.159). Dolayısıyla bölünme sermaye şirketlerinin ve kooperatiflerin mal varlıklarını tamamen veya kısmen kendilerinden ayırarak tasfiyesiz ve kısmî küllî halefiyet yoluyla başka sermaye şirketlerine veya kooperatiflere devretmeleri ve bunun karşılığında bölünen şirketin ortaklarının devralan şirketlerde ortak konumunu “*ipso iure*” elde etmeleri şeklinde ifade edilebilir¹⁹².

Sermaye şirketleri ve kooperatifler sermaye şirketlerine ve kooperatiflere bölünebilir (TTK.m.160). TTK.m.160 gerekçesinde ifade edildiği üzere bölünme, çok büyüyen ve çekirdek işletme konusundan uzaklaşan şirketlerin ana konularına dönebilmelerine imkân sağlayan ve kooperatiflerde bölünmeye ilişkin mevzuat eksikliğini gidermeye yönelik bir hükümdür¹⁹³. Bu kapsamda sermaye şirketleri ve kooperatifler, sermaye şirketleri veya kooperatiflere bölünebilirler. Buna göre bir anonim şirket, bir limited şirkete ve kooperatife bölünebilir. Aynı şekilde bir kooperatifin de bir anonim şirkete veya bir limited şirkete bölünmesine engel yoktur¹⁹⁴.

III. KOOPERATİFLERDE ÜST ÖRGÜTLENME

Kooperatiflerde üst örgütlenme bazı yazarlarca “*kooperatiflerde merkezi örgütlenme*” veya “*kooperatiflerde federatif örgütlenme*” olarak da adlandırılmıştır. Terminolojideki tercihler bir yana bırakılırsa, kooperatiflerde üst örgütlenme piramit şeklinde ve aşağıdan yukarıya doğru birim örgütten başlayıp ulusal birliği kadar ülke düzeyinde

¹⁹¹ ÖZMEN, s.538.

¹⁹² KEŞLİ, s.207.

¹⁹³ ÖZMEN, s.541.

¹⁹⁴ ÇEKER (2012/1), s.263-264.

örgütlenmeyi ifade ettiği anlaşılmaktadır¹⁹⁵. Bu başlık altında kooperatiflerde üst örgütlenmeyi düzenleyen mevzuat hükümleri irdelendikten sonra birliklerin yapılanmaları hakkında bilgiler verilecektir.

A. ÜST ÖRGÜTLENMEYİ DÜZENLEYEN MEVZUAT

Rekabet ortamı ve piyasa koşullarında aile işletmelerinin varlığını devam ettirebilmesi, insanların ekonomik faydalarının sağlanması ve ülke genelinde gelişme politikalarının oluşturulmasında kooperatifler önemli bir role sahiptir¹⁹⁶. Kooperatiflerin kendi özelliklerini kaybetmeksizin daha büyük ve güçlü ekonomik yapılar şeklinde¹⁹⁷ ekonomik rekabet güçlerini arttırıp piyasa şartlarında varlıklarını sürdürebilmek üzere bir araya gelip¹⁹⁸ kooperatiflerin kuruluş işlemlerine uyularak¹⁹⁹ bölge, merkez veya ulusal düzeyde kurulan hiyerarşik yapılanmaları kooperatiflerin üst örgütlenmesi olarak tanımlanabilir. Genellikle, “birlik” olarak adlandırılan bu tüzel kişiliklerin statüleri hakkında genel hükümler bulunmaması nedeniyle bunların hukuki statüleri tabi oldukları özel kanunlara göre belirlenmektedir²⁰⁰.

Kooperatifçiliğin gelişebilmesi ve sorunların etkili bir şekilde çözülebilmesi konularında kooperatiflerin üst örgütlenmelerinin sağlanması çok önemlidir. Zira, üst örgütlenme yoluyla kooperatiflerin sosyal temeli bozulmadan amaçlarına yönelik hareket edecek şekilde merkezileşmeleri ve bu sayede daha güçlü olmaları sağlanmaktadır²⁰¹.

Kooperatiflerde üst örgütlenme diğer ülkelerde on dokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren başladığı halde ülkemizde ancak 1969 yılında 1163 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle başlayabilmiştir. 1163 sayılı Kanun kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmek için iktisadî faaliyette bulunmak, faaliyetlerini koordine etmek ve denetlemek, dış memleketlerle olan münasebetlerini düzenlemek, kooperatifçiliği geliştirmek ve eğitim yapmak, kooperatifçilik konularında tavsiyelerde

¹⁹⁵ MÜLAYİM, s.121.

¹⁹⁶ REHBER, s.370.

¹⁹⁷ Seçkin CENKİŞ, Kooperatif ve Birliklerde Profesyonel Yönetime Geçiş, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Eylül 2014, Sayı:129, s.25.

¹⁹⁸ ÖZDEMİR, s.9.

¹⁹⁹ ÖZMEN, s.46.

²⁰⁰ Yusuf ÜSTÜN/Muhittin AYDIN, Kooperatifler Hukuku, 2 Baskı, Ankara, Ocak 2017, s.325.

²⁰¹ MÜLAYİM (2013), s.122.

bulunmak gibi hizmetlerin yerine getirilmesi için bütün kooperatiflerin birlik ve merkez birliği düzeyinde üst örgütlenmelerine imkân sağlamıştır. Bu sayede, kooperatifler tarafından işletilmeye ilişkin fonksiyonların tamamının yerine getirilmesi yerine bunların bir kısmı üst örgütlere bırakılmakta ve söz konusu fonksiyonların merkezileşmesi sağlanmaktadır. Fonksiyonların merkezileşmesi uzmanlaşmayı, toplu ve büyük ölçekli iş yapabilmeyi kolaylaştırmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, kooperatiflerin üst örgütlerinin faaliyetleri genel olarak ekonomik değil kooperatifçiliği geliştirici sosyal faaliyetlerdir²⁰².

1163 sayılı Kanuna göre Türkiye’de birim kooperatiflerin bir araya gelerek oluşturduğu “Bölge Birliği”, aynı konular üzerinde çalışmakta olan Bölge Birliklerinin oluşturduğu “Merkez Birliği”, ve ülke genelinde bütün kooperatiflerin bir araya gelmek suretiyle oluşturulan “Ulusal Birlik” şeklinde²⁰³ aşağıdan yukarıya doğru piramit şeklinde örgütlenmeler oluşmuştur²⁰⁴. Söz konusu birlikler, kuruluş işlemlerini adı geçen kooperatifler gibi kurulup Gümrük ve Ticaret Bakanlığı nezdinde işlemlerinin sonuçlandırılmasıyla düzenlenmiştir (Koop.K.m.72/son). 1163 sayılı Kanun merkez birliklerinin “Türkiye Milli Kooperatifler Birliği” oluşturmalarını öngörmüştür.

Türkiye’de kooperatiflerin ortak çıkarlarını korumak, amaçlarını gerçekleştirmek üzere ekonomik faaliyetlerde bulunmak, yürütülen çalışmalarını koordine edip denetlemek, yabancı ülkelerle olan ilişkileri ve işbirliğini kolaylaştırmak, kooperatifçiliği geliştirmek, eğitim çalışmalarını yapmak, kooperatifçilik konularında tavsiyelerde bulunmak gibi hizmetlerin yerine getirilmesi için kooperatif birlikleri, kooperatifler merkez birlikleri kurulmuştur. Daha sonra, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği 1991 yılı sonunda kurulmuş ve 3 Ocak 1992 tarihinde Türkiye Milli Kooperatifler Birliği tescil edilerek tüzel kişilik kazanmıştır²⁰⁵.

²⁰² MÜLAYİM (2013), s.130.

²⁰³ ÖZDEMİR, s.10.

²⁰⁴ MÜLAYİM (2013), s.518.

²⁰⁵ MÜLAYİM (2013), s.148.

B. ÜST ÖRGÜTLENMEDE YAPILANMA

Türkiye’de Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın görev ve sorumluluk alanında faaliyet gösteren 26 ayrı türde 84.232 kooperatif bulunmakta olup bunların ortak sayıları toplamı ise 8.109.225’tir²⁰⁶. Ayrıca, 571 Kooperatif Birliği, 13 Kooperatif Merkez Birliği bulunmaktadır²⁰⁷.

Kooperatif üst örgütlerinin hem sosyal hem de ekonomik alanlarda çeşitli faaliyetleri bulunmaktadır. Sosyal faaliyet kapsamında, kooperatifçiliğin tanıtılıp temsil edilmesi, ilgili hukuki düzenlemelerde yardımcı olunması, eğitim ve araştırmaların yapılması şeklinde özetlenebilecek çalışmalar yürütülmektedir. Ekonomik faaliyet kapsamında ise birim kooperatiflerin piyasa koşullarında desteklenmesi, daha fazla yarar sağlamaları için kooperatiflerin ekonomik kapasitelerinin artırılması ve iş hacimlerinin genişletilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır²⁰⁸.

Kooperatiflerin üst örgütlenme kurması veya mevcut bir üst örgütlenmeye katılması kural olarak zorunlu değildir. Ancak, kooperatiflerin bazı vergi vb. muafiyetlerden yararlanılabilmemesinin bir üst örgütlenmeye girilmiş olmasına bağlandığı durumlar olabilmektedir²⁰⁹. Kooperatiflerde üst örgütlenmenin teşvik edilebilmesi amacıyla bazı yazarlarca bürokratik engellerin kaldırılması, kuruluş sırasında noter masrafları gibi bazı maliyetlerden muafiyet sağlanması ve örgütlenmelerde kadınların ve gençlerin daha üst düzeyde katılımının sağlanması için kota uygulaması yapılması gibi görüşler dile getirilmiştir²¹⁰.

Koop.K.m.89 hükmüne göre kooperatifler ve kooperatif üst kuruluşlarının muhasebe usulleri, tutmak zorunda oldukları defterler Vergi Usul Kanunu (VUK) hükümleri saklı kalmak şartıyla kooperatifin ilgili olduğu Bakanlık tarafından belirlenmektedir²¹¹.

²⁰⁶ <http://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/turkiyede-kooperatifcilik> (03.01.2018).

²⁰⁷ ÖZDEMİR, s.112-113.

²⁰⁸ MÜLAYİM (2013), s.128.

²⁰⁹ ÜSTÜN/AYDIN, s.326.

²¹⁰ ÖZDEMİR, s.115.

²¹¹ ÜSTÜN/AYDIN, s.409.

Türkiye’de uzunca bir süre vergi kanunlarında muafiyet tanınması imkânı sağlanarak “*gönüllü olarak üst ortaklığa girme*” teşvik edilmiş, ama katılım konusunda istenen başarı sağlanamadığından bahisle bu muafiyetler 2006 yılında kaldırılmıştır. Ülkemizdeki kooperatiflerin üst örgütlenmesi konusunda kaydedilen başarısızlık, 1163 sayılı Kanunda öngörülen ve birim kooperatiflere sunulması gerekli olan teknik destek, eğitim, denetim, iş birliğinin geliştirilmesi, araştırma ve geliştirme hizmetlerinin de yetersiz kalmasına sebep olmuştur²¹².

Yapılan araştırmalara göre kooperatiflerin bölge birliklerinin sorunları arasında öncelikle finansman sorununun, ikinci olarak mevzuat sorununun ve üçüncü olarak da kooperatif ortaklarının ilgisizliğinin geldiği, üst örgütlenme sorununun ise karşılaşılan sorunlar arasında en önemsiz olanı olarak görüldüğü yapılan bazı çalışmalarla saptanmıştır²¹³. Kooperatif Birlikleri, Merkez Birlikleri ve hatta Milli Birliklerin alanlarında bulunan bütün kooperatif ve ortaklarını kapsayamadıklarından ülkemizde kooperatifçilik üst örgütlenmesi istenilen şekilde tamamlanamamıştır²¹⁴. Bu sonuçların toplumda demokratik yönetim anlayışı ve örgütlenme bilinç düzeyiyle doğru orantılı olduğu düşünülebilir.

IV. KOOPERATİFLERİN DENETİMİ

Kooperatiflerin denetimi yoluyla kooperatif yöneticilerine çalışmalarında yol gösterilmesi, yardımcı olunması ve kooperatif ortaklarına yürütülen işlemler hakkında bilgi verilmesi sağlanmaktadır²¹⁵. Etkili bir denetim, kooperatiflerin geliştirilmesi ve sağlıklı bir bünyeye sahip olmalarını temin eder. Ayrıca, etkili bir denetim, kooperatif ortaklarına sunulabilecek büyük bir güvencedir²¹⁶.

6762 sayılı Kanun döneminde şirketlerde bulunan ve “iç denetim” olarak adlandırılan “Denetim Kurulu” 6102 sayılı Kanunla şirketlerin bünyesinden kaldırılmasına

²¹² Strateji ve Eylem Planı, s.29.

²¹³ SERİNİKLİ/KUMKALE, s.270.

²¹⁴ MÜLAYİM (2013), s.525.

²¹⁵ ÖZDEMİR, s.68.

²¹⁶ MÜLAYİM (2013), s.541.

rağmen 1163 sayılı Kanunda yer almış olan “Denetim Kurulu” hakkındaki düzenlemelere dokunulmamıştır.

1163 sayılı Kanun öncesinde anonim şirketlere ilişkin hükümlere göre denetlenmekte olan kooperatiflerde denetim mekanizması da bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte özel olarak düzenlenmiş olmaktadır. Özel kanun hükmü olması nedeniyle, 1163 sayılı Kanunun ilgili maddeleri kooperatiflerin denetiminde halen geçerlidir²¹⁷. Denetim kapsamında kooperatif iş ve işlemlerinin ilgili mevzuat hükümleri, ana sözleşme, genel kurul kararları ve iyiniyet esasları kapsamında incelenmesi ve görülen eksiklere ilişkin bildirimde bulunulması işlemleri gerçekleştirilmektedir.

Günümüzde ABD ve Almanya’da kooperatiflerin geliştirilmesi konusunda araştırma merkezleri ve enstitüleri her yıl birçok yayın yapmakta ve toplantılar düzenleyip bilinçlendirme faaliyetleri yürütmektedir²¹⁸. Ülkemizde halen bulunmayan bu türden araştırma ve yayın kurumlarının oluşturulup kooperatifçiliğin geliştirilmesine katkı sağlanması ümit edilmektedir.

Kooperatiflerde denetim aşağıda özetleneceği gibi üç biçimde gerçekleşmekte olup bunlar iç denetim, dış denetim ve üst denetim başlıkları altında sayılabilir.

A. İÇ DENETİM

İç denetim, kooperatif genel kurulunun bütün iş ve işlemlerinin görüşülmesi, kooperatif organlarının seçimi ve bunların sorumluluklarının değerlendirilmesi, kooperatif ortaklarınca seçilen denetim kurulunun kooperatifin işlemleri üzerinde yaptıkları denetimler şeklinde tanımlanabilir.

Anonim Şirketlerden farklı olarak kooperatiflerde denetim organı bulunmaktadır (Koop.K.m.69). Kooperatifin kuruluşu sırasında ilk yönetim kurulu ve denetim kurulu üyelerinin kooperatifin ana sözleşmesiyle atanmaları gerekmektedir²¹⁹. Bu düzenleme çerçevesinde kooperatif denetim kurulu, kooperatif genel kurulu tarafından en az bir yıl

²¹⁷ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2014), s.71.

²¹⁸ YERCAN, s.5.

²¹⁹ ÜSTÜN/AYDIN, s.63.

görev yapmak üzere seçilen iki veya daha fazla kooperatif üyesinden oluşturulabilir²²⁰ (Koop.K.m.65/2). Kooperatif denetçilerinde olması gereken nitelikler Koop.K.m.56/1 kapsamında belirlenmiştir. Ayrıca, ana sözleşmede bu hususta herhangi bir düzenleme var ise bunların da denetçi seçiminde esas alınması gerekmektedir. Denetçilerin çalışma süresi konusunda “en az bir yıllık süre” denilerek denetçi olacak kişinin çalışma alt süresi gösterilmiş fakat bunun üst sınırı gösterilmemiştir. Denetçi ve yedek denetçilerin kooperatif ortaklarından olması şart değildir, fakat uygulamada denetçilerin genellikle ortaklar arasından seçildiği görülmektedir.

Kooperatif denetçilerinin, inceleme yapma (Koop.K.m.66), rapor düzenleme (Koop.K.m.67) ve sır saklama (Koop.K.m.68) yükümlülüğü şeklinde özetlenebilecek üç grup görevleri bulunmaktadır. Denetçiler, kooperatifte işlerin yürütülmesinde tespit ettikleri noksanlıkları, kanun ve ana sözleşmeye aykırı işlemleri ve bunların sorumlularını bağlı buldukları organa ve kooperatif genel kuruluna bildirmekle yükümlüdür. Ayrıca denetçiler, her yıl yazılı bir rapor hazırlayarak tekliflerini kooperatif genel kuruluna sunmak zorundadır. Denetçilerin sunduğu raporların içeriği hakkında kooperatif ortaklarının bilgi edinme hakkı bulunmaktadır. Bu hak, ana sözleşmede düzenleme yapılması veya kooperatif organları tarafından karar alınması yoluyla ortadan kaldırılamaz ve sınırlandırılmaz (Koop.K.24/son)²²¹.

Denetim kurulunun oluşturulmasından sonra kooperatifin bütün işlem ve hesaplarının denetçiler tarafından denetlenmesi ve denetçilerin bu görevi Kooperatif Genel Kurulu adına yapması öngörülmüştür (Koop.K.m.65). Bu hüküm, denetleme yetkisinin de genel kurulda olacağı anlamına gelmesi nedeniyle denetçilerin bağımsız organ sıfatlarına gölge düşürebileceğinden bahisle bazı yazarlarca eleştirilmiştir²²². Kanaatimizce, kooperatif denetim kurulu üyelerinin aynı zamanda kooperatiflerin yönetim kurulu üyesi olamayacaklarına ve denetleme görevlerinin belli bir süre ile sınırlandırılmasına ilişkin bir düzenleme yapılması halinde konuya ilişkin tereddütlerin giderilmesi sağlanabilir.

²²⁰ ÖZDEMİR, s.66.

²²¹ Erhan GÜNAY, Kooperatiflerde Uyuşmazlıklar Rehberi, 2. Baskı, Eylül 2015, Ankara, s.200

²²² Reha POROY/Ünal TEKİNALP/Ersin ÇAMOĞLU, Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, Güncellenmiş 12. Basım, İstanbul, 2010, s.916.

Kooperatiflerde denetim ve karşılaşılan sorunlar, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan “Strateji ve Eylem Planı” kapsamında tespit edilen öncelikli sorunlar arasında gösterilmiştir. Bu kapsamda, kooperatiflerdeki denetim kurulu üyelerinin denetim konusunda uzman kişiler olmaması nedeniyle etkili bir denetimin yapılamadığına, bu durumun da kooperatiflerin görünüşünü olumsuz yönde etkilediğine dikkat çekilmiştir²²³. Ayrıca, bu kapsamda diğer ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında ülkemizde kooperatifçiliğin bugün beklenen düzeyde gelişmediği ifade edilmiştir²²⁴. Bu konuda özel bir çalışma yapmış olan SORAL, bahse konu sorunlara ilişkin farklı görüşlerin bileşkesini aşağıda sayılan beş başlıkta toplamıştır²²⁵:

– Başarısızlıkla sonuçlanan girişimlerin çiftçileri kooperatifleşme hareketinden soğutması nedeniyle çiftçiler kooperatiflere güvenmemekte ve kendilerini bu hareketin görmekte-dirler.

– Ülkemizde kooperatifçilik hareketinin bazı kişilerce yanlış yorumlanıp kooperatiflerin birer çıkar kapısı gibi görülmesi nedeniyle kooperatifçilik hareketi sosyal dayanışma değil sosyal yardımlaşma aracı olarak algılanmıştır.

– Siyasi iktidar değişiklikleri ve siyasi baskılar kooperatifleri de etkilemiş ve kooperatiflere siyasi saiklerle katılan kişiler olmuştur.

– Kooperatif ortaklarının çoğunluğu yeterince bilinçlendirilmediğinden yapılan çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

– Eğitilmiş kadrolar yetiştirilmeden kooperatifçiliğin geliştirilmesi mümkün değildir ve maalesef ülkemizde kooperatifçilik konusunda yapılması gereken eğitimler ihmal edilmiştir.

²²³ Strateji ve Eylem Planı, s.31.

²²⁴ Strateji ve Eylem Planı, s.22.

²²⁵ SORAL, s.253.

B. DIŞ DENETİM

Kooperatiflerde dış denetim, kooperatifle ilgili bakanlık yetkilileri, noterler, sicil m¼d¼rl¼g¼ g¼revlileri ve diğer ilgili kuruluşlar veya bağımsız denetim kuruluşları tarafından yapılabilen denetim t¼r¼d¼r. Kooperatifler ¼zerinde devlet tarafından yapılan denetim; kooperatiflerin ana s¼zleŐmelerinin incelenmesi, uygun g¼r¼lmesi halinde bunların onaylanması, genel kurul toplantılarında temsilci bulundurulması, ilgili kooperatiflerin ve bunların ¼st kuruluşlarının işlemleri ile hesap ve varlıklarının m¼fettiŐler ile kontrol¼rler tarafından denetlenmesi Şeklinde tarif edilebilir²²⁶.

Devlet tarafından yapılmakta olan denetlemelerin genel olarak mevzuata uygunluk ve Şekil h¼k¼mlerine uygunluğun incelenmesi Şeklinde gerŐekleŐtiđi s¼ylenebilir. Bunun yanı sıra, ilgili bakanlık tarafından yapılan denetimlerde belirli Şartların varlığı halinde y¼neticileri g¼revden alma yetkisi bulunmaktadır (Koop.K. m.90). Ancak, ¼lkemizdeki kooperatif sayısının ¼okluđu ve ilgili bakanlıklarda yeterli sayıda denetim elemanının bulunamaması gibi nedenlerle etkili bir denetimin yapıldığını s¼ylemek pek m¼mk¼n g¼r¼nmemektedir. Ayrıca, ilgili Bakanlıklardaki ¼rg¼tlenmelerin b¼rokrasi kuralları nedeniyle gerekli adımların hızlı Şekilde atılması noktasında yeterince esnek davranmaları m¼mk¼n olmamaktadır. Bu durumda, bakanlıklar mevcut potansiyellerini kooperatifçilik konusunda genel politika ve sorunların b¼t¼n¼n¼ kapsayan ¼alıŐmalar dışında kooperatiflerin kuruluşlarına ilişkin formalitelerin tamamlanması, yapılmış olan Őikayetlerin sonu¼landırılması ve uygun bulunan işlemlerin onaylanması gibi iş ve işlemler i¼in kullanmaktadır²²⁷.

Bu konuda ileri s¼r¼len g¼r¼Őlere g¼re kooperatiflerin geliştirilmesi hususunda devletin destekte bulunması ancak bu desteğin kooperatifçilik iŐlevlerine karıŐabilmesi Şeklinde yorumlanmaması gerekir. Zira, geleneksel devlet anlayıŐındaki “*verirsem karıŐırım*” mantığı ile hareket edilmesi halinde kooperatifler piyasa koşullarında aktif olarak hareket edemeyen yapılara d¼n¼Őebilir²²⁸. İhtiyaçların yerinde tespit edilip ¼öz¼m ¼nerilerinin sunulabilmesi ve kooperatiflerin kendilerinden beklenen aktif rollerine kavuŐma-

²²⁶ Strateji ve Eylem Planı, s.31.

²²⁷ Strateji ve Eylem Planı, s.25.

²²⁸ Rasih DEMİRCİ, Yeni Kooperatifçilik Kimliği, Karınca Dergisi, Sayı:726, Haziran 1997b, s.6.

ları için kooperatifçiliğe ilişkin yapılacak mevzuat düzenlemelerine politika oluşturma çalışmalarına ve tebliğlerin oluşturulmasına kooperatiflerin yeterince katılamaması da ayrı bir sorun olarak tespit edilmiştir²²⁹.

Kooperatifçiliğin arzu edilen şekilde gelişebilmesi için kooperatiflerin ve üst örgütlerinin yönetimlerine devletin karışmaması ve denetimlerin kooperatifleri güdümlü bir hale getirmeden kooperatiflerin üst örgütleri veya yönetiminde sadece kooperatiflerin etkin olduğu bir kooperatifler bankası tarafından yapılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir²³⁰.

C. ÜST BİRLİK DENETİMİ

Üst birlik denetimi, ilgili Bakanlık tarafından görev verilmesi halinde Kooperatif Birlikleri, Kooperatif Merkez Birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin kendilerine ortak olan kooperatifler üzerinde yaptığı denetimdir²³¹.

Koop.K.m.75 gereğince, kooperatif merkez birlikleri kendilerine bağlı birlik ve kooperatifleri denetleyip gerekli eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ancak, merkez birliği kuruluşunun tamamlanmadığı hallerde birlikler kendilerine bağlı kooperatifleri denetler. Üst kuruluşlarca yapılan denetim sonuçları ilgili bakanlığa bildirilir. Bu kapsamda kooperatif ve üst kuruluşları, tespit edilmiş olan esaslara göre kendilerine yönelik denetim ve eğitim hizmetlerine ait giderlere katılmaktadır.

Kooperatiflerin denetimi konusunda Koop.K.m.86 - 92 hükümleriyle devlete “Kooperatifleri, birlikleri, merkez birliklerini ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliğini teftiş etme, denetleme veya denetlettirme” görevi verilmiştir. 1163 sayılı kanunda geçen “ilgili bakanlık” ibaresinden tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst kuruluşları için Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı; diğer kooperatifler için ise Gümrük ve Ticaret Bakanlığı anlaşılır²³². Gümrük ve Ticaret Bakanlığının görev ve yetkileri, bakanlık temsilcileri

²²⁹ Strateji ve Eylem Planı, s.25.

²³⁰ MÜLAYİM (2013), s.542.

²³¹ ÜSTÜN/AYDIN s.301-302 Ayrıca ÖZDEMİR, s.69.

²³² PARLAR, s.487.

ve kararların yürürlük şartı, ana sözleşme hazırlanması, muhasebe usulü ve defterleri teftiş ve denetleme, teftiş ve denetleme ile görevlendirme hususları düzenlenmiştir²³³.

Kooperatiflerde üst örgütlenmenin arzu edilen düzeye ulaşamaması nedeniyle denetim kadroları istihdam edilemediğinden kooperatiflere yol gösterici ve eğitici bir üst örgütlenme denetimi de gerçekleştirilememektedir. Periyodik şekilde dış denetim sağlayabilen bağımsız bir denetim sistemi bulunmaması durumunun kooperatiflerde işlerin standartlara uygun olarak yürütülmesi, kooperatif yöneticilerinin iş performanslarının değerlendirilmesi gibi hususlarda eksikliğe yol açtığı düşünülmektedir²³⁴. Kooperatiflerin bünyesinde yer alan bir denetleme organı yerine denetimlerin bağımsız organlar tarafından veya kooperatif üst birlikleri tarafından yapılmasının denetimin sağlıklı işlemesi yönünden en iyi yöntem olacağı ileri sürülmüştür²³⁵. Hatta, kooperatiflerin denetimi konusunda Avrupa ülkelerinde olduğu gibi periyodik denetim yapabilen bağımsız denetim mekanizmalarının kurulabileceği ve buna ilişkin mevzuat düzenlemelerinin yapılabileceği²³⁶ zira ülkemizde mali güçleri sınırlı olan kişiler tarafından kurulan kooperatiflerin malvarlıklarının ihtiyaçları karşılayabilecek düzeyde olmadığı yönünde tespitler de yapılmıştır²³⁷.

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği bünyesinde bir Denetleme Kurulunun oluşturulup kooperatif denetimlerinin bu yolla yapılmasının kooperatiflerin denetiminde karşılaşılan sorunların aşılabilmesinde yarar sağlayacağı²³⁸ yönünde görüşler bulunmaktadır. Bu kapsamda, kooperatif üst örgütlerinin yer aldığı veya bu örgütlerce yönlendirilen bir kurul teşkil edilmesi halinde sadece denetim işlemleri yapmak üzere bağımsız kooperatif denetim birliklerinin oluşturulmasının yarar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Buraya kadar sunulan görüşler ve öneriler ışığında, kooperatiflerin denetimini periyodik şekilde yapabilecek kapasiteye sahip, yönetiminde devletten çok kooperatiflerin söz sahibi olduğu, teknik anlamda yeterince tecrübeli personeli olan, özel bir mevzuata

²³³ ÖZMEN, s.31.

²³⁴ Strateji ve Eylem Planı, s.31.

²³⁵ YERCAN, s.5.

²³⁶ Strateji ve Eylem Planı, s.32.

²³⁷ Strateji ve Eylem Planı, s.30.

²³⁸ MÜLAYİM (2013), s.523.

göre faaliyet gösteren özerk bir kuruluşun kurulmasına ve bunun mevzuat değişikliği ile birlikte hayata geçirilmesine ihtiyaç duyulmakta olduğu tespit edilmiştir.

V. KOOPERATİFLERDE SORUMLULUK REJİMLERİ

Bilindiği üzere, bir borç ilişkisinde taraflardan birine alacaklı, diğerine ise borçlu denilir. Borçlu yükümlülüğünü gerektiği gibi yerine getirmezse; alacaklı, devlet gücü aracılığıyla borçlunun mal varlığından kendi alacağına tahsilini talep etme hakkına sahip bulunmaktadır. Borçlunun borcunu ifa etmemesi nedeniyle alacaklı tarafından devlet gücüyle mal varlığına başvurma yetkisinin açık tutulmasına sorumluluk denir.

Malvarlığı sorumluluğu, bir kişiye zarar verenin malvarlığına devlet aracılığı ile ve zorla el konularak söz konusu zararın karşılanması başka bir deyişle zarar veren kişinin malvarlığındaki bazı değerlerin zarar verdiği kişiye aynen teslim veya tazminat ödenmesi yoluyla geçmesini öngören sorumluluk türü olarak tanımlanabilir²³⁹.

Alacaklının alacağına tamamı için borçlunun mal varlığının tamamına başvurabileceği hallerde sınırsız sorumluluk²⁴⁰, borçlunun sorumluluğunun sadece ortaklık payı oranıyla sınırlı olması hallerinde ise sınırlı sorumluluk söz konusu olmaktadır. Ayrıca, bir sözleşme ilişkisinde borcun sadece alacaklı yönünden ticari iş olması durumunda bu borçlular yönünden de ticari sayılır ve müteselsil sorumluluk söz konusu olur²⁴¹ (TTK.m.19/2).

Mevzuatta sorumluluk rejimleri şirket türlerine göre farklı şekillerde düzenlenmiştir. Anonim şirketlerde her ortak şirkete koymayı taahhüt ettiği sermayeyle sınırlı olarak sorumludur. Kollektif ve adi komandit şirketlerdeki kollektif ve komandite ortaklar ise şirketin bütün borçlarından ötürü sınırsız olarak sorumlu bulunmaktadır²⁴². Limited şirket, sınırlı sorumluluk esastan dolayı anonim şirkete benzerken, yönetim ve işleyiş bakımından kollektif şirkete daha yakındır. Bu yönüyle limited şirketler “*karma şirket*”

²³⁹ GÖZLER, s.214

²⁴⁰ ÇEVİK (1990), s.160.

²⁴¹ Sabih ARKAN, Ticari İşletme Hukuku 23. Bası, 2017, Ankara, s.73.

²⁴² ÇEVİK (1990), s.160.

özelliği göstermektedir²⁴³. Limited şirkette ortaklar şirket borçlarından sorumlu olmayıp, sadece taahhüt ettikleri esas sermaye paylarını ödemekle ve şirket sözleşmesinde öngörülen ek ödeme ve yan edim yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır²⁴⁴. Adi şirkette ise ortaklar üçüncü kişilere karşı müteselsil, sınırsız ve tüzel kişiliğin bulunmaması nedeniyle birinci derecede sorumludurlar. Ancak ortaklar aralarında adi şirket sözleşmesiyle sorumluluk bakımından başka bir çözüm tarzı kabul edebilirler.

Kooperatiflerde ortakların sorumluluk rejimleri farklı şekilde düzenlenmiş olup bunların kendine özgü (*sui generis*) yapıda olduğu değerlendirilmektedir²⁴⁵. Kural olarak, kooperatifler ana sözleşmelerinde aksine bir düzenleme bulunmadığı sürece, kooperatif alacaklılarına karşı sadece malvarlığı ile sorumludur (Koop.K.m.28). Kooperatif ortaklarının sorumluluk almak istemeleri halinde kooperatifin ana sözleşmesinde açıkça gösterilmek suretiyle kanunda düzenlenmiş olan sorumluluk türlerinden biri seçilebilir. Dolayısıyla, kooperatif ana sözleşmesinde düzenlenmiş olmak şartıyla kooperatiflerde sınırsız sorumluluk veya belirli bir miktarla sınırlı sorumluluk öngörülebilir²⁴⁶ (Koop.K.m.29 ve 30). Dolayısıyla, kooperatif ortaklarının şahsen ve sınırsız olarak sorumlu tutulacağına veya ek ödeme yükümlülüklerinin getirilebileceğinin ancak ana sözleşme kapsamında düzenlenebilmesi nedeniyle²⁴⁷ kooperatiflerde sorumluluk rejiminin sınırlı veya sınırsız olması tercihe bırakılmıştır denilebilir (Koop.K.m.34). Bu konuya ilişkin kararlarında Yargıtay, kooperatifin ana sözleşmesinde özel bir düzenleme yoksa kooperatifin borçlarından kural olarak kooperatif tüzel kişiliğinin sorumlu olduğunu²⁴⁸, fakat ana sözleşmede aksini düzenleyen hükümler konulabileceğini belirlemiştir.

Ortakların şahsi sorumluluk üstlenebilmelerine ilişkin ana sözleşmelerde yer alan hükümlerin konulmasında amaç kooperatife daha geniş çalışma ve güven ortamı sağla-

²⁴³ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.1638.

²⁴⁴ Mustafa ÇEKER, Limited Şirketler- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2.Baskı, Konya, Aralık 2013, s.820.

²⁴⁵ Tamer BOZKURT, Ticaret Hukuku Cilt II. Şirketler ve Kooperatif Hukuku, 8. Baskı, İstanbul, 2013, s.515.

²⁴⁶ DERYAL (2013), s.903.

²⁴⁷ BOZKURT, s.516.

²⁴⁸ Yargıtay 12. HD. T.20.12.1973, E.1973/11908, K.1973/11535 için bkz. Gönen ERİŞ, Açıklamalı ve İctihatlı Uygulamalı Kooperatifler Hukuku, 3. Baskı, Ankara, 2001, s.695-696.

arak kooperatifin dış ilişkilerinde daha itibarlı hale gelmesini sağlamaktır²⁴⁹. Çalışma hayatındaki gelişmelere göre kooperatif ortaklarının sorumluluklarının değiştirilebilmesi mümkündür. Örneğin başarılı ve sağlıklı şekilde işleyen bazı kooperatifler gelişmelerini hızlandırabilmek ve daha çok ortak çekebilmek için sınırsız sorumluluk rejiminden sınırlı sorumluluk rejimine geçebilir. Krediye çok ihtiyaç duymayan sınırlı sorumlu bir kooperatif piyasa koşullarına göre gelişme sağlayabilmek için sınırsız sorumluluk rejimine geçebilir ve aynı şekilde ana sözleşmede düzenleme yaparak ek ödeme yükümlülükleri de getirebilir²⁵⁰ (Koop.K.m.51 ve 52).

Kooperatiflerde sorumluluğu belirli bir zamana bırakan veya sadece bazı ortak gruplarına yükleyen sözleşme hükümleri geçersizdir (Koop.K.m.32). Bunun yanında, diğer kooperatif türlerine göre farklı özellikleri bulunan yapı kooperatifleri tip ana sözleşmesine göre ortaklar kooperatifin borçlarından sadece taahhüt etmiş oldukları pay tutarı kadar sorumludur.

Sorumluluk konusunda yapılacak düzenlemeler tescil edildiği andan itibaren bütün alacaklılar için hüküm ifade etmeye başlar. Bu kapsamda, kooperatiflerde sorumluluğun azaltılmasına yönelik kararlar da bunların tescil edilmesinden önceki tarihlerde doğmuş olan kooperatif borçlarını kapsamaz. Kooperatife katılan yeni bir ortağın kooperatifteki şahsen sorumluluk durumunu bilerek katılması durumunda kendisinin kooperatife girişinden önceki dönemde oluşmuş kooperatif borçları konusunda diğer ortaklar gibi sorumluluğu doğmaktadır (Koop.K.m.35). Ancak, Koop.K.m.8/1 hükmüne göre kooperatif ortaklarına şahsi sorumluluk veya ek ödeme yüklenmesinin yazılı olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu hüküm göz önüne alındığında, Koop.K.m.29 ve 30 kapsamında yer alan ana sözleşme hükümleriyle sınırlı veya sınırsız sorumluluk getirilebileceğine ilişkin düzenlemeler karşısında kooperatif ortaklığına girişteki beyanın dayanak kabul edilip edilemeyeceği, ortaklardan ek taahhüt alınmasına ihtiyaç olup olmadığına ilişkin bazı yazarlarca görüşler beyan edilmiştir. Bu kapsamda KAYAR, kooperatif

²⁴⁹ İsmail KAYAR, Yargıtay Kararları Çerçevesinde Kooperatiflerde Sermaye, Aidat, Ek ödeme ve Şahsi sorumluluk kavramları, Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu, 23 Aralık 2016, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayın No:517, Ankara, 2017, s.159

²⁵⁰ Diğdem GÖÇ GÜRBÜZ, Kooperatiflerde Ortakların Sorumluluğu, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, , Cilt XXVIII, Sayı: I, Yıl: 2010, s.472

ortaklarının sınırlı şahsi sorumluluğu kabul edildiğinden ana sözleşme hükümlerinde yapılan düzenlemeler karşısında kooperatifin kuruluşu sırasında veya pay devri yoluyla yeni ortakların katılımı sırasında söz konusu istisnai sorumluluk türünün kabul edildiğine dair yazılı taahhüt alınması gerektiğini ve böyle bir taahhüdün olmaması durumunda ortağın sorumlu tutulamayacağını değerlendirmiştir²⁵¹.

POROY/ TEKİNALP/ ÇAMOĞLU tarafından yapılan değerlendirmede; bir kooperatifte sınırlı veya sınırsız sorumluluğu veyahut da ek ödeme yükümünü kabul eden ortakların dışında kooperatife katılacak yeni bir ortak hakkında bu yükümlerin geçerli olabilmesi için yeni ortağın giriş bildiriminde söz konusu yükümleri kabul ettiğini açık olarak beyan etmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna göre, kooperatife giriş bildirim ve kabulsüz olmuş ise kabul yerine geçen işlem esas alınır ve yükümlere ilişkin sorumluluğun olmayacağına dair yapılan anlaşmalar üçüncü kişilere karşı geçerli sayılmazlar²⁵².

Kooperatif ortaklığını sona erdiren nedenler gerçekleştiğinde sorumluluk da sona ermektedir. Buna göre, ölüm halinde sorumluluk ölüm tarihinde, kooperatif ortağının ayrılması durumunda çıkma veya çıkarılma işlemlerinin kesinleştiği tarihlerde sorumluluk sona ermektedir²⁵³. Bu durumlarda ortakların sermaye payları dışında sınırsız veya sınırlı sorumluluk veyahut ta ek ödeme getirilmemiş olması hallerinde eski ortağın mirasçılarının bir sorumluluğu olmayacaktır²⁵⁴. Kooperatif ortağının ölümü halinde mirasçılıyla kooperatife devam edilebileceği yönünde ana sözleşmede hüküm varsa ve mirasçılar da bu yönde irade beyanında bulunmuşlar ise ölen ortağın mirasçıları da diğer ortaklar gibi sorumlu olacaklardır²⁵⁵. Ancak, ölen kooperatif ortağının mirasçılarının mirası reddetmeleri durumunda doğal olarak söz konusu sorumluluk sona erecektir²⁵⁶.

Özel kanunlara tâbi bulunan kooperatiflerin dışında, kooperatifler sınırsız sorumlu kooperatifler ve sınırlı sorumlu kooperatifler olarak iki tür şeklinde sınıflandırılır ve

²⁵¹ KAYAR, s.160.

²⁵² POROY/ TEKİNALP/ ÇAMOĞLU (2017) s.652 ve 656.

²⁵³ GÖÇ GÜRBÜZ, s.474.

²⁵⁴ KAYAR, s.162-163.

²⁵⁵ Ahmet KURTULAN, Kooperatifler Kanunu ve Açıklaması, Ankara, 2007, s.284.

²⁵⁶ GÖÇ GÜRBÜZ, s.474.

bunların sorumluluk rejimleri Koop.K.m.29, 30 ve 31 hükümlerine göre saptanır²⁵⁷. Ana sözleşmeye sorumluluk konusunda eşitsizlik doğuracak şekilde kurallar konulamaz ve konulması halinde geçersiz olur²⁵⁸ (Koop.K.m.32). Kooperatiflerin ve kooperatif ortaklarının sorumluluğuna ilişkin Yargıtay kararlarının kanunî düzenlemelerle uyum içerisinde olduğu, ve bu konuda kayda değer bir tartışmanın yaşanmadığı tespit edilmiştir.

Kooperatiflerde sorumluluk rejimleri başlığı altında kooperatiflerin sorumluluk rejimleri sınırlı ve sınırsız sorumluluk şeklinde iki kısımda incelendikten sonra bu sorumluluk hallerinin iflas halindeki durumları ve ek ödeme yükümlülükleri ayrı başlıklar altında incelenecektir.

A. SINIRLI SORUMLULUK

Kooperatiflerde “malvarlığı” bir başka deyişle “sermaye” ortaklardan toplanan paralardan oluşmaktadır. Kooperatifler, ana sözleşmelerinde aksine bir düzenleme olmadıkça alacaklılarına karşı sadece mal varlıklarıyla sorumludur (Koop.K.m.28). Ana sözleşmede kooperatifin sorumluluğu başka türlü düzenlenmedikçe dış borçlar ancak kooperatifin mal varlığı ile ödenir ve bunun dışında kooperatif veya ortaklardan herhangi bir talepte bulunulamaz²⁵⁹. Ancak, istisnaî olarak ortaklara sorumluluk yüklenmek isteniyorsa bu hususun ana sözleşmede düzenlenmesi ve kanunda bulunan sınırsız sorumluluk (Koop.K.m.29) veya sınırlı sorumluluk (Koop.K.m.30) türlerinden birinin kabul edilmesi gerekir²⁶⁰.

Kooperatifin sermaye payından başka ve ek olarak sorumluluğunu düzenleyen sınırlı sorumluluk da aslında sınırsız sorumluluk gibi bir ek sorumluluk sayılmaktadır. Sınırlı sorumluluk, ana sözleşmede ortakların sorumlu olacakları miktarların kooperatifteki pay tutarıyla orantılı olarak belirtilmesi durumunda uygulanabilir. Burada ortak, kooperatifin borçları için sermaye payından başka ve ek olarak sorumlu tutulmaktadır. Bu ek sorumluluk, sınırsız sorumluluğun aksine belli bir miktar ile sınırlandırılmıştır.

²⁵⁷ Yargıtay 12. HD. T.30.11.1981, E.1981/6824, K.1981/8987 için bkz. ERİŞ, s.696.

²⁵⁸ GÖÇ GÜRBÜZ, s.469.

²⁵⁹ PARLAR, s.193.

²⁶⁰ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.948 – 949.

Bu durumda, ortağın mal varlığına başvurulmaktadır, fakat bu başvuru belli ve sınırlı bir miktar içindir.

Ana sözleşmede yapılacak düzenlemede kooperatif ortaklarının sermaye paylarından başka şahsen sorumlu olacakları miktar rakam olarak veya kooperatif paylarıyla orantılı şekilde gösterilebilir²⁶¹. Kooperatif ortaklarının kooperatif alacaklılarına karşı şahsen sorumlu olacakları miktar ortağın taahhüt etmiş bulunduğu sermaye pay miktarı veya bu payın belirli katları oranında veyahut da belirli bir miktar örneğin 10.000 TL kadar sorumluluk öngörülmesi şeklinde olabilir²⁶².

Koop.K.m.29 kapsamında hangi hallerde ortakların kooperatif borçlarından dolayı zincirleme olarak ve tüm mal varlıklarıyla sorumlu olacakları gösterilmiştir. Kanun koyucu böyle yapmakla, ana sözleşmelerine hüküm konularak kooperatifin varlığının borçlarını karşılamaya yetmediği durumlarda, ortakların zincirleme ve bütün varlıklarıyla sınırsız olarak sorumlu tutulmalarına imkân tanımak suretiyle kooperatifler için dış ilişkilerde daha geniş bir çalışma ve güven ortamı yaratmayı, kooperatiflerle iş ilişkilerine girişen gerçek ve tüzel kişilere daha çok güven vermeyi ve kooperatifi daha itibarlı bir konuma getirmeyi amaçlamıştır²⁶³.

Kooperatif ortaklarının sorumluluğunun kural olarak kooperatifteki paylarıyla sınırlı olması durumunda kooperatiflerden alacaklı olan kişilerin mağdur olma ihtimali de bulunmaktadır. Sınırlı sorumluluğun kabulü halinde ortağın sınırlı sorumluluğu komanditerin sorumluluğu gibi düşünülebilir²⁶⁴. Koop.K.m.98 ile yapılan yollama nedeniyle sınırlı sorumluluk rejiminin 6102 sayılı kanunda yer alan sermaye şirketlerinin tabi tutulduğu gibi uygulanması halinde amaca hizmet etmeyen ve adil olmayan sonuçlara neden olacağı yönünde görüşler bulunmaktadır²⁶⁵.

²⁶¹ KAYAR, s.158

²⁶² GÖÇ GÜRBÜZ, s.467.

²⁶³ PARLAR, s.193.

²⁶⁴ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.900.

²⁶⁵ KAYAR, s.149.

Sorumluluk konusunda kooperatif ortaklarının korunmasının yanı sıra kooperatif alacaklılarının ve kooperatifin kendisinin korunması da önemlidir²⁶⁶. Korunma amacı dikkate alındığında, kişisel sorumluluğun ortakların paylarıyla orantılı olması insanların tüzel varlıklara katılmasını teşvik eden bir faktör olarak değerlendirilebilir. Korunma, teşvik veya herhangi bir amaçla sorumluluk sadece bazı kooperatif ortaklarına veya sadece belirli bir zamana bırakılamaz ve buna dair ana sözleşme düzenlenmeleri geçersizdir (Koop.K.m.32).

Kooperatif tescil edilmeden önceki dönemde, kooperatifin kuruluşu için çalışan ortaklar arasında bir adi şirket ilişkisinin varlığından söz edilebilir. Tescilden önce kooperatif adına işlem yapanlar, bu işlemlerden şahsen ve müteselsilen sorumlu olurlar²⁶⁷ (Koop.K.m.7). Tescil ile birlikte kooperatiflerin sınırsız veya sermayeden fazla bir miktarda sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için kooperatif sözleşmesinde bu konuda açık bir hüküm bulunmalıdır.

Uygulamada, sınırlı sorumluluk konusu ile kooperatiflerde aidat ve sair ödemelerin yapılması sorumluluklarının karıştırıldığı görülmektedir. Konut maliyetleri kapsamında kooperatif borçları Koop.K.m.27 ve tip ana sözleşmesi m.21 gereğince aidat ve sair ödemeler olup ortakların bunlardan sorumlu tutulabilmeleri için kooperatif ana sözleşmesinde istisnai sorumluluk hükmünün bulunmasına gerek yoktur. Kooperatif tüzel kişiliğinin sona erdiği tarihe kadar kooperatif genel kurulu kararıyla ve tasfiyeden sonra da mahkeme kararıyla ortaklar bunlardan sorumlu tutulabilir²⁶⁸.

Ana sözleşmeye, kooperatif borçları için her ortağın kendi payından fazla olarak şahsen ve belirli miktara kadar kooperatiften sonra sorumlu olacakları hususunda hüküm konulabilir. Bu sorumluluk ortakların her birinin sorumlu olacakları miktarda ikinci derecede bir sorumluluktur ve ortağa ancak kooperatiften sonra başvurulabilir. Bu konuya ilişkin uyuşmazlıklarda Yargıtay, kooperatiflerin ana sözleşmelerinde üçüncü şahısların alacaklarına ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmayan hallerde kooperatifle-

²⁶⁶ GÖÇ GÜRBÜZ, s.476.

²⁶⁷ DERYAL (2013), s.884.

²⁶⁸ KAYAR, s.174.

rin sınırlı sorumlu olarak kabul edileceğini²⁶⁹ belirlemiştir. Ancak, ana sözleşmede ortakların pay tutarları oranında sorumlu olacakları öngörülmüş ise kooperatifin borçları nedeniyle ortakların sınırsız olarak sorumlu tutulamayacaklarını²⁷⁰ karara bağlamıştır.

Tip ana sözleşmesine göre, yapı kooperatiflerinin ortakları kooperatif borçlarından ancak taahhütte buldukları pay tutarınca sorumludurlar. Kural olarak kooperatiflerin sınırlı sorumlu olması öngörüldüğünden istisnaî olarak ortaklara sorumluluk yüklenmek isteniliyorsa bunun ana sözleşmede gösterilerek sorumluluk tiplerinden birinin kabul edilmesi gerekmektedir²⁷¹.

İflas halinde, iflasın sonuna kadar istekte bulunmak iflas idaresine aittir. Bu durum, kanunun 33. maddesinde öngörülen iflas usulünün bir sonucudur²⁷². Kooperatif ortağının malvarlığına sınırlı sorumluluğa dayanarak başvurulması kooperatif iflas etmeden veya tasfiye haline geçmeden önce mümkün değildir²⁷³. Sınırlı sorumluluk, belli bir miktar ile sınırlandırılmış olduğundan alacaklılar ortağın mal varlığına başvurdukları anda sadece belirli ve sınırlı bir tutarda talepte bulunabilirler.

Sınırlı sorumluluk, ikinci derece sorumluluk olarak nitelendirilmektedir. Zira, alacaklılar ancak kooperatife başvurduktan sonra kooperatif ortağından talepte bulunabilirler. Koop.K.m.33 hükmüne göre iflas durumunda iflas dairesi iflasın sonuna kadar başvuruda bulunabilir²⁷⁴. Bu konuda, kooperatifin tasfiye edilmesinden sonra ortaya çıkan ve aslında kooperatifin kesin maliyet hesabına dahil edilmesi gerekli borçların ödenmesi konusunda belirli şartlarda ortaklara doğrudan başvurmanın mümkün olması gerektiği yönünde görüşler ileri sürülmüştür²⁷⁵.

1163 sayılı Kanundan önce kooperatiflerle ilgili düzenlemelerin bulunduğu 6762 sayılı TTK.m.485/2 hükmünde belirtilen “*Mesuliyet tarzını gösteren bir ibarenin, kooperatif şirketin ticaret unvanına eklenmesi şarttır*” kuralı nedeniyle kooperatiflerin un-

²⁶⁹ Yargıtay 11. HD 19.12.1974 tarih ve E.1974/3652, K.1974/3542 için bkz. KURTULAN, s.207.

²⁷⁰ Yargıtay 12. HD.14.11.1991 tarih ve E.1991/10543, K.1991/11887 için bkz. ERİŞ, s.698-699.

²⁷¹ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.899.

²⁷² POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.900.

²⁷³ GÖÇ GÜRBÜZ, s.467.

²⁷⁴ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.653.

²⁷⁵ KAYAR, s.174.

vanlarına “*sınırlı sorumlu*” veya “*sınırsız sorumlu*” şeklinde ibareler eklenilmiştir. 6762 sayılı kanunun ilgili maddesi mülga olmasına rağmen ülkemizde halen birçok kooperatifin unvanında bu türden ibarelerin²⁷⁶ bulunmasının bir tür alışkanlık olarak kaldığı düşünülebilir²⁷⁷. Sorumluluk türünü belirten sözkonusu ibareler yürürlükte olan mevzuat hükümlerine göre unvanlarda bulunması zorunlu unsurlar arasında bulunmamaktadır²⁷⁸.

B. SINIRSIZ SORUMLULUK

Kooperatifin borçları nedeniyle ortakların şahsen ve belirli bir miktara kadar sınırlı olmasının dışında sınırsız olarak da sorumlu tutulabilmesi mümkündür. Ana sözleşmede düzenlenmiş olmak şartıyla kooperatiflerin varlıklarının borçlarını ödemek için yeterli olmadığı durumlarda kooperatif ortakları şahsen ve sınırsız şekilde sorumlu olabilmektedir (Koop.K.m.29). Sınırsız sorumluluk rejiminin uygulanması halinde, kooperatifin iflası veya diğer sebeplerle dağılması durumunda alacaklar tam olarak ödenemezse alacaklılar kooperatifin mal varlığına değil de ortakların kişisel malvarlıklarına başvurabilirler. Bu tür sorumlulukta kooperatif ortakları kooperatifin borçları nedeniyle sınırsız olarak sorumlu tutulurlar ve nitelik itibariyle zincirleme sorumluluk olduğu için alacaklılar herhangi bir ortağa doğrudan başvurabilirler²⁷⁹.

Sınırsız sorumluluğun ilk şartı, bu sorumluluk türünün ana sözleşmede öngörülmüş bulunmasıdır. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki kooperatifin tescil tarihine kadar yapılan işlemlerde sorumluluk kooperatifin kurucu ortaklarının üzerindedir²⁸⁰. Ortakların sınırsız sorumluluğu kabul edilmiş bir kooperatife sonradan ortak alınıyorsa, yeni girenin sınırsız sorumluluğun hükümlerine tâbi olabilmesi için giriş bildiriminde bu hususun kabul edildiğinin açık olarak belirtilmesi gerekir. Koop.K.m.52/1 hükmüne göre, kooperatif ortaklarının şahsi sorumluluklarının ağırlaştırılması veya kooperatif ortaklarına ek ödeme yükümleri getirilmesi konularında alınacak kararların kooperatifin

²⁷⁶ Sıtkı AKYAZAN, Kollektif Şirket Ortaklarının Şirket Alacaklılarına Karşı Sorumlulukları, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C. 6, S. 1, Ocak 1971.

²⁷⁷ ÜSTÜN/AYDIN, s.72.

²⁷⁸ Ali BOZER, Celal GÖLE, Ticari İşletme Hukuku, 4. Bası, Haziran 2017, Ankara s.165.

²⁷⁹ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.652.

²⁸⁰ ÖZMEN, s.43.

bütün ortaklarının dörtte üçü oranında onayı ile alınmış olması gerekmektedir. Kararın alınmasına katılmamış ve bu kararın uygulanmasına karşı olan kooperatif ortaklarının ağırlaştırmaya dair kararın ticaret sicili gazetesinde ilan edilmesinden itibaren üç ay içinde kooperatiften çıktıklarını bildirmeleri durumunda bu kararlar kendilerini bağlamaz²⁸¹. Kooperatiflerde ortakların yükümlülüklerini yerine getirmemeleri nedeniyle tüzel kişilerin üyelerinden bağımsız olmasının sonuçlarından biri olarak “*actio pro socio*” davasının açılması mümkün değildir²⁸². *Actio pro socio* davasında münferit bir ortak ile sermaye borcunun ifa edilmesinde temerrüde düşmüş olan ortak karşı karşıya gelmektedir. Dava ortağın kendi adına fakat rizikosu kendine ait olmak üzere açılmakta olup davacı davalıdan taahhüt etmiş bulunduğu sermayeyi ifa etmesini istemektedir. Ancak, bu davanın davacısının dava açmadan önce kendi üzerindeki sorumluluğu ifa etmiş olması gerekir. Aksi halde, karşı tarafın “*ödemezlik def'i*” ileri sürmesi mümkündür. Bu kapsamda, şirketler hukukunda uygulanmakta olan “Ortak Davası” kooperatiflerde uygulanmamaktadır²⁸³.

Sınırsız sorumluluğun ikinci durumu, kooperatifin iflas etmiş olması ya da diğer bir sebeple dağılmış olmasıdır. Kooperatifte ortakların sınırsız sorumluluğuna gidilebilmesi için kooperatifin iflas etmiş olması veya diğer sebeplere istinaden dağılmış olması gerekmektedir. Ortakların sorumluluğuna ilişkin ana sözleşmede düzenleme yer alsa dahi kooperatifin faaliyet dönemi süresince alacaklıların kural olarak doğrudan ortağa müracaat etmeleri mümkün değildir. Doğrudan ortağa müracaat edilebilmesi için kooperatifin iflas etmiş olması veya başka bir sebeple sona ermiş bulunması öngörülmüştür. Aynı zamanda kooperatif alacaklılarının bu alacaklarını kooperatiften alamamış olmaları şeklinde sayılabilecek şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak, kooperatif hakkında yapılan takibin semeresiz kalması veya aciz vesikası alınması durumlarında alacaklıların şahsi sorumluluk veya ek ödeme yükümlülüğü bulunan kooperatif ortaklarına başvurabilmeleri gerektiği yönünde bazı yazarlarca görüşler beyan edilmiştir²⁸⁴.

²⁸¹ ÜSTÜN/AYDIN, s.145.

²⁸² POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.596.

²⁸³ Aynur YONGALIK, Şahıs Şirketlerinde Ortak Davası (Actio Pro Socio), Ankara, 2010, s.1.

²⁸⁴ KAYAR, s.159.

“Dağılma” ibaresinden kooperatifin tasfiye edilmesi durumu anlaşılmaktadır²⁸⁵. Kooperatifin amacına yönelik faaliyetlerde bulunma iradesinin sona ermesiyle dağılma süreci başlar ve sonrasında tasfiye işlemi yapılarak kooperatifin mallarının satılması, borçlarının ödenmesi, alacaklarının tahsil edilmesi, kalan para varsa bunun ortaklara dağıtılması sağlanır. Dağılmış olan bir kooperatifin tasfiye işlemleri kooperatif genel kurulu kararıyla belirlenmiş veya bir kooperatif ortağının başvurusu durumunda mahkeme tarafından tayin edilecek tasfiye memurları tarafından gerçekleştirilir²⁸⁶.

Dağılmanın tescilinden başlayarak bir yıl veya ana sözleşmede belirlenen daha uzun bir süre belirlenmiş ise bu süre içinde iflasın açıldığına karar verilmesi gerekmektedir. Söz konusu bir yıllık süre ana sözleşmeyle kısaltılamaz. Ancak, daha uzun bir sürenin belirlenmesi mümkündür. Bu sürelerin geçirilmesinden sonra, iflasın açılmasına karar verilmesi durumunda dağılmanın ticaret siciline tescil edildiği tarihte mevcut olan ortakların sorumluluğuna gidilemeyecektir²⁸⁷.

İflasa karar verilmesi konusunda kooperatiflerin alacaklılarının veya kooperatifin talebi gereklidir. İflasın ertelenmesine dair İcra ve İflas Kanunu (İİK) m.179 hükmünden kooperatiflerin de yararlanması mümkündür. Bu hükme göre tasfiye durumundaki bir kooperatifin borçlarının alacaklarından fazla olması durumunun temsilciler, tasfiye memurları veya alacaklılar tarafından beyan ve mahkemece tespit edilmesi halinde önceden takibe gitmeden kooperatifin iflasına karar verilebilir. Ancak, idare ve temsil ile görevlendirilmiş kişiler veya alacaklılardan biri tarafından sunulabilecek bir iyileştirme projesiyle iflasın ertelenmesi talep edilebilir.

İflasa karar verilmesi halinde, sınırlı veya sınırsız sorumluluk rejimi iflas dairesi tarafından ileri sürülecektir (Koop.K.m.29, 30). İflas halinde, başvurma hakkı Koop.K.m.33 hükmüne göre gerçekleştirilir²⁸⁸. Ek ödemelerin veya şahsi sorumluluğun bulunduğu kooperatiflerde iflas durumunda, iflas idaresi tarafından sıra cetveli düzenlenirken kooperatif ortaklarının paylarına düşen borç miktarının ödenmesi istenilir

²⁸⁵ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.1025.

²⁸⁶ ÜSTÜN/AYDIN, s.357.

²⁸⁷ GÖÇ GÜRBÜZ, s.475.

²⁸⁸ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.652 ve 653.

(Koop.K.m.33). Ödenmemiş sermaye borcu olan ortakların bu borçlarını iflas masasına ödemeleri gerekmekte olup iflas idaresinin bu kişileri dava ve takip edebilme hakkı bulunmaktadır. Daha sonra, tahsil edilemeyen miktarlar kooperatifin diğer ortakları arasında bölüştürülür ve ortakların birbirine rücu ve ayrıca pay cetveli aleyhine İİK. çerçevesinde itiraz hakları bulunmaktadır.

Kooperatifin dağılmasının ticaret siciline tescilinden başlayarak bir yıl içinde kooperatifin iflasına karar verilmesi halinde ortaklar ek ödemelerle birlikte sorumlu olur. Kooperatifin iflasından önceki bir yıl içerisinde kooperatiften ayrılmış veya ölüm nedeniyle ortaklığı son bulmuş olan sınırlı veya sınırsız sorumlu ortaklar sorumluluktan kurtulamaz ve ek ödeme yükümlülükleri devam eder (Koop.K.m.36). Bu bir yıllık süre ana sözleşme ile uzatılabilir ancak kısaltılamaz ve bu iflas şartına bağlı olarak kooperatif ortaklarının sorumluluklarından kurtulabilme süresi olarak belirlenmiştir²⁸⁹. Bu sürenin başlangıç tarihi, İİK.m.254 uyarınca iflasın kapandığına ilişkin mahkeme kararının ilan edildiği tarihtir. Aynı şekilde, kooperatif ortaklarının birbirine rücu hakları da bir yıl içinde zaman aşımına uğrar (Koop.K.m.37)²⁹⁰. İflas durumunda sorumlulukları kapsamında kooperatif ortaklarının birbirine rücu hakları, rücu konusu ödemenin yapıldığı tarihten itibaren bir yıl içinde zaman aşımına uğramaktadır. Rücu, müteselsil sorumluluk hallerinde fiili ödeme tarihinden sonra ek olarak bir yıl daha süreyle yapılabilmektedir.

Kooperatiften ayrılma, ortağın ölümü veya kooperatifin dağılmasından sonraki bir yıl içinde kooperatifin iflas etmesi durumunda şahsi sorumluluk veya ek ödeme yükümlülüğüne ilişkin Koop.K.m.37 ile daha uzun süre öngörülmesinin nedeni kooperatifin iflas edeceğini tahmin edip kooperatiften kaçan ortakların sorumluluktan kaçmasını engellemektir. Ancak, kooperatiften ayrılma, ölüm hali veya kooperatifin dağılmasından sonraki bir yıllık sürede iflasa karar verilmemiş ise ortakların sorumluluğu devam etmez²⁹¹. Ana sözleşmelerinde hüküm bulunmak şartıyla kooperatifler tasfiye haline gir-

²⁸⁹ KAYAR, s.162.

²⁹⁰ ÜSTÜN/AYDIN, s.146.

²⁹¹ KAYAR, s.163-164.

diklerinde bütün borçları ödendikten ve ortak pay bedelleri geri verildikten sonra kalan malları ortakları arasında paylaşırabilir²⁹².

Sınırsız sorumluluk için gerekli olan üçüncü şart ise tasfiyenin alacaklıyı tatmin etmemiş olmasıdır. Alacaklıların, ortaklara başvurabilmek için tasfiye sonucunda alacaklarını kısmen veya tamamen alamamış olmaları gerekir²⁹³. Kooperatiflerin borçlarını ödeyememesi halinde bu borçların ödenmesi amacıyla gerektiğinde ortaklar için ek ödemeler getirilmekte ve bu durumda da şahsi sorumluluk ortaya çıkmaktadır²⁹⁴.

Kooperatiflerde yükümlülükler kanundan veya ana sözleşmeden kaynaklanabilir. Kanundan kaynaklanan yükümlülükler genel olarak pay taahhütü, kooperatife zarar vermeme, kooperatif sırlarını saklama ve kooperatife bağlılık şeklinde özetlenebilir. Ana sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükler ise kooperatife giriş aidatının ödenmesi, yıllık ödemeler ve gerekli olduğu hallerde yapılacak ek ödemeler şeklinde sayılabilir. Kooperatiflerin yıllık faaliyet sonuçlarında gelir-gider farkının olumsuz olması durumunda bu olumsuz fark yedek akçelerden karşılanır, fakat yedek akçeler yeterli değilse bu fark ek ödemelerden veya ortak sermaye paylarından karşılanabilir²⁹⁵.

Yedek Akçe²⁹⁶, bir şirket tarafından elde edilen kârın dağıtılmayarak ilgili TTK hükümleri veya Ana Sözleşme hükümleri veyahut da genel kurul kararı nedeniyle işletme bünyesinde bırakılan kısmı olarak tanımlanabilir²⁹⁷. Kooperatiflerde bir hesap dönemi sonundaki gelir gider farkının belirlenmesi sırasında olumlu farkın yedek akçeye eklenmesi öngörülmüştür (Koop.K.m.38). Kooperatif ortaklarının ana sözleşmeye gerekli hükümleri koyarak farklı bir düzenleme yapmaları ve hatta olumlu farkın kooperatif ortakları arasında bölüşülmesi düzenlenebilir²⁹⁸. Kooperatiflerde gelir-gider farkının

²⁹² Hayri DOMANIÇ, Ticaret Hukukunun Genel Esasları, İstanbul, 1988, s.41.

²⁹³ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.890, 899.

²⁹⁴ KAYAR, s.157.

²⁹⁵ ÜSTÜN/AYDIN, s.406.

²⁹⁶ “Yedek Akçe”, başka bir deyişle “İhtiyat Akçesi”, şirketlerde ileride vuku muhtemel zararlarına karşılık olmak üzere veyahut daha başka maksatlarla safi temettüden mecburi veya ihtiyari olarak ayrılan ihtiyati sermaye'dir: *Türk Hukuk Lugatı*, Türk Hukuk Kurumu, Başbakanlık Basımevi, 3.Baskı, Ankara, 1997, s.363 ve s.153

²⁹⁷ Ferhat FAHRAN, Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda Yedek Akçeler ve Yedek Akçe Ayrılması, *Yaklaşım Dergisi*, Ağustos 2011, Sayı: 224 (<http://yildirimercan.blogspot.com.tr/2011/08/yeni-turk-ticaret-kanununda-yedek.html> adresinden alınmıştır.)

²⁹⁸ ÜSTÜN/AYDIN, s.73.

en az %10 oranındaki kısmı yedek akçe olarak ayrılmalıdır. Kural olarak, kooperatif üst kuruluşlarında ise buna ek olarak en az %5 oranındaki kısım fevkalade yedek akçe olarak ayrılmalıdır. Yedek akçe ayırma işlemi yapılmadan ortaklara herhangi bir dağıtım yapılamaz. Ayrıca, bu işlem yapılmadan yedek akçelerin ortaklara dağıtılacağına ilişkin Ana Sözleşmeye konulan hükümler geçerli değildir (Koop.K.m.39).

Anonim şirketlerde tasfiye durumunda esas sözleşmede aksine bir hüküm bulunmadıkça şirketin borçları ödendikten sonra kalanlar ortaklar arasında ödenmiş olan sermaye ve imtiyaz hakları oranında dağıtılır (TTK.m.543/1). Buna ortağın tasfiye sonucu katılma payı veya tasfiye payı denir²⁹⁹.

Tasfiye durumunda olan bir kooperatifin önce borçları kapatılır, sonra ortakların pay bedelleri ödenir. Eğer geriye bir şey kalırsa, bunun da ana sözleşmede öngörülmesi şartıyla ortaklar arasında paylaşılması yapılabilir³⁰⁰. Bu paylaşım, ana sözleşmede yapılacak düzenlemeyle ortakların sermaye payları oranında taahhütlerine karşılık yaptıkları ödemeler nispetinde veya yaptıkları tüm ödemeler oranında yapılabilir. Böyle bir düzenleme yapılmamış olması halinde, dağıtım anında kayıtlı olan ortaklar veya hukukî halefleri arasında eşit olarak paylaşım yapılır³⁰¹.

Kooperatifin bilanço açıklarının kapatılması amacıyla kooperatif ortaklarının belirli bir miktarda veya iş hacmiyle veyahut da sermaye paylarıyla orantılı olarak sınırlı veya sınırsız olarak sorumlu tutulabilmesi durumu yani ortaklar tarafından ek olarak para ödenmesi durumu “*ek ödeme yükümü*” olarak ifade edilebilir³⁰². Ek ödemelerin konulmasındaki amaç, kooperatifin tüzel kişiliğinin korunup faaliyetlerine devam etmesinin sağlanmasıdır. Bu kapsamda, Ana sözleşmede düzenlenmiş olsa da kooperatifin bilançosu açık vermemiş ise ortaklardan ek ödeme yapmaları istenemez çünkü ek ödemeler sadece bilanço açıklarının kapatılmasında kullanılabilir (Koop.K.m.31)³⁰³.

²⁹⁹ Nevin SOYGÜR, Ticaret Hukuku, C.2, Şirketler, İstanbul, 1999, s.131.

³⁰⁰ ERİŞ, s.1171 – 1172.

³⁰¹ KURTULAN, s.593.

³⁰² ÜSTÜN/AYDIN, s.144.

³⁰³ GÖÇ GÜRBÜZ, s.468.

Ek ödeme yükümünün ana sözleşmede gösterilmesi gerekir. Kooperatif Genel Kurulunun kararıyla bu yüküm sınırsız olabileceği gibi belirli bir miktar,³⁰⁴ iş hacmi veya kooperatif pay oranı ile sınırlanabilmesi mümkündür. Ek ödeme yükümüne ilişkin değişiklikler ana sözleşme değişikliği ile yapılabilir (Koop.K.m.34). Ana sözleşmeye konulabilecek hükümlerle ek ödemeler; bilanço açığı kapanıncaya kadar yapılacak sınırsız ek ödeme, belirli bir miktarı öngören sınırlı ek ödeme, ortakların kooperatifle yaptıkları iş hacmine göre belirlenen ek ödeme ve paylarla orantılı olarak belirlenmiş ek ödeme olmak üzere dört biçimde belirlenebilir³⁰⁵. Sadece, iflas halinde ek ödeme isteminde bulunma hakkı iflas idaresine aittir.

Kooperatiflerde tasfiye dışı bırakılan borç kalmış ise bu tasfiye dışı kalanlarla sınırlı olmak üzere Koop.K.m.98 yollamasıyla TTK.m.547 hükmüne göre ihya ve ek tasfiye yoluna başvurulabilir³⁰⁶. Kooperatifin tasfiyesinin kapanmasından sonra ek tasfiye işleminin gerekli olması durumunda bu ek tasfiye işlemlerinin sonuçlanmasına kadar kooperatifin yeniden tescil edilmesi son tasfiye memurları, kooperatifin yönetim kurulu üyeleri, kooperatifin pay sahipleri veya alacaklıları tarafından kooperatifin bulunduğu yerdeki Asliye Ticaret Mahkemesinden istenilebilir³⁰⁷ (TTK.m.547/1).

İİK.m.89 uyarınca kooperatif ortaklarına ödenmemiş sermaye borçları, istisnai sınırsız veya sınırlı sorumluluk veyahut da ek ödeme yükümlülüğü olan hallerde haciz ihbarnamesi gönderilebilir³⁰⁸. Yargıtay'ın kararları da bu yöndedir³⁰⁹. Tasfiye işleminin sona ermesinden sonra tasfiye memurları tarafından yapılacak talep üzerine kooperatifin unvanı sicilden silinir (TTK.m.545). Bu konudaki uyuşmazlıklarda Ticaret Mahkemesi görevlidir. Kooperatiflerde iflase ilişkin açılan davalara ticaret mahkemelerinde bakılması maddi hukuktan çok şekli hukuka ilişkin bir durumdur. Şunu belirtmek gerekir ki

³⁰⁴ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.654.

³⁰⁵ KAYAR, s.155-156.

³⁰⁶ KAYAR, s.167.

³⁰⁷ ÜSTÜN/AYDIN, s.377.

³⁰⁸ KAYAR, s.161.

³⁰⁹ Yargıtay 16 HD, 03.10.2007, E.2457, K.3532 için bkz www.kazanci.com.tr

iflasa tabi olma, kooperatiflerin şirket olmalarının değil tacir sıfatını haiz olmalarının bir sonucudur³¹⁰.

³¹⁰ Ünal TEKİNALP, Kooperatiflerde Ortakların Kişisel Niteliklerinin Önemi, Ortak Sıfatının Kazanılması ve Yitirilmesi, İstanbul, 1972, s.27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

§ 3. KOOPERATİFİN UNSURLARI VE DİĞER TÜZEL KİŞİLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde kooperatiflerin unsurları belirlenecek ve kooperatiflerin diğer özel hukuk tüzel kişilerinden farklı olan özellikleri ortaya konulacaktır. Karşılaştırma yapılırken kooperatifin unsurları esas alınacak ve her bir unsur yönünden kooperatif diğer tüzel kişilerle karşılaştırılarak benzer ve farklı yönleri açıklanmak suretiyle hukuki niteliğin belirlenmesine çalışılacaktır.

I. KOOPERATİFİN UNSURLARI

Bu kısımda, kooperatifin unsurlarının belirlenmesi amacıyla öncelikle doktrinde yapılmış olan kooperatif tanımları incelenmiş, kooperatif hukukunda kullanılan sözcüklere ilişkin öneriler sunulmuştur. Daha sonra, kooperatiflerin hukuki niteliğinin ortaya konulabilmesi amacıyla diğer tüzel kişilerle yapılacak karşılaştırma sırasında esas alınmak üzere kooperatifin unsurları belirlenmiştir.

Kooperatifler Kanunu hükümleri ışığında kooperatiflerin unsurları amaç, serbest katılma ve çıkma, insan unsuru, eşitlik ve demokratik yönetim, tüzel kişilik, unvan ve sermaye şeklinde sıralanabilir. Bu unsurlar aşağıda sırasıyla açıklanarak kooperatifin diğer tüzel kişilerle karşılaştırılması yapılmıştır.

II. KOOPERATİFİN UNSURLARINA GÖRE NİTELİĞİNİN TESPİT

Her ne kadar mevzuatta kooperatifler şirket kapsamında sayılmış olsa da bazı yargı kararlarında ve bazı yazarlarca kooperatiflerin Türk hukukundaki yerinin tartışmalı olduğu ifade edilmiştir³¹¹. POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU tarafından belirlendiği

³¹¹ ŞİMŞEK şöyle bir yorumda bulunmuştur: “...en önemlisi şirket olsun, dernek olsun ya da ismi ne olursa olsun, bir kuruluşun topluluk sıralamasında yeri belli edilmelidir ki, ortaya çıkacak uyumsuzluklarda o sınıfa ait hükümler uygulanabilsin. Örneğin, kooperatifin üstün yönü dernek ise, hakkında hükmü bulunmayan işlemler için Medeni Kanun veya Dernekler Kanunu uygulanacaktır. Gerçekten kuruluşları oluşturan yasa ve statülerde tüm sorunlara yanıt bulmak her zaman mümkün değildir. Oysa ortaklıklar hukukunda genel hükümler, her türlü ortaklık için özel hükümler, nihayet öğretisi ve Yar-

üzere kooperatifler, dernek ve ortaklıklardan farklı kişi birlikleridir³¹². Kooperatif tüzel kişiliğinin diğer tüzel kişiliklerden bazı farklı özellikler gösteren ve kendine özgü bir yapısı vardır.

Bu noktaya kadar yapılan açıklamalar ışığında kooperatiflerin unsurları; amaç, serbest katılma ve çıkma, insan unsuru, tüzel kişilik, unvan, sermaye, eşitlik ve demokratik yönetim şeklinde sayılabilir. Kooperatiflerin hukuki niteliğinin belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışma kapsamında kooperatiflerin unsurları yönünden diğer özel hukuk tüzel kişilikleriyle karşılaştırılması yapılacaktır. Unsuruları yönünden “kendine özgü” (sui generis) yapıda oldukları değerlendirilen kooperatiflerin diğer tüzel kişiliklerden farklı yönlerine değinilecektir.

A. AMAÇ UNSURU

Amaç unsuru yönünden kooperatif ve diğer tüzel kişilere genel olarak bakıldığında; sermaye ve şahıs şirketlerinde bulunan kazanç elde etme amacı, kooperatiflerde “kendi kendine yardım” amacı olarak karşımıza çıkmaktadır³¹³. Dernek, Vakıf ve Sendikalarda da kooperatiflere benzer şekilde sosyal ve insani amaçlar görülmektedir.

Bir dernek, ideal amaç olarak isimlendirilen kazanç paylaşma amacı dışında herhangi bir amaçla kurulabilir. Bu amaç doğrultusunda üyelerine ve başkalarına hizmet vermek amacıyla kurulmakta olup dernek üyelerinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak özgülemektedir³¹⁴. Dolayısıyla, “amaç unsuru” derneği ticaret şirketlerinden ayırır, fakat kooperatiflere yaklaştırır³¹⁵.

Vakıflarda amaç genellikle kamu yararına hizmet edecek bir nitelik taşımaktadır. Ancak, vakıflarda amacın mutlaka bu şekilde olması şart değildir. Kültüre hizmet etme, toplumsal yardım, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık gibi amaçlarla da vakıf kurulabilir. Vakfın, amacını gerçekleştirmesine yardımcı olmak ve vakfa gelir temin etmek amacıyla-

gıtay inançları ile de uyumsal ilkeler belirlenmiştir. Kooperatifler açısından aynı şeyi düşünmemek için hiçbir neden yoktur.” ŞİMŞEK, s.19.

³¹² POROY/TEKİNALP /ÇAMOĞLU (2017) s.588.

³¹³ ÜSTÜN/AYDIN, s.403.

³¹⁴ ÖZMEN, s.28; DERYAL (2013), s. 876.

³¹⁵ OĞUZMAN/SELİÇİ/OKTAY-ÖZDEMİR, s. 228; DERYAL (1998), s.194.

la vakfın bir ticarî işletme işletmesi mümkündür. Bu ticarî işletme sadece vakfa gelir temin ederek amacını gerçekleştirmeye yardımcı olacak şekilde işletilebilir. Bu durumda elde edilecek gelir de vakfın amacından başka bir amaca tahsis edilemez. Dolayısıyla, vakıf doğrudan ticarî bir amaçla kurulamaz ve vakfın amacı kazanç paylaşma olamaz³¹⁶.

Kooperatifler işçi, küçük üretici ve dar gelirli kimselerin haklarını savunup ekonomilerini geliştirme yönünde faaliyet gösterirken sendikalar işçilerin sosyal ve ekonomik haklarını savunmaktadır³¹⁷. Bu anlamda, sendikal hareket ve kooperatif hareketi birbirine paralel iki hareket olarak görülebilir. Sendikalarda üyelerinin iş, kazanç, toplumsal, ekonomik ve kültürel konularını güçlendirme amacı söz konusudur. Sendikalar hedeflerine ulaşma amacıyla toplu sözleşme, grev, politik hareketlere katılma ya da bunları destekleme gibi araçlar kullanabilirler³¹⁸. Kooperatiflerin ülke ekonomisine katkıları ve bu sayede işçilere de fayda sağlanabileceği göz önüne alındığında sendikaların da kooperatif kurmaları veya kooperatif üyesi olmalarının gerekli olduğu düşünülmüştür³¹⁹.

Adi şirket'te amaç unsuru yönünden kanunî bir sınırlama yoktur. Dolayısıyla, ideal amaçlarla bile bir adi şirket kurulabilir. Bir sermaye şirketi olan anonim şirkette amaç kâr elde etmek olduğu için bu şirketin toplumsal yönü bulunmamaktadır. Anonim şirketlerde daha fazla kâr sağlama amacının gerçekleşebilmesi için üretim girdilerini en az maliyetle sağlamaya çalışır. İşçi ücretlerini asgariye indirmeye çabalarken, satılan ürünü veya hizmeti fazla bedelle satabilir. Anonim şirketler, hisse senedi alım satımıyla kâr veya zarar edebilirler hatta büyük oranda spekülâtif kârlar elde edebilirler. Kooperatiflerde ise esas itibarıyla spekülâtif kâr olmaz. Ancak kişiler arasında ortaklığın devri söz olabilir. Kooperatiflerin şirketlerden farklı olarak belirli bir sosyal³²⁰ ve ekonomik çerçevede ortaklarının ekonomisini geliştirme amaçları bulunmaktadır³²¹.

³¹⁶ OĞUZMAN/SELİÇİ/OKTAY-ÖZDEMİR, s.293-294.

³¹⁷ MÜLAYİM (2013), s.437.

³¹⁸ Sulhi DÖNMEZER, Toplumbilim, İstanbul, 1999, s.217.

³¹⁹ GÖLE (2014), s.152-153.

³²⁰ ÖZDEMİR, s.74-75.

³²¹ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.855.

Kooperatiflerin ortakları genellikle kooperatif çalışanları ve müşterileridir. Kooperatiflerde ekonomik amacın yanı sıra toplumsal amaç da ön planda bulunmaktadır. Kooperatiflerin kuruluş amacı ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını korumaktır. Kooperatiflerin kâr elde etme veya bu kârı paylaşma gibi amaçları olamaz³²². Şunu belirtmek gerekir ki, bir kooperatifteki bütün ortakların amaçlarının her bakımdan aynı veya her bakımdan birbirine uyumlu olması beklenemez. Her topluluk veya aynı amaçlara özgülenmiş bütün gruplarda karşılaşılabileceği gibi insanların kooperatiflere girme saikleri farklı olabilir ve bu farklılık gayet doğaldır. Bu kapsamda, kooperatif ortaklarının kooperatifin kuruluşunda belirlenmiş olan ana amaçlar etrafında toplanmış olması yeterli görülmektedir³²³.

Kooperatif tanımı yapılırken Kooperatifler Kanunu 1. Maddesindeki “*belirli ekonomik menfaat*” ibaresinin işaret ettiği anlam genel ifadelerle karşılanamaz. Belirli bir amacın kooperatiflerin ana sözleşmelerinde hangi konularda ekonomik menfaatlara ve mesleki açıdan gelişmeye katkı sağlanacağı, veyahut da geçim ve ihtiyaçları nasıl karşılayacağını açıkça belirtilmiş olması gerekmektedir³²⁴. Kanunda *belirli ekonomik menfaatler*” ibaresi açıklanmamış olsa da kooperatif tanımı içerisinde “*ortaklarının ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine yönelik ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla*” denilmek suretiyle bunlara ilişkin bazı kriterlere işaret edilmiştir.

Kooperatiflerde geçerli olan ekonomik menfaat ortaklara yöneliktir ve kooperatiflerin temin ettikleri menfaatler özellikle ortakları içindir³²⁵. Kooperatifler Kanunu’nda belirtilen “ekonomik” sözcüğü ile işaret edilenin maddi değeri olan, para ile ölçülebilen karşılıklı katkılar ve yardımlar şeklinde anlaşılması gerekir³²⁶. Kooperatif ana sözleşmeleri hazırlanırken taraflarca düzenlenmesine rağmen yeterince açık olmayan veya değişik yorumlara sebebiyet verebilecek hususlar ana sözleşmelere yorumlayıcı hükümler

³²² POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.588.

³²³ ÖZDEMİR, s.107.

³²⁴ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017), s.591.

³²⁵ Şehbender ERGİN/Yılmaz ULUSOY, Kooperatifler Kanunu ve Vergilendirme, Ankara, 1987, s.21.

³²⁶ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.591.

konulmak suretiyle açıklığa kavuşturulmalıdır³²⁷. Korunmak istenen hususların muğlak ifadelere yer verilmeden ana sözleşmelerde belirtilmesi çok önemlidir. Koop.K.m.88 hükmü ilgili Bakanlıkların kooperatifler için ana sözleşme hazırlamalarına dayanak sağlamaktadır. Zira, bunun kooperatifler konusunda vatandaşlara yol gösterici, yardımcı olacağı, uygulamada kolaylık ve bu sayede tasarruf sağlayacağı düşünülmüştür. Böyle bir uygulamanın kooperatifçilikte yeknesaklığın getirilmesi ve belge düzeninde standartların oluşması hususlarında fayda sağlayabilir.

1163 sayılı Kanunun 1. maddesinde sözü edilen “*sağlayıp koruma*” amacı kooperatif ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerine yönelik olabileceği gibi meslekleri veya geçimleriyle ilgili³²⁸ bazı ihtiyaçların giderilmesi veya yaşam kalitesinin artırılması³²⁹ şeklinde değerlendirilebilir. Yargıtay bir kararında “*sağlayıp koruma*”, “*karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet*”, “*değişir ortaklı ve değişir sermayeli olma*” itibariyle kooperatiflerin ortaklık ve derneklerden farklı yapıda kimliklerinin bulunduğu hükmetmiştir³³⁰.

Kanunda “*ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını*” denilmek suretiyle kanun koyucu örnekleme metoduyla kooperatiflerin bu özel konu ve benzeri amaçlarla da kurulabileceğini göstermek istemiştir³³¹. Bu çerçevede, kooperatiflerin amaçları, ortaklarının belirli iktisadî çıkarlarının ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarının karşılanıp korunması olarak ifade edilmiş³³² olup kooperatiflerin bu belirlenmiş amaçlar doğrultusunda faaliyette bulunmaları zorunlu kılınmıştır³³³. Bu çerçevenin dışına çıkılması halinde işlemlerin geçersizliği söz konusu olacaktır.

Kooperatiflerde ortakların iktisadî faydaları ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılama amacı sadece ana sözleşme hükümleri içinde sayılmakla kalmalı, kooperatifin faaliyeti sırasında da bu maksada uygun davranılmalıdır³³⁴. Bu kap-

³²⁷ ÜSTÜN/AYDIN, s.78.

³²⁸ ÜSTÜN/AYDIN, s.10.

³²⁹ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.590.

³³⁰ Yargıtay 15.HD., T. 21.12.1977, E.1764/K. 2216, (KİBB).

³³¹ PARLAR, s. 166.

³³² DERYAL (1998), s.160.

³³³ CENKİŞ, s.25.

³³⁴ ERÇİN, s. 85.

samda bahsedilmesi gereken kavramlardan biri “*yetki haricinde, salahiyet tecavüzü*”³³⁵ anlamına gelen “*ultra vires*” kuralıdır. Bu kural, şirketlerin ehliyetlerinin sadece ana sözleşmelerinde yazılı olan konu ile sınırlandırılmasına dayalı bir teori olup 6762 sayılı kanunun 137. Maddesinde düzenlenmiştir. Ancak, 6102 sayılı Kanunla gelen yeniliklerden biri de *ultra vires* kuralının kaldırılmasıdır. Bu düzenlemeyle, 6762 sayılı Kanunda yer verilen faaliyet konusuyla sınırlı hak ehliyeti kuralı terk edilerek, faaliyet konusu dışında yapılan işlemlerin *ultra vires* kuralı nedeniyle yok hükmünde sayılmasının önüne geçilmek istenilmiştir. Ticaret şirketlerinin faaliyet alanları ve ihtiyaçları dikkate alındığında böyle bir değişikliğin yerinde olduğu düşünülebilir. Zira, bu değişiklikle şirketlerin *ultra vires* kuralına aykırılık gerekçesiyle yapmış olduğu işlemlerin iptal edilmesinin ve bununla birlikte iyi niyetli üçüncü kişilerin bu tür işlemlerden zarar görmelerinin önüne geçilmiştir. Ayrıca, 6103 sayılı Kanunun 15. Maddesinde de mevcut ticaret şirketlerinin ehliyetlerinin, mülga 6762 sayılı Kanunun ticaret şirketlerinin ehliyetine ilişkin 137. Maddesi hükmüne uygun olarak işletme konusuyla sınırlı olduğunu belirten şirket sözleşmesi hükümlerinin TTK’nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yazılmamış sayılacağı hususu düzenlenmiştir.

6102 sayılı Kanunun 125. maddesiyle “*ultra vires*” kuralı kaldırılmış olmasına rağmen 1163 sayılı Kanunun 6/b.2 hükmüne göre “*Kooperatifin faaliyeti; kooperatifin amacı ve çalışma konusuyla sınırlıdır*” düzenlemesine dokunulmamıştır. Doktrinde yapılan yorumlarda bu hükmü bir *ultra vires* düzenlemesi şeklinde anlamamıza destek verecek doğrudan veya dolaylı bir unsur bulunmadığı ve ayrıca TTK.m.371 bağlamında yorumlandığında TTK’nun *ultra vires* kuralını terk etmesi dikkate alınarak çalışma konusu dışındaki işlemlerin yok hükmünde olmayacağı³³⁶ yönünde görüşler beyan edilmiştir. 6102 sayılı kanunda *ultra vires* kuralı kaldırılmış ve ticaret şirketleri arasında kooperatifler de sayılmışsa da 1163 sayılı kanuna göre kooperatiflerin amaç ve çalışma konuları dışında faaliyet gösteremeyecekleri anlaşılmaktadır. TTK karşısında bir özel kanun durumunda olan 1163 sayılı kanuna göre kooperatiflerde *ultra vires* kuralı halen geçerlidir. Bu nedenle, kooperatifin amaç ve çalışma konusu dışında kalan işlemler yok hükmündedir (Koop.K.m.6).

³³⁵ Türk Hukuk Lûgatı, s.577.

³³⁶ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017), s.596 ve s.606.

Kooperatiflerin amaçları çerçevesinde faaliyette bulunmaları gerekir. Bu konuda bir açıklık olmaması halinde (Koop.K.m.5/2) kooperatiflerin ana sözleşmelerine bakılmaldır. Kooperatifler sadece ana sözleşmelerde belirtilen amaç ve çalışma konularının kapsamında faaliyette bulunabilir³³⁷. Kooperatifin bu kapsam dışında bir işlem yapması durumunda bu işlem bağlayıcı olur ve kooperatif söz konusu işlemde üçüncü kişiye karşı sorumlu olur. Bu durumda, sözkonusu faaliyet sırasında kendisine verilmiş olan temsil yetkisinin sınırını aşmış olan kişiye karşı kooperatifin rücu hakkı mevcuttur³³⁸.

İçer dönük kişi birlikleri olarak kabul edilen ve içerik yönünden şirketlerden farklı ekonomik amaçları olan kooperatifler, ortaklarının menfaatini sağlamak ve reel ekonomik güçlerini dayanışma yoluyla arttırıp onları korumak amacıyla kurulurlar ve esas olarak kendi ortaklarıyla işlem yaparlar³³⁹. Buna karşılık derneklerde faaliyetler genellikle dışa dönüktür ve üyeler dışındakilere yönelik çalışmalar da yürütülebilmektedir³⁴⁰.

3476 sayılı kanunla yapılan düzenlemeye göre kooperatiflerde esas olan sadece kooperatif ortaklarıyla işlem yapılması kuralını zedelememek ve ana sözleşmede düzenlenmiş olmak şartıyla bazı kooperatifler ortaklık dışı işlemler yapılabilmekte ve bunlardan elde edilen hasılayı ortaklarına dağıtılabilmektedir. Ancak, kooperatiflerin kuruluş amaçlarından uzaklaşarak şirketler gibi kazanç elde etme amacına yönelmelerine sebep olacağından, kooperatiflerin ortak dışı işlemlerle hasıla elde edip bunu ortaklarına dağıtmaları bazı yazarlarca eleştirilmiştir³⁴¹.

Bazı yazarların görüşlerine göre kooperatiflerde ortak dışı işlemler istisnai olarak yapılabilir. Koop.K.m.38/4 gereğince kooperatif ortaklarının, aynen sermaye şirketlerinin ortakları gibi (TTK.m.507/1, 608 ve 609) payları oranında dağıtıma katılabilecekleri yönünde görüşler vardır³⁴². Ancak, kooperatiflerin kuruluş amaçları dikkate alınırsa faaliyet ve çalışmalar sadece ortaklarla yapılmalı veya ortaklarla yapılmış işlemlerle ilgili olmalı veyahut da bu işlemlerin gereği olmalıdır. Bunların dışındaki her türlü iş-

³³⁷ ÜSTÜN/AYDIN, s.78.

³³⁸ GTB 2014 TTK Yenilikleri, s.62.

³³⁹ ÜSTÜN/AYDIN, s.403.

³⁴⁰ ERÇİN, s.127.

³⁴¹ ÜSTÜN/AYDIN, s.404 ve 405.

³⁴² ERÇİN, s. 227.

lem ortak dışı işlem olarak kabul edilebilir ve bu türden işlemler kooperatiflerin kuruluş amacına bakılmak suretiyle tespit edilebilir. Bu çerçevede, kooperatiflerin ortakları dışında üçüncü kişilerle işlem yapmalarının kooperatifçiliğin ruhuna aykırı olduğu³⁴³ yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Aksi kabul edildiğinde, kendilerini kooperatif olarak gösterip şirket mantığıyla hareket eden, hukuki niteliği tartışmalı oluşumların ortaya çıkmasına müsaade edilmiş olunacaktır.

Güçlü bir finansal yapıya sahip olma her ne kadar kooperatiflerin amaçları arasında yer almasa da kuruluş amaçlarının yerine getirilmesinde etkili olabilmektedir. Zira, kooperatifin faaliyetleri sırasında işletme, kira, personel ödemeleri, temizlik, taşıma gibi çeşitli giderleri oluşmakta ve bu giderlerin karşılanıp aynı zamanda kooperatifin geliştirilmesi amacıyla kooperatiflerin yeterli bir finansal yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Kooperatiflerde asgari sermaye miktarının çok düşük olarak belirlenmesinden kaynaklanan finans sorunları bazı kooperatiflerde aidat ödemeleriyle karşılanmaya çalışılmaktadır³⁴⁴. Ancak, sadece aidat ödemelerinin zaman zaman yeterli olmadığı da bilinen bir gerçektir.

Kooperatiflerin piyasadaki faaliyetleri sonucunda kooperatif hesaplarında olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilebilecek gelir-gider farkı oluşabilmektedir. Ticaret şirketlerinde dönem sonunda elde edilen gelir “kâr” olarak adlandırılırken kooperatif işletmede bu “gelir gider farkı” olarak adlandırılır³⁴⁵. Sermayenin semeresi olarak kabul edilen kâr, Kooperatifler Kanunu’na yabancı bir kavramdır. Kooperatifler Kanunu’nda kâr kavramı yer almamıştır fakat ekonomik menfaatler, hâsıla, gelir-gider farkı kavramları kullanılmıştır ki bunlar kârdan tamamen farklıdır³⁴⁶. Kooperatiflerin kuruluş amaçları gereği kâr elde etmeye yönelmemeleri gerektiğinden kooperatif işlerinde “kâr” veya “zarar” yerine olumlu veya olumsuz “gelir-gider farkı” ibareleri kullanılmaktadır³⁴⁷.

Kooperatiflerin amacının olumlu gelir-gider farkı elde etmekten ziyade ortaklarının ekonomilerinin desteklemektir. Bu nedenle, kooperatif faaliyetleri sırasında olumlu

³⁴³ Yılmaz ÖZBALCI, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, 1997, s.100.

³⁴⁴ KAYAR, s.147.

³⁴⁵ DERYAL (2013), s.877.

³⁴⁶ OMAĞ, s.216.

³⁴⁷ ÜSTÜN/AYDIN, s.403.

gelir-gider farkı sağlanamasa dahi ortaklarına hizmet götürebildiği sürece ayakta kalabilmektedir. Bu durumun aynısını şahıs ve sermaye şirketleri için söylemek mümkün değildir³⁴⁸. Ticaret şirketlerinde temel amaç en üst düzeyde kâr elde etmek iken kooperatiflerde amaç ortaklarına en iyi şekilde hizmet vermektir. Kooperatiflerde asıl ve nihai hedef kâr değil, ortaklara hizmettir. Dolayısıyla, faaliyetler sırasında oluşan olumlu gelir-gider farkı, şirketlerde olduğu gibi bir gaye olarak hedeflenmemektedir. Kooperatiflerin asıl gayeleri kâr sağlamak ve bunları dağıtmak olmamalıdır³⁴⁹. Bu genel kurala rağmen, tüketim, taşıma ve kredi konularında faaliyette bulunan kooperatiflerde ticari amaç hedeflenebilse de bu amaç ikinci planda kalmalıdır³⁵⁰.

Kooperatiflerin kendine özgü sayılmalarının nedenlerinden biri kooperatiflerde kâr elde edip bunu paylaşma şeklinde bir amacın bulunmamasıdır (Koop.K.m.1, ve m.38)³⁵¹. Kooperatiflerin faaliyetleri sırasında hesaplarda görülen olumlu fark kâr ve olumsuz fark da zarar olarak nitelendirilemez çünkü söz konusu fark kâr elde etmeye yönelmiş bir çabadan değil kooperatifin kuruluş amacına yönelik faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Hesaplardaki olumlu fark ortaklara bölüştürülmez, fakat istisnai olarak ana sözleşmede öngörülmesi halinde bu payların paylaşılması da mümkündür. Eğer istisnai olarak belirtilen türde bir düzenleme yok ise, elde edilen olumlu fark kooperatifin gelişmesini sağlayacak işlerde kullanılması için özel bir fonda toplanılmaktadır³⁵². Bu nedenle Kooperatifler Kanunu'nda “kâr” sözcüğü kullanılmamış ve “risturn” sözcüğü kullanılmıştır.

Kooperatiflerde, ilgili kanun ve ana sözleşme hükümlerinde belirtildiği şekilde risturn dağıtımı yapılabilir. Risturn, tüketim kooperatiflerinde satılmış olan malların karşılığında kooperatife kalmış olan paranın; üretim ve satış kooperatiflerinde verilmiş olan avanslar ile satış fiyatlarının arasındaki farkların; kredi kooperatiflerinde elde

³⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/co-operatives/index_en.htm#h2-1.

³⁴⁹ Hüseyin HATEMİ, Kişiler Hukuku Dersleri, İstanbul, 2001, s.114.

³⁵⁰ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.591.

³⁵¹ KIRCA, s.22.

³⁵² POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.657.

edilmiş olan faiz farklarının kooperatif ortaklarına dağıtılmasıdır³⁵³. Risturn dağıtımı, ana sözleşmedeki hükümler, kooperatif ortaklarının risturn payları ve ortakların yaptıkları işlemler dikkate alınarak yapılır. Başka bir deyişle, kooperatifin bir yıllık gelir-gider farkının olumlu olarak görülen kısmı kooperatifin toplam iş hacmine oranlanır ve bu oran kooperatif ortaklarının kooperatifle yaptıkları iş hacmine göre paylaşılır.

ÇEVİK'e göre risturn, bazı üretim ve hizmet kooperatiflerinin faaliyetleri sırasında kendiliğinden oluşmaktadır. Risturn, kâr veya ticarî anlamda bir gelir değildir³⁵⁴. Amaç ve niteliği açısından kârdan çok farklı bir kavramdır. Kooperatiflerin amacı risturn kazanmak değildir ve bu nedenle kooperatifler şirketlerden farklıdır³⁵⁵. Kooperatif hesaplarında oluşan olumlu fark, kooperatifin amaçlarının gerçekleştirilmesini sağlamak üzere yürütülen çalışmaların sonucudur ve bu çalışmalar kâr elde etmek için gerçekleştirilmemektedir.

Risturn, kooperatif ortaklarının zirai veya mesleki faaliyetlerine bağlı olmadan ortağın yaptığı işlem oranında dağıtıldığında kazanç dağıtımı sayılmamaktadır. Dolayısıyla, kooperatif ortakları için vergisel bir sonuç doğurmamakta olup vergi beyanına da dahil değildir. Bu husus, Gelir Vergisi Kanunu "Menkul Sermaye İradı" başlıklı altıncı bölümünde m.75/2 hükmünde "*Kaynağı ne olursa olsun aşağıda yazılı iratlar menkul sermaye iradı sayılır*" denildikten sonra yapılmış olan sınıflandırmada "*İştirak hisselerinden doğan kazançlar (Limited Şirket ortaklarının, iş ortaklıkları ortaklarının ve komanditerlerin kâr payları ile kooperatiflerin dağıttıkları kazançlar bu zümreye dahildir. Kooperatiflerin ortakları ile yaptıkları muamelelerden doğan kârların ortaklara, kooperatifle yaptıkları muameleler nisbetinde tevzii, kazanç dağıtımı sayılmaz.)*" düzenlemesi yer almıştır.

Koop.K.m.38/2 hükmüne göre kooperatiflerin gelir gider farklarını da ortaklarına dağıtabilme imkânı bulunduğu için yalnızca doğrudan doğruya kâr elde etme ve dağıtma amacıyla kurulan diğer ticaret şirketlerine oranla kooperatifler daha da geniş kâr

³⁵³ Bülent ŞİŞMAN, Kurumlar Vergisi Beyannamesi Üzerinden Yapılacak İstisna ve İndirimler, Vergi Dünyası, Yıl:25, Sayı:296, Nisan 2006, s.91.

³⁵⁴ ERÇİN, s.102.

³⁵⁵ Orhan Nuri ÇEVİK, "Kooperatif Ortaklık (Şirket) Değildir", Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Yıl:1, S. 2, Ankara, Ekim (2006), s.7-10.

gayesi olan ticaret şirketi olarak nitelendirilebileceği yönünde görüşler beyan edilmiştir³⁵⁶. Bu hususa ilişkin olarak kooperatifin bir ticaret şirketi sayılamayacağını savunan yazarlarca farklı yorumlar yapılmıştır.

Kooperatiflerin faaliyetleri sırasında oluşan gelir-gider fazlalarının kooperatif ortaklarına dağıtılmayarak kooperatif için yeni yatırımlara ve faaliyetlere kaydırılmasıyla risturn dağıtılması ilkesinin ilk bakışta çeliştiği düşünülmektedir. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken husus kooperatiflerin amaçları doğrultusunda ortaklarının menfaatlerini sağlamaya yönelmesi ve kooperatiflerin oluşan bu fazlalıklarla yeni ekonomik faaliyetlere girmelerinin de yine ortaklarının menfaatlerine olmasıdır.

Kooperatif tarafından elde edilmiş olan hasılanın ortaklar arasında bölüşülmesi öngörülmüş ise bu bölüşme ortakların işlemleri oranında yapılabilir (Koop.K.m.38). Ana sözleşmede düzenlenmiş olmak koşuluyla, hasılanın en az yarısı ortaklara dağıtıldıktan sonra genel kurul kararıyla ihtiyaç duyulan finansmanı sağlamak ve ortakların tasarruflarını değerlendirmek amacıyla devlet tahvillerine verilen en yüksek faiz oranını geçmemek üzere faiz uygulanarak ortakların birikimlerinin kooperatife gelmesi sağlanabilir³⁵⁷. Bu yolla kooperatifler, kendi finansman ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra ortaklarının birikimlerinin değerlendirilmesini sağlayabilirler. İstisnai olarak da olsa kooperatiflerin üçüncü kişilerle işlem yapmaları durumunda, bu işlemlerden elde edilen hasıla ana sözleşme'de düzenlenmiş olması koşuluyla ortaklara sermaye payları oranında dağıtılabilir (Koop.K.m.38/4). Dağıtılması öngörülmemiş ise bu hasıla kooperatifin geliştirilmesinde kullanılmak üzere özel bir fonda³⁵⁸ toplanabilir.

Gelir gider farkının en az %50'si ortaklara dağıtıldıktan sonra, ortakların sermaye paylarına genel kurul kararıyla devlet tahvillerine verilen en yüksek faiz sınırını geçmemek üzere faiz ödenebileceğinin ana sözleşme ile kararlaştırılabilmesi mümkündür (Koop.K.m.38/3). Bu nedenle, bazı yazarlarca ticaret şirketlerinin kâr ve çıkar sağlama ve ortaklarına dağıtma amacı kooperatiflerde de bulunduğu yönünde görüşler beyan

³⁵⁶ ERÇİN, s.227.

³⁵⁷ GÜLOĞLU/KORKMAZ, s.824.

³⁵⁸ Özel Fon, Ana sözleşmede yer verilmek suretiyle gerek kooperatifin çalışanları gerekse kooperatifin ortakları için yardım imkânı oluşturmak amacıyla kurulan yardım fonları olarak tarif edilebilir.

edilmiştir. Örneğin Koop.K.m.38/3 hükmüne istinaden sermayeye faiz verilmesiyle kooperatifler ortaklarına kâr dağıtabilir³⁵⁹. Faizi kooperatif kavramına yabancı bulmakla beraber bunu bir açıdan haklı görmek olanağı vardır. Kanun koyucunun kooperatiflerde sermayeye gerek duymadığı, bu kavramın kooperatiflere yabancı olduğu düşüncesinden hareket edildiği ileri sürülmektedir. Buna karşılık ana sözleşmenin ortaklara, kooperatifin niteliğine uygun olmayan sermayeye katılma borcunu yüklemesi durumunda hiç olmazsa faizin de ödenebilmesi savunması yapılabilir.³⁶⁰

Kooperatiflerde olumlu gelir-gider farkının ortaklara dağıtılmaması kuralı bulunsa da Koop.K.m.39 hükmüne göre ana sözleşmeye konulabilecek bir hükümlerle bu farkın en az yüzde 10'luk kısmı yedek akçelere eklendikten sonra kalan miktar kooperatif ortaklarına dağıtılabilir. Bu durumda, dağıtma işlemi ortakların kooperatif ile yapmış oldukları muameleleri oranında yapılacaktır. Kooperatiflerde uygulanan risturn dağıtılması ve sermayeye sınırlı faiz verilmesi ilkeleri ticarî anlamda bir kâr dağıtımı olarak değerlendirilemez³⁶¹.

B. SERBEST KATILMA VE ÇIKMA UNSURU

Kooperatiflerde kişiler ticari amaç gütmeyen ekonomilerini geliştirme ve ihtiyaçlarını karşılama noktasında birleştiğinden korunma ihtiyacı duyan ve kooperatife katılmak isteyen kişilere kooperatifin kapıları kapatılamaz. Kooperatifler, sermaye şirketleri gibi belli kişilerin sermayelerini bir araya getirerek kurdukları kapalı ortaklıklar değildir. Kooperatiflerin hukuki niteliğinin belirlenmesinde en önemli unsurlardan biri yapı kooperatifleri müstesna olmak üzere kooperatiflerin değişir ortaklı ve değişir sermayeli (Koop.K.m.1, 2/3, 8,10) olmalarıdır³⁶². Kooperatiflerde ortak (paydaş) sayısının sınırlandırılmaması, kooperatiflere girmenin veya kooperatiflerden çıkmanın bazı şartlara, bazı kişilerin istek veya kararlarına tabi tutulmaması amacıyla "Açık Kapı İlkesi"³⁶³ kabul edilmiştir.

³⁵⁹ OMAÇ, s.211.

³⁶⁰ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.906.

³⁶¹ OMAÇ, s.202.

³⁶² KIRCA, s.22.

³⁶³ Muktedir LALE, Kooperatifler Hukukunda Açık Kapı İlkesi, Terazi Hukuk Dergisi, Şubat 2011, sayı:54, s.30.

1995 Yılında yapılan ICA kongresine sunulduğu şekliyle kabul edilmiş olan “*Kooperatif Kimlik Bildirgesi*” kapsamında açık kapı ilkesi şu şekilde ifade edilmiştir: “*Kooperatifler ortak kaydetmede, etkinliklerine katkıda bulunabilecek ve bu etkinliklerinden yararlanacak tüm kişilerin siyasal, dinsel, cinsiyet veya sınıfsal ayırım yapmaksızın gönüllü biçimde katkılarını sağlamak için kapılarını açık tutarlar.*”³⁶⁴ Bu ilkeye göre, kooperatiflerde mevcut ortak (paydaş) sayısı gibi sermaye miktarı da değişken bir yapıdadır³⁶⁵. Bu noktada tek istisna yapı kooperatifleridir. Bir yapı kooperatifinin konusu olan yapı ve bu yapının üzerinde kurulacağı alanın belli bir sınırı olması nedeniyle yapı kooperatiflerinde ortak (paydaş) sayısının sınırlandırılması gayet doğaldır. Ancak, yapı kooperatifleri dışında kooperatiflerde ortak sayısı sınırlı olamaz ve bu sayı ana sözleşmeyle sabitlenemez³⁶⁶. Ayrıca, kooperatiflerde ortakların taahhüt ettikleri veya ödedikleri sermaye miktarı da değişir olmalıdır. Kanundaki “değişir ortaklı” tabiriyle hem ortak sayısının hem de paya sahip ortağın değişebileceği vurgulanmak istenmiştir³⁶⁷. Sermaye ve şahıs şirketlerinde ise azami hisse pay sayısı kadar ortağı bulunur. Örneğin bu türden bir sınırlama limited şirketlerde bulunmaktadır ve limited şirketin ortak sayısı 50 kişiyi geçemez.

Kooperatiflerde ortaklık doğrudan kooperatife ortak olunması veya bir ortaklık hakkını devralınması suretiyle kazanılmaktadır. Doğrudan ortak olmak ya kooperatifin kuruluşunda veya kooperatif tüzel kişilik kazandıktan sonra yönetim kurulu kararıyla olabilmektedir. Her iki durumda da ortak açısından aynı hak ve yükümlülükler söz konusu olmaktadır³⁶⁸.

Kooperatiflerde pay sahibinin, başka bir deyişle kişi unsurunun büyük bir önemi vardır. Kooperatifin başarılı olması, arzu edilen faydalara kavuşabilmesi her şeyden önce ortakların kişilikleri, davranışları ve kooperatifçilik anlayışlarıyla yakındandır³⁶⁹.

³⁶⁴ DEMİR, s.23 dn.26.

³⁶⁵ KAYAR, s.156.

³⁶⁶ TEKİNALP/POROY/ÇAMOĞLU (2010), s.78.

³⁶⁷ PARLAR, s.167.

³⁶⁸ ÖZMEN, s.71.

³⁶⁹ ÇEVİK (1990), s.139.

Kooperatife giriş bu konudaki talebin kooperatif tarafından kabul edilmesine bağlıdır (Koop.K.m.8/2) ve kabul yetkisi kooperatifin yönetim kuruluna verilmiştir (Koop. K. m.8/3). Bu nedenle, kooperatife girmek isteyen kişilerin yazılı olarak başvuruda bulunmaları gerekir. Oysa, bir adi şirkette ortaklar arasında değişiklik yapılabilmesi için kural olarak oybirliği ile karar alınması gerekir. (TBK.m. 624) Ancak buradaki oybirliği kuralının aksi adi şirket sözleşmesiyle kararlaştırılabilir.

Kooperatiflere veraset yoluyla da ortak olunabilir. Kooperatif ortağının mirasçıları tarafından kooperatif ortağının vefatını müteakip üç ay içinde veraset ilamıyla birlikte kooperatife başvurularak ortaklık haklarının mirasçılara intikali istenebilir ve bu talep yönetim kurulunca karara bağlanır³⁷⁰.

Yönetim kurulunca karar alınması konusunda dürüstlük kuralları (TMK.m.2) ve Koop.K.m.62/1 hükmünde belirtilen özen gösterme sorumluluğu söz konusu olmaktadır. 3476 sayılı Kanunla yapılan değişikliğe göre, başvuran kişinin ortak olabilmek için gerekli bütün nitelikleri taşıması durumunda bu kişinin kabul edilmesi zorunluğu getirilmiştir. Davalı kooperatif yönetim kurulu tarafından verilen üyelik başvurusunun reddine ilişkin kararın iptal ile davalı kooperatife üye olunduğunun tespit edilmesi için açılmış olan bir davada Yargıtay, *“ana sözleşme ile kanun hükümleri uyarınca üyelik şartlarını taşıyanların kooperatifçiliğin temel esaslarından biri olan ‘açık kapı ilkesi’ uyarınca kooperatif üyeliğinin kabulünün zorunlu olduğu gözetilmelidir³⁷¹”* kararını vermiştir.

Kooperatife giriş, yönetim kurulu kararının tebliğ edilmesi gibi bir yolla açık şekilde veya başvuruda bulunan kişiden aidat vb. ödemelerin kabul edilmesi şeklinde zımni şekilde gerçekleşebilmektedir³⁷². Bu konuya ilişkin bir kararında Yargıtay³⁷³; *“Yapı kooperatiflerinde açık kapı ilkesi gereğince ortaklığın gerçekleşmesi ayrıca bir karara bağlı değildir. Kabul açıkça olabileceği gibi örtülü olarak ortaklığa kabul de*

³⁷⁰ ÖZMEN, s.67-68.

³⁷¹ Yargıtay 11. HD.20.04.2006 T. E.2005/4763, K.2006/4366 için bkz. Salih ÇELİK/Muktedir LALE, Özetli İçtihatlı Uygulamalı Kooperatifler Hukuku, Ankara, 2006, s.1055.

³⁷² POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.615-617.

³⁷³ Yargıtay 11. HD. 28.04.2005 tarihli ve E.2005/4706, K.2005/4359 için bkz. ÇELİK/LALE, s.1100-1101.

mümkündür” demek suretiyle kooperatiflerde örtülü kabulün de mümkün olduğunu belirlemiştir.

Kooperatif ortaklığı; kanunda belirtildiği şekilde ortaklıktan çıkma, ortaklıktan çıkarılma, ortaklığın devredilmesi ve ortağın ölümü şeklinde sayılabilecek dört halde sona ermektedir. Kooperatife katılmanın yanı sıra, her ortağın kooperatif ortaklığından çıkma hakkı da vardır (Koop.K.m.10). Ayrıca, kooperatif ortaklığı bir hizmetin yerine getirilmesine bağlandığında bu hizmetin sona ermesi halinde ortaklık da sona ermektedir³⁷⁴ (Koop.K.m.15/1).

Açık kapı ilkesi'nin diğer bir cephesi olan “kooperatiften çıkma”, kooperatife zarar verme tehlikesi veya çıkmanın sınırlandırıldığı durumlar dışında kooperatif ortaklarının belirli bir zaman sınırlaması veya sahip olunan payın birine devredilmesi zorunluluğu olmadan kullanılabilecek bir hak³⁷⁵ (Koop.K.m.10).

Açık kapı ilkesi, kooperatifin zarar görebileceği durumlar gözetilmeden her isteyen kişinin keyfine göre istediği zaman ve durumda kooperatiflere girip çıkabileceği şeklinde yorumlanamaz (Koop.K.m.8 ve 10). Bu nedenle açık kapı ilkesi “*Kooperatifin Korunması İlkesi*” ile tamamlanmıştır. Açık kapı ilkesinin uygulamasında kooperatiflerin kapısı çıkmak isteyen kişilere kapatılamaz ve aynı zamanda çıkma seçeneği çıkanın ekonomik olarak yıkıntısına sebep olacak şekilde zorlaştırılmaz, fakat ortağın kooperatiften çıkması işlemi kooperatifin zararına sebep olmamalıdır³⁷⁶ (Koop.K.m.10).

Kooperatifin ve kooperatif ortaklarının korunması konusunda, 1163 sayılı kanunda çıkma bildiriminde bulunma süresi ve çıkma zamanına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır (Koop.K.m.12). Buna göre, tarım kooperatifleri istisna olmak üzere kooperatiflerde hesap dönemi bir takvim yılı olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, kooperatiften çıkma isteğinin 30 Haziran'a kadar kooperatife bildirilmesi durumunda yapılmış olan bu istek yıl sonunda yani 31 Aralık tarihinde hüküm ifade eder. Hatta ortağın çıkmasının kooperatifin varlığını tehlikeye düşürebilecek bir etkisinin söz konusu olması halin-

³⁷⁴ ÖZMEN, s.87-97.

³⁷⁵ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.590.

³⁷⁶ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.610-612.

de çıkmak isteyen ortak tarafından kooperatife uygun bir miktar tazminat ödenmesi zorunluluğunun ana sözleşmeye konulması veya bunun çıkarma sebepleri aracılığıyla da yapılabilmesi mümkündür³⁷⁷.

Koop.K.m.11 kapsamında ana sözleşmede hüküm bulunmak şartıyla ortaklıktan çıkma hakkı, sadece kooperatifin dağılmasının önlenmesi amacıyla ve en fazla beş yıl süreyle kısıtlanabilir³⁷⁸. Bu anlamda, kooperatife girip çıkmanın bazı objektif kayıt ve şartlara bağlanması açık kapı ilkesine aykırı sayılmaz³⁷⁹. Her kooperatif farklı bir birlik-telik ve kendine özgü hedefleri olan bir sosyal grup olarak yapacağı ana sözleşmeyle kendi yapısına ve amacına uygun üyelik şartları belirleyebilir. Bu hususta kanun, üyelik şartlarına üyelik ehliyetiyle sınırlı olarak değinip ayrıntılı düzenlemeleri ana sözleşmelere bırakmışlardır³⁸⁰. Zorunlu kooperatifçilik uygulamasıyla serbest kooperatifçilik arasındaki fark bu noktada belirginleşmektedir³⁸¹.

Kooperatiften çıkma hakkının kullanılmasına ilişkin değişik görüşler ileri sürülmüştür. Kooperatif ortağının çıkma bildiriminde bulunduktan sonra yönetim kurulu tarafından bu istifasının kabulünün gerekmesi nedeniyle yönetim kurulunun bu talebi kabul tarihinde hukuki sonuç doğuracağı gibi bir anlam çıkmaktadır. Ancak, kooperatif ortaklarına tanınmış olan çıkma hakkının fesih bildirimini niteliğinde yenilik doğurucu bir hak olması nedeniyle çıkma bildiriminin kooperatifin kabulüne bağlı olmadığı da ileri sürülmüştür³⁸². Ayrıca, Koop.K.m.13 hükmüyle kooperatif yönetim kurulunun bu talebi kabulden kaçınması durumunda çıkmak isteyen ortağın makul bir süre bekledikten sonra çıkma bildirimini noter marifetiyle yaptıktan sonra ve bildirim tarihinden itibaren çıkma gerçekleşmiş sayılır. Çıkma beyanının ispat şartı olan noter aracılığıyla bildirimde bulunulması sanki bir şekil şartıymış gibi yorumlanmasının hatalı olduğu düşünülmektedir. Zira, çıkma iradesinin tek taraflı açıklanmasıyla zaten hüküm doğuracağı gerçeği dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekir.

³⁷⁷ DEMİR, s.28.

³⁷⁸ ÖZMEN, s.81.

³⁷⁹ LALE, s.30-33.

³⁸⁰ DERYAL (2013), s. 885.

³⁸¹ LALE, s.30-33.

³⁸² ÜSTÜN/AYDIN, s.125.

Kooperatif ortaklığını sona erdiren bir başka durum olan “çıkartılma” işleminin sebepleri açık olarak ana sözleşmede belirtilmelidir. 1163 sayılı kanunun ek madde 2/2 hükmüne göre ana sözleşmede belirtilmiş olan sebeplere dayanılmadan kooperatif ortakları hakkında çıkarılma kararı alınması halinde kooperatif yönetim kurulunun cezai sorumluluğu söz konusu olacaktır³⁸³. Kooperatif ana sözleşmesinde belirtilen sebeplerin dışında çıkarılmanın haklı sebeplerin varlığına da dayanılabilir. Ancak, haklı sebeplerin takdirinde ortakların kanun ve ana sözleşmeye uygun hak ve yükümlülüklerinin dikkate alınması gerekir³⁸⁴.

Kooperatiften çıkma veya çıkarılma yoluyla ayrılan kooperatif ortağı tarafından yapılmış olan ödemeler belirli zorunlu kesintiler yapıldıktan sonra iade edilmelidir. Bu ortakların sermaye veya mevduat haklarından kısmen veya tamamen yoksun bırakılacağına yönelik şartlar hükümsüzdür. Bu durum, şirketler hukukundaki sermayenin iade edilemeyeceği kuralını esnetmiştir³⁸⁵.

Kooperatif ortaklığı devredilebilir (Koop.K.m.14/3). Ancak kooperatif ortaklığı hak ve yükümlülükleri bir bütün olarak ihtiva ettiği için kooperatif payının kısmen devri veya kooperatif payı içerisindeki bir hakkın tek başına devri geçerli değildir. Mesela bir ortak bütün olarak payını devretmeksizin sadece o paydan kaynaklanan oy kullanma hakkını devredemez. Adi şirkette ise ortaklardan biri tek taraflı olarak bir üçüncü kişiyi ortaklıktaki payına ortak eder veya payını ona devrederse bu üçüncü kişi ortak sıfatını kazanamaz (TBK.m.632/2).

Yukarıda sayılan sona erme hallerine ek olarak kooperatiflerin belirli bir süre için kurulmuş olma durumunu da eklemek gerektiği düşünülmektedir. Kooperatif süresinin ana sözleşmede gösterilmesi ihtiyari olsa da Koop.K.m.3 hükmüne göre belirlenmiş olan bu sürenin tescil ve ilan edilmesi zorunludur. Bu noktada, belirli bir süre belirtilerek kurulan ve daha sonra süreleri biten kooperatiflerin durumu tartışılmaktadır. Kooperatif genel kurulunun süre bitiminden önceki bir tarihte karar alıp ana sözleşme değişik-

³⁸³ ÜSTÜN/AYDIN, s.102.

³⁸⁴ GÜNAY, s.28.

³⁸⁵ KAYAR, s.148 ve s.155.

liğiyle süreyi uzatma yoluna giderek faaliyete devam edilebileceği şeklinde görüşler bulunmaktadır³⁸⁶.

C. İNSAN UNSURU

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 1. maddesindeki kooperatif tanımında “*ortak*” sözcüğü yer almıştır. Ortak, bir şirketi oluşturan kişilere denilmektedir³⁸⁷. Kooperatiflerdeki insan unsurunun şahıs ve sermaye şirketlerindeki gibi olabileceği düşünülse de 1163 sayılı kanunun bazı maddelerinde “*ortak*”, bazı maddelerinde ise “*üye*” sözcüğü kullanıldığı görülmüştür. Bu karışıklık, kooperatiflerin hukuki niteliğine ilişkin tartışmaları arttıran nedenlerden biri olarak kabul edilebilir.

Tartışma konusu olan “*ortak*” sözcüğü 1163 sayılı Kanununun 2., 8., 9., ve 22. maddelerinde, bunun yanında “*ortaklık*” sözcüğü aynı kanunun 4., 14. ve 15. maddelerinde kullanılmıştır. 1163 sayılı Kanunda “*ortaklıktan çıkma*” (m.10.,11.ve 13), “*ortaklıktan çıkarılma ve ortaklar defteri*” (m.16), “*ortaklık senedi*” (m.18), “*ortaklık payı*” (m.19) gibi ticaret şirketlerine mahsus terimler kullanılmıştır. Bu konuya ilişkin olarak “*ortaklık*” veya “*üyelik*” ilişkisi tartışması açıldığında kooperatiflerin dernek, sendika veya ticaret şirketleri ile benzer ve farklı yönlerinin ele alınması gerekmektedir. 1163 sayılı kanunda genel olarak “*ortak*” sözcüğünün kullanıldığı görülmekle birlikte “*Her ortağın üyelik haklarının ada yazılı ortaklık senedi ile temsil olunması şarttır*” (m.18) hükmüne yer verilerek, “*üyelik hakkından*” bahsedilmiştir. Yine, “*Üye sayısı 1000'in üstünde olan kooperatiflerde ana sözleşme ile her ortağın en çok 9 olmak üzere birden fazla başka ortağı temsil edebileceği ön görülebilir*” (m.49) denilerek “*üye*” sözcüğü kullanılmıştır. Görüldüğü üzere, 1163 sayılı kanunda hem kooperatifin ortaklarından bahsedilmiş hem de ortaklık ilişkisini düzenleyen bazı hükümlerde “*üye*” sözcüğüne yer verilmiştir.

Sözlükte “*üye*” bir topluluğu oluşturan bireylere denilmektedir. Bu açıdan bakıldığında kooperatif topluluğunu oluşturanlara “*üye*” denilmesi mümkündür. Ortak ise birlikte iş yapma, birbirine bağlı olma veya hissedar olma demektir. Üye; Türkçe köken-

³⁸⁶ ÜSTÜN/AYDIN, s.76.

³⁸⁷ GÖZLER, s. 191.

li bir sözcük olup, bunun Arapça karşılığı “*aza*”dır. Aza sözcüğünün eş anlamlısı olarak kullanılan üye, organlar, vücut parçaları anlamlarına gelmektedir³⁸⁸. YILMAZ üyeyi, “*herhangi bir topluluğu oluşturan bireylerden her biri*” olarak tanımlamış, “*vücudun belli bir işlevi yerine getiren bölümlerinin de aza*” olduğunu belirtmiştir³⁸⁹. BAYDEMİR’e göre üye; *bir topluluğu oluşturan bireylerden her biri veya bir kuruma, derneğe ve benzeri oluşuma yasal olarak katılmış kişi* olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle üye; “*meclis, kurul, mahkeme, komisyon gibi karar verebilme yetkisi birçok kişilerin birleşmesine bağlı kuruluşlardaki görevlilerden her biri*” olarak ifade edilebilir³⁹⁰.

Sözlük anlamı itibariyle, “*ortak*” sözcüğü; “*birlikte iş yapan, ortaklaşa yararlarla birbirlerine bağlı kimselerden her biri, şerik veya hissedar*” demektir³⁹¹. Bu sözcüğe ilişkin doktrinde farklı yazarlarca çeşitli tanımlamalarda bulunulmuştur. Bu yazarlardan YILMAZ’a³⁹² göre ortak; “*birlikte iş yapanlardan her biri, bir mala müştereken sahip olanlardan her biri; şerik*” şeklinde tanımlanmıştır. BAYDEMİR’e³⁹³ göre ortak; “*bir ortaklıkta pay bulunan kişilerden her biri; paydaş, ortaklaşa yapılan bir işe katılanlardan her biri*” olarak tanımlanmıştır. Ortak kavramında birlikte iş yapma öngörüldüğü için, üye kavramından daha dar bir anlamı bulunduğu düşünülmektedir.

1163 sayılı kanunda ticaret şirketlerine özgü ve onları çağrıştıran bazı terimlerin kullanılmış olması kooperatiflerin şahıs veya sermaye şirketi olarak kabul edilmesini gerektirmez³⁹⁴. Zira “*ortaklık*” bazı yerlerde şirket anlamında, (Koop.K.m.8, 11, 16.) bazı yerlerde ise ortak olma, üyelik durumu anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır (Koop.K.m.10, 14/1, 27).

Mevzuatımızdaki bazı düzenlemelerde, dernekleri kuranlar ve dernekte kayıtlı olanlar “*üye*” olarak adlandırılırken kooperatifi kuranlar ve kooperatifte kayıtlı olanlar “*ortak*” şeklinde adlandırılmaktadır³⁹⁵. Ülkemizde Avrupa Birliğine uyum çalışmaları-

³⁸⁸ Türkçe Sözlük, s. 99, 1245.

³⁸⁹ YILMAZ, s. 117, 1287.

³⁹⁰ BAYDEMİR, s. 233.

³⁹¹ Türkçe Sözlük, s. 906.

³⁹² YILMAZ, s. 941.

³⁹³ BAYDEMİR, s. 169.

³⁹⁴ DERYAL (1998), s.212.

³⁹⁵ ÖZMEN, s.28.

la yapılan değişiklikler ile tüzel kişiler de dernek kurabilme ve kurulmuş olan dernekle-
re üye olabilme hakkına kavuşturulmuştur (TMK.m.56)³⁹⁶. Bu durumda kavram kargaşı
yaşanması ihtimalinin bulunduğu düşünülmektedir.

Vakıflar kâr elde etme amacıyla kurulmadıkları için, vakıflarda ortaklık gibi bir
unsur da bulunmamaktadır. Vakıflarda sadece kurucu, yönetici ve vakıftan yararlananlar
bulunur. Vakıflardan kimlerin yararlanacağı, her vakfın amacı doğrultusunda vakıf se-
nedinde gösterilmektedir. Anayasa Mahkemesi 17 Nisan 2008 tarihinde verdiği bir ka-
rarla “*Vakıflarda üyelik olmaz*” şeklindeki TMK. m. 101/3 hükmünü, Anayasa’nın 2.,
13. ve 33. maddelerine aykırı bularak iptal etmiştir. Bu karardan sonra vakıflar da üye
kabul etmeye başlamıştır³⁹⁷.

Sendika’da elde edilen kazancın paylaşılması amacı güdülmeyen üyelerin men-
faatleri korunmaktadır. Sendikalara işçi ve işverenler üye olabilirken kooperatiflere
amacını benimseyen herkesin katılması mümkündür.

Anonim Şirket sermayesinin en önemli özelliği paylara bölünmüş olmasıdır. Çün-
kü bu şirketlerde “*ortak*” kavramından çok “*pay*” kavramı önem taşır. Bu durumu koo-
peratiflerde görmek mümkün değildir.

Almanca’da olduğu gibi sadece kooperatif ortağını belirten ayrı bir sözcüğün di-
limizde bulunmaması nedeniyle Kooperatifler Hukukunda, ortak veya ortaklık sözcük-
lerinin kullanıldığı, fakat dilimizde bunu karşılayabilecek bir sözcüğün bulunması du-
rumunda bu sözcüğün kullanılabilmesi³⁹⁸ yönünde bazı görüşler bulunmaktadır. Koope-
ratiflerdeki amaç, kişilerin rolü, iş birliği anlayışı içinde bir araya gelme ve eşitlik un-
surları dikkate alındığında, “*bir ortaklık veya mal üzerinde payı olan kimse, hissedar*”
anlamına gelen “*paydaş*” sözcüğü “*ortak*” sözcüğü yerine ve “*paydaş olma durumu,*
iştirak” anlamına gelen “*paydaşlık*”³⁹⁹ sözcüğü de “*ortaklık*” sözcüğü yerine kullanilabi-

³⁹⁶ ERÇİN, s.127.

³⁹⁷ Karar için bkz. AYM., E. 2005/14, K. 2008/92, T. 17.04.2008, RG., T. 28.06.2008, S. 26920.

³⁹⁸ Ünal TEKİNALP, Kooperatiflerde Ortakların Kişisel Niteliklerinin Önemi, Ortak Sıfatının Kazanıl-
ması ve Yitirilmesi, İstanbul, 1972, s.26.

³⁹⁹ TDK Sözlük, s.1587.

lır. Ancak karışıklığa yol açmamak için bu çalışmamız kapsamında “*ortak*” ve “*ortaklık*” sözcükleri kullanılmıştır.

Şirket ve işletmelerle karşılaştırıldığında kooperatiflerin diğer tüzel kişiliklere göre insan varlığına maddi varlıklardan daha çok önem verdiği görülmektedir. Kooperatifler azami kar elde etmekten çok kuruluşlarında belirlenmiş olan amaçlara ulaşmak için çalışmaktadır⁴⁰⁰. Faaliyet alanına göre değişmekle birlikte bazı kooperatifler üretici ile tüketici arasındaki yolu kısaltmak suretiyle ortaklarına fayda sağlamaktadır. Kooperatiflerin faaliyetleri sırasında üretilen veya elde edilen mal veya hizmetlerin maliyet fiyatına ortaklara verilmesi kooperatiflerde kişi unsurunun ön plana çıkarmaktadır⁴⁰¹.

Anonim şirketin ortaklarının birbirini tanımaları ihtimali çok düşüktür. Özellikle menkul kıymetler borsasında hisse senetleri alınıp satılan şirketlerde ortakların birbirini tanımaları pek mümkün değildir. Hatta hissedar, şirketi yönetenleri dahi bilemeyebilir. Kooperatiflerde kâr elde etmek değil, ortakların belirli ekonomik menfaatlerinin ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır.

“*Karşılıklı yardım*” (Koop.K.m.1), kooperatiflerin kurulmasında yapısal önemi olan ve kooperatif ortaklarının yükümlülükleri arasında sayılabilecek bir unsurdur. Karşılıklı yardım, ortaklarının, kooperatifin gayesine varılabilmesi için özverilerde bulunmalarını, diğer ortaklara karşı özgürlüklerini belli ölçülerde kendi istekleriyle kısıtlamalarını, bazı olanak ve nimetlerden mahrum kalmalarını ve birbirlerini desteklemeleri gibi konuları belirtmek için kullanılan bir terimdir⁴⁰². Bu unsur, kooperatiflerin felsefi ve aynı zamanda ahlaki temelini ifade etmektedir. Kooperatif ortakları karşılıklı yardımda bulunarak özverilerini yerine getirmektedir. Bu yardımın nasıl olacağı ve kapsamı kooperatifin çalışma konusuna ve bu konudaki ihtiyaçlara göre belirlenmektedir.

İsviçre Borçlar Kanunu m. 866 kapsamında bulunan “*kooperatifin menfaatini dürüstlük çerçevesinde korumak*” yükümlülüğü, her ne kadar Kooperatifler Kanunumuzda açıkça düzenlenmemiş ise de Koop.K.m.1 hükmünde ifade edilen “*dayanışma*” kavra-

⁴⁰⁰ Strateji ve Eylem Planı, s.30.

⁴⁰¹ ÖZMEN, s.24-25.

⁴⁰² Abdülkadir ARPACI, Gereçeli Açıklamalı Yeni Türk Medeni Kanunu, İstanbul, 2002, s.21.

mıyla ortakların kooperatife zarar vermemeleri ve birbirine bağıllık borcuna uygun hareket etmeleri gerektiğine işaret edilmiştir.⁴⁰³. “Dayanışma” kavramı kooperatifçilikte çok önemli olup dürüstlük ve eşitlik prensipleriyle birlikte anlaşılmalıdır. Aksi halde, kooperatif ortakları arasında kooperatifin amacında birleşilmesine yönelik irade sakatlanabilir ve bu durum kooperatifin hukuki varlığını tartışmalı bir hale getirebilir. Bu noktada amacın yerine getirilemeyeceğinin öngörülmesi halinde “fesih davası” açılması bile mümkün olabilir⁴⁰⁴.

Gerçek kişilerin kooperatiflere girebilmeleri için medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olmaları gerekli görülmüştür (Koop.K.m.8). Ancak, Türk Medeni Kanunu’nun öngördüğü şartları yerine getiren sınırlı ehliyetsizlerin de kooperatif ortağı olabilecekleri ileri sürülmektedir⁴⁰⁵. Kanunî düzenlemede aranan fiil ehliyeti şartının “*tam fiil ehliyeti*” olarak yorumlanmaması gerektiği ve mümeyyiz küçüklerin kanunî temsilcilerinin izin ve icazetiyle kooperatif ortağı olabileceğinin kabul edilmesinin gerektiği yönünde görüşler bulunmaktadır⁴⁰⁶. Yargıtay, mümeyyiz küçüklerin kooperatif üyeliğini tartıştığı bir kararında bu ehliyetin tam fiil ehliyeti olarak anlaşılması gerektiği sonucuna varmıştır⁴⁰⁷.

Kooperatif ana sözleşmesinde mirasçılarının ortak olabilmesine olanak tanınmadığı durumlarda mirasçılar kendilerine ortak sıfatının tanınması talebinde bulunamazlar⁴⁰⁸. Dolayısıyla, ölen ortağın mirasçılarının kooperatif ortaklığını sürdürebilmeleri için bu hususu düzenleyen bir hüküm ana sözleşmeye konulmuş olması gerekir⁴⁰⁹.

Kural olarak kooperatifler, birbirini yakından tanıyan kişilerin bir araya gelerek oluşturduğu teşekküllerdir. Bu sebeple ortaklar arasında kuvvetli bir güven ilişkisi ve aynı amaçlara yönelmiş bir birliğe mensup olma bilinci vardır. Ancak, kooperatif payı-

⁴⁰³ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.591-592.

⁴⁰⁴ ÜSTÜN/AYDIN, s.81.

⁴⁰⁵ TEKİNALP/POROY/ÇAMOĞLU (2010), s. 860.

⁴⁰⁶ TEKİNALP, s. 109; Ayrıca bkz. DERYAL (2013), s.884.

⁴⁰⁷ Yargıtay 11.HD., T. 6.7.1978, E. 3526/K. 3591, (KİBB).

⁴⁰⁸ ŞİMŞEK, s.69.

⁴⁰⁹ ÜSTÜN/AYDIN, s.101.

nın miras yoluyla intikal etmesi, hatta payın devrine izin verilmesinin bu güven ilişkisi ile bağdaşmadığı yönünde görüşler bulunmaktadır⁴¹⁰.

1163 sayılı Kanunun kooperatifleri tanımlayan 1. maddesinde 5146 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle gerçek ve tüzel kişiler tarafından kooperatif kurulabileceği belirtilmiş, değişiklikten önce mevcut olan “*kamu tüzel kişileri ile il özel idareleri, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler*” biçiminde sınırlayıcı bir ibareye yer verilmemiştir. Ancak, 1163 sayılı Kanunun 9. maddesindeki değişikliğe göre, kamu ve özel hukuk tüzel kişilerinin kooperatiflerin kuruluşlarına yardımcı olma, önderlik etme ve ortak olabilmeleri için kooperatifin amaçları bakımından bir paralellik bulunması şartı aranmıştır. Söz konusu düzenlemede belirtilen “*amaçları bakımından ilgilendikleri*” ifadesini “*çalışma alanı ve faaliyetleri açısından ilgili oldukları*” şeklinde anlamak gerektiği değerlendirilmektedir. Bahse konu değişiklikten sonra kamu kuruluşu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kooperatif kuruluşuna yardımcı, önder veya ortak olabilecekleri anlaşılmaktadır⁴¹¹.

Başta devlet ve kamu tüzel kişileri olmak üzere kooperatiflerle ortak amaçlar taşıyan bir kısım tüzel kişiler kooperatiflerin kurulmasına ve çalışmalarının başarısına öncülük edebilir veya kooperatiflere üye olabilir. Bu kapsamda, bir anonim şirket, “*amaçları bakımından ilgilendikleri*” kooperatiflere ortak olabilir. Örneğin, bir anonim şirketin işletme konusuyla bir kooperatifin faaliyeti veya sanayi sitesi gibi yerleşke yönünden bir bağlantı var ise bu kooperatife tüzel kişi olarak ortak olabilir⁴¹². Benzer şekilde bir inşaat şirketinin bir yapı kooperatifine veya gıda konusunda faaliyette bulunan bir şirketin bir tüketim kooperatifine ortak olabilmesi mümkündür. Hatta, bu tüzel kişiler kooperatiflerin yönetim kurulu üyeliğine de seçilip temsil yetkisini kullanabilir⁴¹³. Aslında, bu durum pratik zorunlulukların bir sonucudur. Nitekim 5146 sayılı Kanun değişikliğiyle kamu ve özel hukuk tüzel kişilerinin kooperatif ortağı olabileceği benimsenmiştir⁴¹⁴.

⁴¹⁰ DERYAL (2013), s.891.

⁴¹¹ PARLAR, s.166.

⁴¹² POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.594.

⁴¹³ ÜSTÜN/AYDIN, s.91.

⁴¹⁴ DERYAL (2013), s.885.

D. TÜZEL KİŞİLİK UNSURU

Toplum hayatında yaşanan bazı sosyal ihtiyaçlar kişi veya mal topluluklarının oluşturulması suretiyle tüzel kişiliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur⁴¹⁵. 4721 sayılı kanunun⁴¹⁶ 47. maddesinde “*Başlı başına bir varlığı olmak üzere örgütlenmiş kişi topluluklarının ve belli bir amaca özgülenmiş olan bağımsız mal topluluklarının kendileri ile ilgili özel hükümleri uyarınca tüzel kişilik kazanırlar*” hükmüne yer verilmiştir. Böylelikle, hukuk düzeni tarafından tüzel kişiye kendisini oluşturmuş olan gerçek kişilerin iradelerinin dışında farklı bir irade gücü verilmiştir⁴¹⁷. TMK.m.48 hükmüyle de “*cins, yaş, hısımlık gibi insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün haklara ve borçlara*” tüzel kişilerin ehil olduğu belirtilmiştir. Böylece, tüzel kişilerin fiil ehliyetinin sınırları belirlenmiştir. Ancak, TMK kapsamında tüzel kişinin tanımı yapılmamıştır.

Tüzel kişileri; kamu hukuku tüzel kişileri, özel hukuk tüzel kişileri ve kamu iktisadî kuruluşları olmak üzere üç grupta incelemek mümkündür⁴¹⁸. Kamu hukuku tüzel kişileri; kamu otoritesini temsil eden, kanunla veya kanunun açıkça verdiği bir yetkiye dayanarak kurulan tüzel kişilerdir (AY. m.123/3). Özel hukuk hükümlerine tâbi olan ve hukukî işlemle yani kişilerin iradeleriyle kurulabilen tüzel kişiler ise özel hukuk tüzel kişileridir⁴¹⁹.

Özel hukuk hükümlerine tâbi olan tüzel kişileri takip ettikleri amaç bakımından, kazanç paylaşma amacını güden veya iktisadî bir gaye takip eden ve kazanç paylaşma amacı gütmeyen ya da iktisadî bir gaye takip etmeyen tüzel kişiler olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür⁴²⁰.

Kazanç paylaşma amacı dışında bir amaçla kurulmuş olan özel hukuk tüzel kişileri dernekler, kooperatifler, sendikalar, siyasi partiler ve vakıflar olarak sayılabilir. Kazanç paylaşma gayesi ile kurulmuş olan özel hukuk tüzel kişileri ise TTK.m.124 ve de-

⁴¹⁵ GÜRİZ, s.185.

⁴¹⁶ 22.11.2001 tarihinde kabul edilen 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, 08.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁴¹⁷ GÖZLER, s.188.

⁴¹⁸ Bilge ÖZTAN, Tüzel Kişiler, Ders Notları, Ankara, 1994, s.11.

⁴¹⁹ ERÇİN, s.110.

⁴²⁰ ÖZTAN, s.13.

vamında ticaret şirketleri olarak düzenlenen anonim, kollektif, komandit ve limited şirketlerdir ve bu şirketlerin kurulmasındaki amaç kazanç sağlamak ve elde edilen kazancı şirket ortakları arasında paylaşmaktır⁴²¹.

Ticaret şirketlerinin kuruluşu, şirketin ehliyeteye sahip olmasını mümkün kılmaktadır⁴²². Ticaret şirketlerinin tüzel kişilik kazanabilmeleri için ticaret siciline tescil edilmeleri gerekir⁴²³. Tescil, belli bir hukukî durumu gösteren işlem değil, yenilik doğuran nitelikte bir işlemdir⁴²⁴. Tescil işlemi, bir hakkın veya hukuki durumun doğmuş olduğunun bildirilmesi şeklinde yapıldığında “*bildirici tescil*”, buna karşılık belirli bir hakkın veya hukuki durumun ortaya çıkması için yapılması durumunda “*kurucu tescil*” olarak adlandırılır. Kural olarak, ticaret siciline tescil işlemi bildirici tescil olarak kabul edilir ve ticaret şirketlerinin tüzel kişilik kazanabilmeleri için ticaret siciline tescil edilmeleri gerekir⁴²⁵.

Kooperatif, tüzel kişiliği olan bir kişi birliğidir ve bir özel hukuk tüzel kişisidir⁴²⁶. Bir görüşe göre kooperatif tüzel kişiliği, “*sui generis*” yapıda olup ticaret şirketlerinden farklıdır⁴²⁷. Ticaret şirketleriyle kooperatifler arasında genel anlamdaki benzerlik adi şirket dışında hepsinin tüzel kişiliklerinin bulunmasıdır⁴²⁸. Kooperatiflerin de tüzel kişilik kazanmaları, ticaret siciline tescil ile olur (Koop.K.m.7/1). Kooperatiflerde tüzel kişiliğin başlangıcı ve aynı zamanda kooperatifin hak ehliyetini kazanma zamanı ticaret siciline tescil edildiği andır. Kooperatifler lüzum görmeleri halinde ülke içinde veya dışında şubeler açabilirler. Şubeler, merkezin sicil kaydına atıf yapılmak suretiyle buldukları yer ticaret siciline tescil olunurlar⁴²⁹. Kooperatifler belgelerinde asgari şart olarak sicil numaralarını, unvanlarını ve merkezlerini yazmak zorundadırlar⁴³⁰.

⁴²¹ Esat ŞENER, Açıklamalı-İçtihatlı Türk Medeni Kanunu, Ankara, 1989, s.142.

⁴²² Sabih ARIKAN, Ticarî İşletme Hukuku, 2. Baskı, Ankara, 1995, s.114.

⁴²³ ARKAN (2017), s.265-266.

⁴²⁴ Yargıtay HGK., T. 07.04.1965 – E.D.11-547/K.182, (KİBB).

⁴²⁵ ARKAN (2017), s.265-266.

⁴²⁶ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.861.

⁴²⁷ ERÇİN, s.97.

⁴²⁸ ERÇİN, s.156.

⁴²⁹ Altuğ İMAMOĞLU, Yapı Kooperatifleri ve Gayrimenkul İşlemleri, Ankara, 2007, s.24.

⁴³⁰ GTB 2014 TTK Yenilikleri s.5.

Ticaret sicili, ülkemizde Gümrük ve Ticaret Bakanlığının gözetim ve denetimi altında illerde Ticaret ve Sanayi Odaları veya sadece Ticaret Odalarının bünyesinde Ticaret Sicil Müdürlüklerince tutulmaktadır. 6102 sayılı kanunun m.24/2 hükmüyle elektronik ortamda ulaşılabilecek bir bilgi bankasının kurulması düzenlenmiştir. Bu hükme istinaden, MERSİS isimli bilgi bankası faaliyete başlamış olup kooperatiflere ilişkin bilgilerin de yer alması öngörülmüştür. Ayrıca, MERSİS⁴³¹ ile koordineli çalışmak üzere kooperatifler için kısaca KOOPBİS⁴³² olarak bilinen “*Kooperatif Bilgi Sistemi*” yapılmış ve faaliyete geçirilmiştir⁴³³.

Kişi veya mal topluluklarının tüzel kişiliğinin bulunup bulunmaması bazı hakların ve yetkilerin kullanılması bakımından çok önemlidir. Bir şirketin tüzel kişiliği haiz olması, o şirket için ticaret unvanı, dava ehliyeti, ikametgâh, tâbiyet gibi hak ve yetkilerin kullanılmasını da beraberinde getirmektedir. Tüzel kişilik kazanma anından itibaren kooperatifler organları tarafından üçüncü kişilere karşı temsil edilebilir, hak ve borçlara sahip olabilir (Koop.K.m.33). Tüzel kişiliğinin bulunması nedeniyle kooperatifler dava edilebilir, dava edebilir, takip yapabilir ve takiplere muhatap olabilir⁴³⁴.

Kooperatifler tescil ile tüzel kişilik kazandıklarından, tescil edilmemiş bir kooperatifin tüzel kişiliği yoktur. Sicilde kaydı bulunmayan ve fakat tescil safhasına kadar yapılması gereken tüm işlemleri tamamlayan bir kooperatif “*tescil edilmemiş kooperatif*” olarak kabul edilebilir. Ticaret siciline tescilden önce kooperatif namına işlem yapanların kişisel ve zincirleme sorumluluğu bulunmaktadır (Koop.K.m.7/2). Koop.K.m.98 hükmünde anonim şirketlerle ilgili TTK hükümlerine yapılmış olan göndermenin kapsamı açık olarak belirtilmemiştir. TTK tarafından yollama yapılmış olan TBK. m. 620/2 hükmünde ise “*Bir ortaklık, kanunla düzenlenmiş ortaklıkların ayırt edici niteliklerini taşııyorsa, bu bölüm hükümlerine tâbi adi ortaklık sayılır*” denilmektedir. Dolayısıyla, bir kooperatif tescil edilene kadar “*adi ortaklık*” sayılır ve adi

⁴³¹ 28.07.2006 tarihli Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planında yer alan; Merkezi Tüzel Kişilik Bilgi Sistemi ve Çevrimiçi Şirket İşlemleri Projeleri 08.10.2010 tarihinde birleştirilerek Merkezi Sicil Kayıt Sistemi (MERSİS) adını almıştır. 19.04.2010’da MTK Mersin Ticaret Sicili Müdürlüğü’nde pilot olarak uygulamaya başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://mersis.gtb.gov.tr/> Ayrıca: <https://www.atso.org.tr/icerik/7/265/mersis-nedir?.html>

⁴³² <https://koopbis.gtb.gov.tr/Vatandas/Account/Logon?ReturnUrl=%2fvatandas>

⁴³³ GTB 2014 TTK Yenilikleri, s.3.

⁴³⁴ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.596.

ortaklık hükümlerine tâbi olur⁴³⁵. Ancak, kooperatifin kurulmasına teşebbüs aşamasından kuruluşun tamamlanmasına kadar olan dönemde ortaklar ve üçüncü kişilerin korunmasını sağlamak üzere kooperatif kurucularının sorumluluğu konusunda anonim şirketlere ilişkin TTK hükümleri uygulanabilmektedir⁴³⁶.

Kooperatifin ana sözleşmesi, kooperatifin kurumsal yapısını, bu yapının ana taşları sayılan kooperatif organlarıyla ilgili kuralları, kooperatif ortaklarının hak ve borç durumunu, kooperatif türüne bağlı olarak aynı düzenlemeleri gösterir ve kooperatifler kanunu hükümleriyle birlikte kooperatif organlarının kararlarına dayanak oluşturmaktadır⁴³⁷. Kooperatiflerin kurulmasında ana sözleşmenin yazılı olması ve tüm kurucuların imzalarının noterce onaylanması gerekir (Koop.K.m.2/1).

Kooperatiflerde kuruluş için “*ilgili bakanlıktan*” izin alınması ve kooperatif merkezinin bulunduğu yer ticaret sicilinde tescil işleminin yapılması gerekir (Koop.K.m.3). Bu tescil ile birlikte kooperatif tüzel kişilik kazanır⁴³⁸. Söz konusu “*ilgili bakanlık*” ibaresinden mevcut mevzuat hükümleri ve kooperatiflerin faaliyet alanlarına göre kooperatiflerin ana sözleşmelerini şekil ve ilgili mevzuat açısından inceleyip izin verme konusunda yetkilendirilmiş olan Bakanlık anlaşılmaktadır. Bu halde, kooperatifin amaç ve faaliyet alanına göre belirlenmek üzere Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olmak üzere görev konularına göre üç ayrı Bakanlık yetkilidir.

Kooperatif ana sözleşmesi yazılı şekilde yapılır ve bu sözleşmeye atılan imzalar noterce onaylanır. Bu noktada, ilgili Bakanlığın izin konusunda yapacağı inceleme hukukî bir incelemedir. Dolayısıyla, ana sözleşmenin ihtiyari hükümlere aykırılığı gerekçe gösterilerek izin vermekten kaçınılamaz⁴³⁹. Kurulması için izin alınmış olan kooperatif merkezinin bulunduğu yer ticaret sicilinde tescil ve ilan olunur (Koop.K. m.3). Ticaret Sicili Gazetesi’ndeki ilanın tüzel kişiliğin kazanılması üzerinde hiçbir etkisi bulunma-

⁴³⁵ ÇEVİK (2003), s.74.

⁴³⁶ ÇEVİK (2003), s.99.

⁴³⁷ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.602-603.

⁴³⁸ Bkz. yuk. Birinci Bölüm, 1.2.5 başlığı altındaki açıklamalar.

⁴³⁹ DERYAL (2013), s.882.

maktadır⁴⁴⁰. İlan, üçüncü kişiler ve ticaret sicilinin olumlu etkisi açısından önem taşır⁴⁴¹. Kooperatif kurucularının aralarında düzenledikleri ana sözleşme ile bir kooperatif sözleşmesi yapılmış olur ve bu sözleşme genel hükümlere tâbidir. Ayrıca, kooperatif ana sözleşmesinde kanunun yer almasını istediği hususların hiç bulunmaması veya bu hususların eksik yazılmış olması hallerinde bir kooperatifin kurulmuş olduğundan söz edilemez. Bu gibi sözleşmelerle kurulan teşekküller, kooperatif adını almış olsalar bile sadece “*adi ortaklık*” sayılabilirler⁴⁴².

Kooperatif kurucuları olan kişiler, kooperatifin yönetici ve denetleyici organlarının görev, yetki ve sorumlulukları konularında kanun tarafından yapılan düzenlemeyi kendileri için yeterli görmüyorlar ve kanunun öngördüğü hususlardan farklı bir düzenleme düşünüyorlarsa, emredici hükümlere aykırı olmamak kaydıyla düşündükleri hususları sağlayacak hükümleri ana sözleşmede düzenleme yaparak getirebilirler⁴⁴³. Kooperatif ana sözleşmesi, kanunların emredici hükümlerine aykırı olmamak şartıyla üyeler arasındaki bağları oluşturur. Bu itibarla, zorunlu geçerlilik koşullarından başka kanunlar ve genel ahlak kurallarına aykırı olmayan bazı kayıtların sözleşmeye yazılması mümkün ise de tarafların serbest iradeleriyle bunları değiştirmesi düşünülebilir⁴⁴⁴. 1163 sayılı kanunda belirtilen şartların uygun bir ana sözleşmeyle yapılması ve gerekli işlemlerin yerine getirilmesi, yeni bir hukukî varlığın doğumuna vesile olmaktadır⁴⁴⁵.

Kooperatifin hem kuruluşu hem de ana sözleşme değişiklikleri ilgili Bakanlığın iznine bağlı kılındığından bu sözleşme, Anonim Şirketlerin esas sözleşmesinden ve Limited Şirketlerin ortaklık sözleşmesinden farklılık göstermektedir (Koop.K.m.3). TTK.m.585 ve devamı maddelere göre limited şirketin kuruluşu ile ortaklık sözleşmesi liberal kurallarla şekillendirilmiştir. Anonim şirkette ise normatif sistem yani kanuna uygun düzenleme sistemi geçerlidir⁴⁴⁶.

⁴⁴⁰ ARIKAN, s.114.

⁴⁴¹ TEKİNALP/POROY/ÇAMOĞLU (2010), s.957.

⁴⁴² ÇEVİK (2003), s.79.

⁴⁴³ ÇEVİK (2003), s.84.

⁴⁴⁴ Yargıtay 11.HD., T. 27.09.1977, E. 3206/K. 3795, (KİBB).

⁴⁴⁵ ÇEVİK (1990), s.119.

⁴⁴⁶ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.602.

Kooperatifin kuruluşundan sonra ana sözleşmede değişiklik yapılmak istenildiğinde değişiklik metninin kooperatif yönetim kurulunda görüşülüp karara bağlanması gerekir. Daha sonra değişiklik taslağı gerekçesi ve noter onaylı yönetim kurulu kararıyla birlikte ilgili Bakanlığa gönderilerek ana sözleşmede değişiklik yapılması için izin istenmelidir. Gerekli izin alındıktan sonra genel kurul toplantıya çağırılır ve değişiklikler görüşülüp karara bağlanır⁴⁴⁷.

Kooperatifler, TMK.m.48 uyarınca bütün hakları iktisap ve borçları ilzam etme ehliyetini haizdir. Hak ehliyeti, tıpkı gerçek kişilerde olduğu gibi medeni hakların ve borçların sahibi olabilmeyi, ayrıca tüzel kişilere özgü haklara sahip olabilmeyi ifade etmektedir. Örneğin bu ehliyet dolayısıyla bir kooperatif üyelerinden aidat isteme hakkına sahiptir veya ortaklıktan çıkarma hakkını kullanabilir. Bir tüzel kişilik olarak kooperatiflerin fiil ehliyeti ise kanuna ve ana sözleşmelerine göre gerekli organlara sahip oldukları andan itibaren başlar (TMK.m.47)⁴⁴⁸. Tüzel kişiliğin doğal sonucu olarak kooperatifler, kişilik haklarına, ekonomik bütünlüklerine karşı haksız saldırılarda bulunulması durumunda kanunlarla tanınmış olan haklarını kullanarak yetkili organları marifetiyle davalar açabilirler.

Ticaret şirketleri, tüzel kişilik kazandıkları andan itibaren tacir sıfatına da sahip olduklarından tescil ile tacir sıfatını da kazanmış olurlar. Arapça kökenli olan “*tacir*” sözcüğü “*ticaretle uğraşan kimse, tecimen, tüccar*” anlamlarına gelmektedir⁴⁴⁹. Tacir’in sözlük anlamı “*ticarî ehliyeti haiz olup da kendi namına ticarî muamelelerden biriyle işigali mutat sanat ittihaz eden kimse, yani ticaretle uğraşan kimse*” şeklinde belirtilmiştir⁴⁵⁰.

Tacirler, temel olarak gerçek kişi tacir ve tüzel kişi tacir olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 6762 sayılı Kanunun 14. maddesinde gerçek kişi tacir tanımı şu şekilde yapılmıştır: “*Bir ticarî işletmeyi kısmen dahi olsa kendi adına işleten kimseye tacir denir.*” 6102 sayılı Kanunun 12. maddesinde, 6762 sayılı Kanuna paralel olarak, gerçek kişi

⁴⁴⁷ ÜSTÜN/AYDIN s.66.

⁴⁴⁸ PARLAR, s.165.

⁴⁴⁹ Türkçe Sözlük, s.1129.

⁴⁵⁰ Türk Hukuk Lugatı, s. 315; ayrıca bkz. Ferit DEVELİOĞLU, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 2008, s.1013.

tacirin tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Bir ticarî işletmeyi, kısmen de olsa, kendi adına işleten kişiye tacir denir”.

Tüzel kişi tacirler ise 6762 sayılı Kanununun 18. maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır: “Ticaret şirketleriyle, gayesine varmak için ticarî bir işletme işleten dernekler ve kendi kuruluş kanunları gereğince hususi hukuk hükümleri dairesinde idare edilmek veya ticarî şekilde işletilmek üzere devlet, vilayet, belediye gibi amme hükmi şahısları tarafından kurulan teşekkül ve müesseseler dahi tacir sayılırlar”. Bu düzenlemeye paralel olarak 6102 sayılı kanununun 16. Maddesine göre tüzel kişi tacirler: “Ticaret şirketleriyle, amacına varmak için ticarî bir işletme işleten vakıflar, dernekler ve kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticarî şekilde işletilmek üzere Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlar da tacir sayılırlar” şeklinde ifade edilmiş ve bir tüzel kişi tacir tanımı yapılmaksızın tacir sayılan tüzel kişiler sayma yoluyla belirtilmiştir⁴⁵¹.

Ticaret şirketlerinin türlerini belirleyen 6762 sayılı Kanununun 136. Maddesi, 6102 sayılı Kanununun 124. Maddesinde aynen yer almış ve ticaret şirketlerini sayma yöntemi ile belirlemiştir. Buna göre; kolektif, komandit, limitet, anonim ve kooperatif şirketlerin ticaret şirketi olduğu ifade edilmiştir. Kooperatif, tüzel kişiliği olan bir kişi birliği olarak bir özel hukuk tüzel kişisi⁴⁵² ve aynı zamanda “sui generis” yapıda olup ticaret şirketlerinden farklıdır⁴⁵³.

Kooperatif tüzel kişiliğin kazanılmasından sonra kanuni defterlerin usulüne uygun olarak tasdik ettirilmesi gerekmektedir. Bu defterler⁴⁵⁴ kullanılmaya başlanmadan önce kooperatif merkezinin bulunduğu yer ticaret sicili müdürlüğünde veya bir noterde tasdik ve imza ettirilmelidir. Söz konusu defterlerin elektronik ortamlarda tutulmasına ilişkin

⁴⁵¹ Nurdan ORBAY ORTAC/Ozan CAN, Yapı Kooperatiflerinin Tacir Sıfatı Olup Olmadığı Sorusu Bağlamında Yargıtay 15. Hukuk Dairesinin 15.9.2014 Tarih, 2014/2787 Esas ve 2014/5195 Karar Sayılı Kararının Eleştirisi, BATİDER, Cilt XXXII, Sayı:3, Eylül 2016, s.79-104.

⁴⁵² POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.861.

⁴⁵³ ERÇİN, s.97.

⁴⁵⁴ Bu defterler; yevmiye defteri, defter-i kebir, envanter ve bilanço defteri, yönetim kurulu karar defteri, genel kurul toplantı ve müzakere defteri ve ortaklar defteri (pay defteri) şeklinde sıralabilir. Bunların açılış onaylarının noter tarafından yapıldığı hallerde ticaret sicili tasdiknamesinin noterce aranması zorunludur. Bu sayılan defterlerin yanısıra kooperatifler isterlerse kasa defteri, gelen-giden evrak kayıt defteri, demirbaş ve envanter defteri, kıymetli evrak defteri gibi yardımcı defterleri tutabilir.

düzenlemeler “*Elektronik Defter Genel Tebliği*” kapsamında belirlenmiştir⁴⁵⁵. Kooperatifler, tek düzen hesap planına uyup uygulamak ve bilanço esasına göre defter tutmak ile yükümlüdürler⁴⁵⁶. Yönetim kurulu tarafından kooperatifin bilançosunda yer alan gelir ve gider kalemlerini ve sonuç hesabını detaylandırarak gösteren bir tablo hazırlanır ve bu kooperatiflere özgü bir hesaptır⁴⁵⁷.

Kooperatifleri kollektif veya komandit şirketler ile kıyasladığımızda ise karşımıza çıkan en önemli fark kollektif ve komandit şirketlerin ticarî birer işletme sahibi olma mecburiyetleridir. Kooperatifler ticarî işletme dışında ekonomik amaçlar için kurulur ve bir ticarî işletme işletmese dahi kooperatif kanunen bir tacir sayılmaktadır⁴⁵⁸. 1163 sayılı kanuna göre engel bir durumun bulunmaması ve kooperatiflerin tacir sayılmaları nedeniyle kooperatifler ticari işletme işletebilirler. Ticari işletme konusu kooperatif ortaklarının kararına bırakılmıştır, fakat ticari işletme ile ilgili işlerin ticari sayılması nedeniyle bu işler bakımından kooperatiflere ticari iş karinesi (TTK.m.19) ve dolayısıyla ticari faizle ilgili hükümler (TTK.m.8-10) ve teselsül (TTK.m.7) hükümleri uygulanır. Ancak bu durum, kooperatif ile bu kooperatifin ortağı arasındaki ilişkinin niteliğini etkileyemez ve bu ilişki ticari sayılamaz⁴⁵⁹.

Kooperatifler gibi bir ticari işletme işletebilen vakıf ve derneklerin de tacir sayılıp sayılmayacağı tartışılmıştır⁴⁶⁰. Dernek Tüzüğü veya Vakıf Senedi kapsamında belirlenmiş olan amaçları gerçekleştirebilmek için gelir elde etmeye ihtiyaç duyan dernek ve vakıflar da ticari işletme işletebilir. Bu durumda, hem dernekler hem de vakıflar tacir niteliğini kazanmaktadır (TTK.m.16/1)⁴⁶¹. Ancak, bir derneğin birkaç defa geçici olarak, gelir sağlamak için ticarî iş yapmasıyla bu dernek ticarî işletme sahibi sayılmaz ve ticaret siciline kaydedilmesi gerekmez⁴⁶².

⁴⁵⁵ 13 Aralık 2011 Tarih ve 28141 sayılı Resmî Gazete'de Maliye Bakanlığı ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanan Elektronik Defter Genel Tebliği.

⁴⁵⁶ ÖZMEN, s.30.

⁴⁵⁷ ÖZMEN, s.269.

⁴⁵⁸ BOZER/GÖLE (2004), s.61.

⁴⁵⁹ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.598.

⁴⁶⁰ ARKAN (2017), s.131.

⁴⁶¹ BOZER/GÖLE (2017), s.71.

⁴⁶² OĞUZMAN/SELİÇİ/OKTAY-ÖZDEMİR, s. 228; ayrıca bkz. BALLAR, s.13.

Derneklerin tacir sayılmasıyla birlikte tüzel kişiliği ve dolayısıyla taraf olma ehliyeti bulunmayan bir tacir grubunun ortaya çıktığı düşünülmektedir⁴⁶³. Bunun yanı sıra, TTK.m.44/1 hükmünde “*Ticari işletmeye sahip olan dernek, vakıf ve diğer tüzel kişilerin ticaret unvanları, adlarıdır*” şeklindeki düzenlemenin 16. madde ile çeliştiği düşünülebilir. Zira, ticari işletme işletmekte olan dernek veya vakıfların söz konusu işletmenin sahibi olmadan da bunları işletmeleri mümkündür⁴⁶⁴. Ancak, kamu yararına çalışan dernekler ile gelirlerinin yarısından çoğunu bir kamu görevi niteliğindeki iş için harcamakta olan bir vakıf, bir ticari işletmeyi doğrudan veya kamu hukuku mevzuatına göre yönetilmekte olan bir tüzel kişilik marifetiyle işletmesi durumunda vakıf tacir sayılmaktadır⁴⁶⁵ (TTK.m.16/2).

Hukuki işlemlerde tacir sayılmanın yanı sıra bir davanın ticari sayılıp sayılmaması hususu davanın görüleceği mahkeme ve uygulanacak usul kurallarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır⁴⁶⁶. Yargı yerinin belirlenmesi ve bu merci önünde uygulanacak kurallar genel usul hukuku çerçevesindeki kurallardır⁴⁶⁷. Koop.K.m.99 hükmüne göre bu kanunun uygulanmasından kaynaklanan hukuk davaları tarafların tacir olup olmadıklarına bakılmaksızın ticari dava sayılmakta ve basit yargılama usulüne tâbi tutulmaktadır.

6102 sayılı kanunun 3. ila 19. maddelerinde ticari iş sayılacak haller belirtilmesine rağmen ticari işten doğan davaların ticari dava sayılacağı öngörülmemiştir. Bu durumda, ticari bir işten kaynaklanan her hukuki uyuşmazlığın veya taraflardan birinin tacir olması halinde davanın her halukarda ticari dava sayılmayacağı sonucuna varılabileceği şeklinde görüşler bulunmaktadır⁴⁶⁸. TTK.m.4 ve 5 hükümlerine göre ticari davalar “*Mutlak Ticari Davalar*” ve “*Nisbi Ticari Davalar*” olarak iki kısımda incelenebilir⁴⁶⁹. Ticari davaların bir kısmı TTK.m.4/1 kapsamında altı bent halinde sayılmıştır. TTK.m.4 kapsamında söz edilmeyen fakat özel bazı kanunlarda ticari nitelikli olduğu açık olarak

⁴⁶³ ARKAN (2017), s.73.

⁴⁶⁴ BOZER/GÖLE (2017), s.166.

⁴⁶⁵ BOZER/GÖLE (2017), s.71.

⁴⁶⁶ ARKAN (2017), s.102.

⁴⁶⁷ ÇEVİK (1990), s.86.

⁴⁶⁸ ORBAY ORTAC/CAN, s.95 ve 97.

⁴⁶⁹ BOZER/GÖLE (2017), s.147.

ifade edilen uyuşmazlıklardan kaynaklanan davalar mutlak ticari davaların ikinci grubunu oluşturmaktadır⁴⁷⁰. Mutlak ticari dava niteliğindeki davalarda tarafların tacir olup olmadıklarına veya ihtilafın bir ticari işletmeyi ilgilendirip ilgilendirmediğine bakılmasına gerek yoktur⁴⁷¹. TTK.m.3 hükmüne göre ihtilafın her iki tarafının da ticari işletmesiyle ilgili uyuşmazlıklar ve çekişmesiz yargı işleri nisbi ticari dava ve ticari nitelikte çekişmesiz yargı işi sayılmaktadır⁴⁷².

Kooperatiflerin tüzel kişi oldukları konusunda Yargıtay kararlarında tam bir tutarlılık görülmektedir. Ancak, kooperatiflerin tacir olup olmadığı veya davanın ticari sayılıp sayılmayacağı konusunda farklı kararlar bulunmaktadır⁴⁷³. Bu çalışma kapsamında kooperatiflerin tüzel kişiliği ve tacir sayılıp sayılmamaları konularında açıklamalar yapılırken 6102 sayılı kanunun yürürlüğe girişinden önce Yargıtay tarafından verilmiş olan kararlar bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Uyuşmazlıkların ticari davaya vücut verip vermediği ve buna bağlı olarak görevli mahkemenin tespitine ilişkin kararlarında Yargıtay 15. Hukuk Dairesi tarafından kooperatifin tacir sayılmayacağı şeklinde kararlar verdiği görülmüştür⁴⁷⁴.

Yapı kooperatiflerinin hukuki niteliği konusunda ileri sürülen görüşler kapsamında Yargıtay'ın istikrar kazanmış olan uygulamalarına göre yapı kooperatifleri tacir kabul edilmemiş olup verilen kararlarda yıllardır süregelen bu uygulamayı ortadan kaldıracak bir yenilik bulunmadığı şeklinde karar verilmiştir⁴⁷⁵.

TTK.m.4/1 kapsamında ve diğer ilgili kanunlarda açıkça ticari dava olarak belirtilmemiş olan bir davanın ticari dava ya da ticari niteliği olan bir çekişmesiz yargı işi olarak kabul edilebilmesi için sözkonusu uyuşmazlığın her iki tarafının ticari işletmele-

⁴⁷⁰ ARKAN (2017), s.103-104.

⁴⁷¹ BOZER/GÖLE (2017), s.147.

⁴⁷² BOZER/GÖLE (2017), s.150.

⁴⁷³ 07.11.1945 Tarih ve E.1944/8, K.1945/14 sayılı Yargıtay İBK Genel Kurul kararı da dahil olmak üzere kooperatiflerin tacir sıfatının tartışıldığı uyuşmazlıkların çoğu kooperatiflerin taraf oldukları davaların onlar bakımından da ticari olup olmadığı yani bu davaların (nispi) ticari dava niteliği taşıyıp taşımadığı dolayısıyla görevli mahkemenin tayini hakkındadır.

⁴⁷⁴ KIRCA, s.15.

⁴⁷⁵ Yargıtay 15. Hukuk Dairesinin 15.09.2014 Tarih 2014/2787 Esas ve 2014/5195 Karar Sayılı Kararı ORBAY ORTAÇ/CAN s.79-104 Ayrıca Bakınız Yargıtay 15. HD, T.15.04.2014, E. 2014/5062, K.2015/3271 K.

riyle ilgili olması gerekir⁴⁷⁶. Bu konuya ilişkin Yargıtay tarafından yapılan belirlemeye göre, TTK, kanun gereği ticari dava sayılan davaların dışında ticari davayı “*iş esasına göre değil ticari işletme esasına göre*” belirlemiş, böylelikle işin ticari nitelikte olması davayı ticari dava haline getirmemiştir. Bu kapsamda, davanın Asliye Ticaret Mahkemesinde görülmesi için uyuşmazlığın her iki tarafın ticari işletmesiyle ilgili olması ve bu bağlamda tarafların her ikisinin de tacir olması gerekmektedir şeklinde bir karar verilmiştir⁴⁷⁷. Bu yönde verilmiş olan Yargıtay kararlarının aksine tarafların tacir sıfatının dikkate alınması veya uyuşmazlığın tarafların işletmeleriyle ilgili olup olmadığına göre ayırım yapılmaması gerektiği ve böylelikle sadece mutlak ticari dava ölçütüne göre hareket edilip nisbi ticari dava kavramından vazgeçilmesi gerektiği yönünde görüşler bulunmaktadır⁴⁷⁸.

Doktrinde, bir ortağın kooperatiften çıkarılmasına karar verilmesi durumunda çıkarılan ortağın bu karara karşı Asliye Ticaret Mahkemesinde dava açabileceği ifade edilmiştir⁴⁷⁹. Kooperatiflerde ortaklar belirli esaslar dâhilinde, hak ve vecibelerde eşitler. Eşitlik ilkesi kapsamında kooperatif yöneticileri ilişkilerinde “şirket” yönetim anlayışı ile davranamazlar. Kooperatif ile ortağı arasındaki ilişki kâr amacı taşımamaktadır ve bu nedenle “ticarî bir iş” değildir⁴⁸⁰. Ayrıca, kooperatiflerin iflası ve ona ilişkin davalara ticaret mahkemelerinin bakması “maddi hukuk” değil “şekli hukuk” ile ilgili bir husustur. Kooperatifin hukuki niteliğini ise maddi hukukta aramak gerekir⁴⁸¹.

Kooperatiflere ilişkin davaların çözümünde birtakım teknik konuların açıklığa kavuşturulması zaman almakta olup kooperatifçilik konusunda görevli ihtisas mahkemelerinin bulunmaması davaların gereğinden uzun sürmesine sebep olmaktadır⁴⁸². Medenî usul hukukunun genel kurallarından tamamen bağımsız şekilde ticaret hukukuna ilişkin ticaret usul hukuku mevcut bulunmasına rağmen ticari davalar ve ticari nitelikteki çekişmesiz yargı işleri konusunda görevli ihtisas mahkemeleri oluşturulması hem ticarete

⁴⁷⁶ BOZER/GÖLE (2017), s.151.

⁴⁷⁷ Yargıtay 15.HD. T.15.04.2014, E.2014/5062, K.2015/3271.

⁴⁷⁸ KIRCA, s.18-19.

⁴⁷⁹ ORBAY ORTAC/CAN s.79-104.

⁴⁸⁰ ÇEVİK (2006), s.10.

⁴⁸¹ OMAĞ, s.212.

⁴⁸² Strateji ve Eylem Planı, s.34.

hem de yargılamada sürat, güvenlik, esneklik ve uzmanlık gereksinimlerini karşılamıştır⁴⁸³. Benzer şekilde, kooperatifler konusunda ihtisas mahkemelerinin kurulmasının usul ekonomisi yönünden fayda sağlamanın yanı sıra kooperatiflerle ilgili uyuşmazlıkların uzmanlaşmış kişiler tarafından daha isabetli çözülebilir. Bu yönde yapılacak bir kanuni düzenlemeyle kooperatiflere ilişkin uyuşmazlıkların isabetli ve kısa sürede çözülmesinin sağlanması yoluyla kooperatifçiliğin gelişmesi için çok büyük fayda sağlayabilir.

E. UNVAN UNSURU

Kooperatiflerde insan unsuru kapsamında bahsedilen ortak veya üye sözcüklerine ilişkin açıklamalarda olduğu gibi 1163 sayılı Kanunda kooperatifler için genellikle “unvan” sözcüğü kullanılmakla birlikte kanunun bazı maddelerinde “ad” sözcüğünün de tercih edildiği görülmektedir. Şöyle ki, kuruluşa ilişkin hükümlerin belirtildiği sırada “*Kooperatif adını ancak bu kanuna göre kurulmuş teşekküller kullanabilir. (m.2/3)*”; ana sözleşmelere konulacak mecburi hükümlerden bahsederken “*Kooperatifin adı ve merkezi (m.4/1)*”; devralınmaya ilişkin hususların düzenlenmesinde “*Dağılan kooperatifin adı ticaret sicilinden sildirilir; (m.85/3)*” denilmek suretiyle kooperatiflerdeki kişisel özelliğin dikkate alındığı düşünülmektedir.

Kooperatifin adı olarak da ifade edilebilecek olan kooperatif unvanı; gerçeğe, kamu düzenine aykırı olmamalıdır. Unvan konusunda düzenleme içeren, “Anonim, Limited ve Kooperatif Şirketler” başlıklı TTK. m. 43 metninde dikkat çeken bir husus bulunmaktadır. Bu maddenin birinci fıkrasında ticaret konusunu serbestçe seçebilecekler arasında “kooperatif şirketler” sayılmış fakat maddenin ikinci fıkrasında ticaret unvanlarında bulunması gerekenler sayılırken “anonim şirket”, “limited şirket” ve “kooperatif” denilmek suretiyle şirket ifadesi kullanılmadan sadece kooperatif sözcüğüne yer verilmiştir. Dolayısıyla, kurulan ortaklığın türünü göstermek üzere unvanda “*kooperatif*” sözcüğünün yer alması zorunludur⁴⁸⁴.

⁴⁸³ BOZER/GÖLE (2017), s.147.

⁴⁸⁴ PARLAR, s.168.

Ticaret unvanı kanunda öngörülen unsurları taşımalı ve şahıs şirketlerinde ortaklardan en az birinin adı soyadı (komandit şirketlerde komandite ortaklardan birinin adı soyadı) ile şirketi ve türünü gösteren ibareden, sermaye şirketlerinde ise şirketin faaliyet konusuyla şirketi ve türünü gösteren ibareden oluşmalıdır⁴⁸⁵. TTK.m.16/1 hükmünde Devlet, İl Özel İdaresi, Belediye ve Köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından kendi kuruluş kanunlarına istinaden özel hukuk hükümlerine göre ticari şekilde işletilmek veya yönetilmek üzere kurulan kurum ve kuruluşlar tacir sayılmaktadır. Bu kurum ve kuruluşların ticaret unvanları adlarının aynı olup adlarına herhangi bir şekilde ek yapılamamaktadır⁴⁸⁶.

Kooperatif unvanları konu unvanı olarak nitelendirilir. Unvanın çekirdek kısmını genellikle işletme konusu ve kooperatif sözcüğü oluşturur⁴⁸⁷. Unvan'da asıl olan çekirdeğin kullanılmasıdır ve ek kullanılması zorunlu değildir. Unvan'da bir ek kullanılması durumunda, bu ek de dahil olmak üzere unvan bir bütündür ve bu şekilde hukuki koruma altındadır⁴⁸⁸. Örneğin Güzel Evler (ek) Yapı Kooperatifi (çekirdek) gibi. Konu ticaret unvanlarına da TTK.m.39 hükmü saklı kalmak şartıyla istenilen eklerin konulması mümkündür.

Kooperatiflerin unvanlarında işletme konusu yerine bir gerçek kişinin adı ve soyadı yer almamalı, bir gerçek kişinin adı ve soyadı ek olarak yer aldığı durumlarda ise kooperatif sözcüğü kısaltılmadan kullanılmalıdır⁴⁸⁹. Dolayısıyla, kooperatif unvanında gerçek bir kişinin adının bulunması halinde kooperatif sözcüğü kısaltılarak "Koop." şeklinde yazılamaz⁴⁹⁰. Kooperatiflerin sorumluluk rejimleri kapsamında bahsedildiği üzere, 6762 sayılı TTK. m.485/2 ile unvanda kooperatiflerin sorumluluk rejimlerinin de gösterilmesi gerektiği düzenlenmişti. Bu fıkra, 1163 sayılı Kanunun 100. maddesiyle kaldırıldığından günümüzde kooperatiflerin ticaret unvanında ortakların sorumluluk rejiminin gösterilmesi gerekli değildir⁴⁹¹.

⁴⁸⁵ ÖZDAMAR, s.19.

⁴⁸⁶ BOZER/GÖLE (2017),s.166.

⁴⁸⁷ BOZER/GÖLE (2017),s.165.

⁴⁸⁸ ARKAN (2017), s.272.

⁴⁸⁹ BOZER/GÖLE (2004),s.90-93.

⁴⁹⁰ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.596.

⁴⁹¹ BOZER/GÖLE (2004), s.94.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın⁴⁹² 1988/I ve 1989/I sayılı tebliğleri⁴⁹³ ile genel bütçeye dâhil kuruluşların, katma bütçeli kuruluşların, döner sermaye ile çalışan kuruluşların, belediyeler ve belediyelere bağlı kuruluşların, il özel idarelerinin, köy tüzel kişilerinin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve bunlara ait müesseselerin işletme ve bağlı ortaklıklarının, özel kanuna veya özel kanunla verilmiş yetkiye dayanılarak kurulan devlet banka ve kuruluşlarının, kamu kuruluşu olarak mütalaa edilmekte olduğunu ve bunların isimlerine kooperatif unvanlarında yer verilmemesi gerektiği duyurulmuştur. Dolayısıyla kooperatifler ve üst kuruluşlarının unvanlarında kamu kurum ve kuruluşlarının isimlerine yer verilemez. Örneğin bir kooperatifin unvanı “ODTÜ Mensupları Konut Yapı Kooperatifi” şeklinde olamaz⁴⁹⁴.

TTK.m.39 ila m.52 hükümlerinin yanı sıra, unvana ilişkin bazı uygulama kuralları Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca çıkarılan “*Ticaret Unvanları Hakkında Tebliğ*” kapsamında düzenlenmiştir. Bu tebliğde yalnızca ticaret şirketleri ve ticari işletme işleten diğer tacirlere ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Ayrıca, Ticaret Sicili Yönetmeliği m.42-46 hükümlerinde de unvana ilişkin düzenlemeler yapılmıştır⁴⁹⁵. Unvana ilişkin yapılan mevzuat düzenlemelerinin Avrupa Birliği şirketler hukuku kurallarına uyumlu şekilde ve şeffaflığın sağlanmasına yönelik olarak yapılmasına dikkat edilmiştir.

F. SERMAYE (MALVARLIĞI) UNSURU

Doktrinde paylaşılan bazı görüşlerde, sermayenin kooperatifler için zorunlu bir unsur olmayıp amaçların gerçekleştirilmesine yönelik bir araç olduğu çünkü kooperatiflerin kazanç paylaşma amacı güden ekonomik oluşumlar olmadıkları ifade edilmiştir⁴⁹⁶. Kuruluş amaçları, nitelik ve yapıları dikkate alındığında kooperatiflerin sermayeye ihtiyaçları yoktur. Ayrıca, kurumsal çerçevede yapılan kooperatif tanımlarında sermaye unsuru yer almamaktadır. Kooperatiflerin amaçlarına ulaşmaları için “sermaye” bir araç olarak nitelendirilmemiştir⁴⁹⁷ (Koop.K.m.1).

⁴⁹² Daha önceki adıyla “Sanayi ve Ticaret Bakanlığı”

⁴⁹³ Bu tebliğler 16.12.1988-20021 ve 16.02.1989-20082 sayılı Resmî Gazetelerde yayımlanmıştır.

⁴⁹⁴ BOZKURT,s.490.

⁴⁹⁵ BOZER/GÖLE (2017), s.159.

⁴⁹⁶ DERYAL (2013), s.877-878.

⁴⁹⁷ İsmail DOĞANAY, Türk Ticaret Kanunu Şerhi, Ankara, 1990, s.1354.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığının uygulamalarında kooperatiflerin kuruluşunda kooperatifin üye sayısı ile kooperatif ortaklık pay değeri çarpılmak suretiyle elde edilen rakam kooperatifin sermayesi şeklinde ana sözleşmeye yazılmaktadır. Bazı düzenlemelere göre, sermaye belirtilmeden de bir kooperatifin kurulması mümkün olabilirse de Koop.K.m.4 hükmüne göre kooperatiflerin sermayesi pay tutarlarına bölünmüştür ve kooperatifler için sermaye zorunlu kılınmıştır⁴⁹⁸. Şirketleri çağrıştıran “sermaye” sözcüğü yerine kooperatifler için “malvarlığı” sözcüğünün kullanılması daha uygun olabilir. Ancak, karışıklığa neden olunmaması amacıyla bu çalışma kapsamında halen yürürlükte olan kanunun dili esas alınarak kooperatiflerin malvarlığı “*sermaye*” olarak ifade edilmiştir.

Kooperatiflerde kişilerin emek ve mallarını müşterek bir amaç doğrultusunda birleştirmeleri gerektiğinden kooperatif kurucuları kişisel gayret göstermelerinin dışında varlıklarından bir kısmını ortaklık payı (sermaye payı olarak kabul edilen) olarak kooperatife vermek durumundadırlar. Kooperatifin gayesine ulaşabilmesi için kooperatif ortakları tarafından verilen katılım paylarının toplamının kooperatifin sermayesini oluşturduğu kabul edilmektedir⁴⁹⁹. Dolayısıyla, mevzuatta “sermaye” olarak adlandırılan bir kooperatifin mal varlığı kavramına kooperatifin bilançosuna katılan ayınlar, alacak ve haklar gibi aktif değerler ve kooperatiflerin üçüncü kişilerden olan alacakları da dahildir⁵⁰⁰. Kooperatiflerdeki değişir ortak sayısı ve değişir sermaye özelliği nedeniyle her yeni ortak kooperatifin ortak sayısının ve dolayısıyla sermayesinin değişmesini sağlamaktadır.

Kooperatiflerde sermaye para olarak getirilirse buna nakdî sermaye denilir. Para dışında getirilen sermayeye ise aynî sermaye denilir⁵⁰¹. TTK.m.342 hükmünde belirtilen aynî sermaye, TTK kadar ayrıntılı olmasa da Koop.K.m.20-22 hükümlerinde düzenlenmiştir. Sermaye konusunda kooperatifler diğer tüzel kişilerden farklı özellikler taşımaktadır. Yapı kooperatifleri müstesna olmak üzere, sermaye ve pay sayısı kooperatifin ortak sayısına bağlı olarak değişebilir. Kooperatifin işleyişi sırasında her ortağın giriş ve

⁴⁹⁸ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.595.

⁴⁹⁹ ERÇİN, s.89.

⁵⁰⁰ GÖÇ GÜRBÜZ, s.465.

⁵⁰¹ ÇEVİK (2003), s.55.

çıkışında doğal olarak hâsıl olan artma veya azalma kooperatif sermayesinde de değişikliğe neden olur. Ancak bu değişiklik ana sözleşmede bir değişiklik yapılmasını gerektirmez⁵⁰².

Sendika ve Dernek'te sermaye bulunmamaktadır. Bunlar, kendi üyelerinden aidat toplayabilirler. Dernekler aidatlardan çok yardımlardan, bağışlardan ve ücret karşılığı düzenlenen bazı toplantılardan elde ettiği paralarla ihtiyaçlarını karşılayıp amaçları doğrultusunda çalışabilmektedir.

Adi şirkette ortakların en önemli borçları ortaklığa sermaye koymaktır. Şirket sözleşmesiyle konulacak sermayenin miktar ve türü belirlenir. Eğer bu tarzda bir tespit yapılmamışsa her ortağın eşit olarak sermaye koyma borcu vardır⁵⁰³. Kooperatiflerde ise ortaklar hak ve vecibelerde eşittirler. Koop.K.m.23 ve bu ilke ortaklar arasında hiçbir ayırım yapılmadan herkese uygulanır. Ayrıca kooperatifler için Koop.K.m.19 ile ortaklık payları için alt ve üst sınır belirlenmiştir.

Kooperatiflerin amaç ve işleyişlerinde egemen güç insan unsuru iken anonim şirketlerde egemen güç sermaye miktarıdır. Dolayısıyla, anonim şirketlerde sermaye birinci planda, ortaklar ikinci planda iken; kooperatiflerde ortaklar birinci planda, sermaye payı ikinci plandadır. Kooperatifler değişir sermayeli olarak kurulur ve bu durum kooperatifleri anonim şirketlerden ayıran önemli bir özelliktir⁵⁰⁴. Sermayenin belirli olması şahıs şirketlerinin aksine anonim şirketlerde, kanunda öngörülen asgari miktarın altına düşmemek kaydıyla sermayenin önceden tespit edilmiş olması demektir. Pay, sahibine çeşitli pay sahipliği hakları sağlayan, sermayenin en küçük birimidir (TTK.m.476, 477). Paylara bölünmüş olması ise en az bir kuruluş değerinde olmak üzere, belirli itibari değerde birimlere ayrılmış olması anlamına gelmektedir.

Kooperatifin ortak sayısının değişmesi nedeniyle ortakların taahhüt ettikleri ve ödedikleri sermaye miktarı da değişir olmalıdır⁵⁰⁵ (Koop.K.m.1). Ayrıca, sermaye miktarı sınırlandırılarak kooperatif kurulamayacağı öngörülmüş ve “*sermaye miktarı sınır-*

⁵⁰² ÇEVİK (1990), s.141.

⁵⁰³ Cemil ALVER, Adi Şirket, 2. Baskı, Ankara, 1991, s.5.

⁵⁰⁴ ÇEVİK (2003), s.55.

⁵⁰⁵ ÇEVİK (2003), s.47.

landırılarak kooperatif kurulamaz” denilerek sermayenin değişir olması gerektiği açıkça ifade edilmiştir (Koop.K.m.2/3).

Anonim şirketlerde sermayenin belirliliği ve korunması ilkesi ortaklara şirketten çıkma hakkını kapatmış, onun yerini serbest pay devri ilkesi almıştır⁵⁰⁶. Kooperatif ortaklık payları veya ortaklık senetleri serbest piyasada hisse senetleri gibi satılamaz ve kooperatifin müsaadesi olmaksızın payların başkalarına devredilmesi de mümkün değildir⁵⁰⁷.

Sermayenin değişir olmasının sebebi kooperatiflerdeki “*Açık Kapı İlkesi*” olarak görülebilir⁵⁰⁸. Bu duruma ilişkin olarak kanunun m.8/3 ve m.19/2 hükümlerinde istisnalar öngörölmüştür⁵⁰⁹. Bu hükümlere göre, Bakanlar Kurulu ortaklık pay değerini belirlemeye yetkili olup kooperatife katılan ortaklar en fazla 5000 pay ve kooperatif üst kuruluşlarına katılanlar en az 50 pay taahhüt edebilirler (Koop.K.m.19/2). Dolayısıyla, kooperatifin en çok sermaye miktarı (ortak adedine göre) kendiliğinden sınırlandırılmış olmaktadır⁵¹⁰. Yargıtay bazı kararlarında kooperatiflerin değişir sermayeli olduğuna vurgu yapmış ise de doğrudan bu ilkenin üzerine temellendirilerek verilmiş bir Yargıtay kararına rastlanılmamıştır.

Sermaye, kooperatiflerde ancak yardımcı bir araç özelliği taşır. Bu nedenle de kanunî araçlar içinde sayılmamıştır. Sermaye ve şahıs şirketlerinde sabit olan sermaye bu şirketlerin amaçlarına ulaşmalarında bir aslî unsur sayılır. Kooperatiflerde ise, karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet araçlarından yararlanılmaktadır. Ticaret şirketlerinde ana araç sabit bir sermayedir. Buna karşılık kooperatiflerde sermaye her zaman deęişebilir⁵¹¹. Ticaret şirketleri amaçlarına “*sermayeyi*” kullanarak kooperatifler ise “*karşılıklı yardım*”, “*dayanışma*”, ve “*kefalet*” araçlarını kullanarak ulaşmaya çalışırlar⁵¹². Ayrıca, kooperatif ortaklarında aynı meslek, aynı yerleşim alanı, aynı ihtiyaç

⁵⁰⁶ BOZKURT, s.507.

⁵⁰⁷ ÖZMEN, s.28.

⁵⁰⁸ ÇEVİK (2003), s.55.

⁵⁰⁹ PARLAR, s.168.

⁵¹⁰ ÇEVİK (2003), s.56.

⁵¹¹ ÇEVİK (2006), s.9 -10.

⁵¹² ÇEVİK (2003), s.46.

sahibi olma gibi özel durumlar aranır. Ticaret şirketlerinde ise böyle durum ve şartların aranması söz konusu değildir.⁵¹³

Kooperatiflerin hukuki niteliğinin belirlenmesinde sermaye çok önemlidir. Değişir sermayeli olan kooperatiflerdeki sistemin yanı sıra sermayesi ortaklardan toplanan airdatlara dayanan ve bu nedenle sembolik sermayeli olarak kabul edilen yapı kooperatifleri diğer tüzel kişiliklerde bulunmayan bir özelliğe sahiptir. Sadece yapı kooperatiflerine özgü olarak konut, işyeri ve ortak sayıları kooperatifin genel kurulu tarafından belirlenir ve yönetim kurulu bu sayıyı aşacak şekilde üye kaydı yapamaz (Koop.K.m.8/3)⁵¹⁴. Bu konuya ilişkin bir sınırlamanın taşıma kooperatiflerinde olabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır. Taşımacılık alanında çalışılmakta olan hatlara konulan sınırlama gereği bazı motorlu taşıma kooperatiflerinde sermaye tavanı ve aynı zamanda kooperatifteki ortak sayısı sınırlandırılabilir⁵¹⁵.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı⁵¹⁶'nın 13 Nisan 1994 tarihli görüşünde 19. maddenin uygulanması şu şekilde yorumlanmıştır:

“Bir pay ve bu paya bağlı haklar için kooperatife yalnızca bir ortak alınabilir. Ancak, Kooperatifler Kanunu’nda ve Konut Yapı Kooperatifi Ana Sözleşmesinde bir pay için birden fazla kişinin ortak olması halinde bu kişilerle kooperatif arasındaki ilişkinin nasıl yürütüleceği konusunda açık hüküm bulunmamaktadır. Bu durumda 1163 sayılı Kanunun 98. maddesinin atfıyla Türk Ticaret Kanunu’nun anonim şirketlere ilişkin maddesinin uygulanması gerekir”⁵¹⁷.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığının 3 Temmuz 2009 tarih ve 5725 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunun 14 Temmuz 2009 tarihli ve 2009/15233 sayılı kararıyla kooperatiflerde bir ortaklık payının değeri 100 (yüz) Türk Lirası olarak belirlenmiştir⁵¹⁸. Kooperatif ortaklarının en az bir pay almaları ve ana sözleşme ile belirlenebilecek üst sınır

⁵¹³ OMAÇ, s.216.

⁵¹⁴ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017), s.594.

⁵¹⁵ ÜSTÜN/AYDIN, s.56

⁵¹⁶ Bahse konu tarihteki adıyla “Sanayi ve Ticaret Bakanlığı”

⁵¹⁷ İMAMOĞLU, s.31.

⁵¹⁸ 23.07.2009 tarih ve 27297 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 2009/15233 Karar Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

dahilinde 1’den fazla pay alabilmeleri mümkündür. Kooperatifler en az yedi kişiyle kurulabileceğinden öngörülen en az pay değeri olan 100 (yüz) TL üzerinden hesaplandığında bir kooperatif kurmak için 700 (yediyüz) TL yeterli olacaktır⁵¹⁹. Kooperatiflerdeki açık kapı ilkesi nedeniyle ortakların kooperatiften çıkması veya çıkarılması hallerinde kendilerince ödenen aidat veya sermaye tutarı kendilerine iade edilmektedir ki bunu sermaye veya şahıs şirketlerinde görmek mümkün değildir⁵²⁰.

Kollektif ve Kommandite Ortaklıklar sabit ortaklı olarak düzenlenmiş olup bunlarda ortak sayısını değiştirmek veya payları kısmen devretmek için ortaklık sözleşmesinin değiştirilmesi gerekmektedir. Anonim ile Limited Ortaklıklarda sermayenin artırılması veya azaltılması kanuni usullere bağlanmıştır. Şöyle ki, limited ortaklıklarda aynı şekilde bir payın devredilmesi kolay değildir çünkü onaya bağlanmıştır ve hatta yasaklanabilir (TTK.m.595). Benzer şekilde, anonim ortaklıklarda payların devredilmesi sınırlandırılabilir (TTK.m.491). Kooperatiflerde ise ticaret şirketlerinde olduğu gibi özel usullere göre sermayenin artırılması veya eksiltilmesine gerek yoktur⁵²¹.

Anonim veya limited şirketlerde olduğu gibi kooperatiflerde kuruluş aynî veya nakdî sermayeye dayalı olabilir. Aynî sermaye konularak bir işletme veya aynın devralınması bu kuruluşu nitelikli hale getirmektedir. Bu ikisinin gerçekleşmesi durumunda şeffaflığın sağlanabilmesi amacıyla kuruluş hükümlerine ana sözleşmede yer verilmesi, söz konusu ayınların değerlerinin belirlenmesi ve bu değerlerin ana sözleşmede gösterilmesi gerekmektedir. Ancak, anonim şirketlerin aksine kooperatiflerde kurucu menfaatlerinin tanınması mümkün olmadığından nitelikli kuruluş sadece bu iki hale özgülenmiştir⁵²².

Yapı kooperatiflerinde kooperatif ortakları, ortaklık pay bedellerinin yanı sıra başka arsa veya inşaat için de ödeme yapabilirler. Örneğin aidatlar sermaye sayılmaz ve borca batıklık hesabında öz kaynak olarak kabul edilemez. Bunlar kooperatiflerin muhasebesinde ve bilanço hesabında “ortaklara olan borçlar” veya “alınmış olan sipariş

⁵¹⁹ KAYAR, s.147.

⁵²⁰ KAYAR, s.173.

⁵²¹ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.595.

⁵²² POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.602.

avansları” adları altında gösterilebilir ve kooperatifin bir parçası olarak kabul edilir. Bu durum, kooperatifleri Anonim, Limited, Kollektif ve Komandit Ortaklıklardan ayıran bir özellik olarak kabul edilmektedir⁵²³.

Kooperatif fiilen ödenmiş olsun veya olmasın, taahhüt edilmiş sermaye paylarının sahibi durumundadır. Kooperatifin aktifiyle ilgili alacakları talep etme ve kooperatif borçlarıyla muhatap olma hususları kooperatif tüzel kişisine aittir. Kooperatif ortaklarının koymuş oldukları sermaye payları üzerindeki mülkiyet haklarının tamamı kooperatif tüzel kişiliğine intikal eder⁵²⁴ ve bu bakımından kooperatifler, sermaye ve şahıs şirketlerinden farklılık göstermektedir.

G. EŞİTLİK VE DEMOKRATİK YÖNETİM UNSURU

Kooperatiflerin değişmeyen belli bir sayıdaki kişilerin kar elde etmek amacıyla bir araya gelip sermaye ve bazen de emeklerini birleştirdikleri kapalı bir yapı olarak değerlendirilmemesi gerekir⁵²⁵. Zira, kooperatifler üye olmanın sorumluluğunu almaya gönüllü, cinsel, sosyal, ırki, politik ve dini ayrım gözetmeksizin herkese açık organizasyonlardır⁵²⁶. Şahıs ve sermaye şirketlerinde şirketin hizmetinden faydalanan kişiler ile şirketin ortakları farklı kişilerdir. Buna karşılık, kooperatiflerde hizmetten yararlananlar ile ortaklar aynı kişilerdir⁵²⁷.

Adi şirketlerde aksi sözleşmeyle kararlaştırılmadıkça bütün ortakların ortaklığı yönetme hakkı bulunmaktadır (TBK.m.625). Sözleşmeyle yönetme yetkisi bazı ortaklara verilse bile bütün ortakların adi ortaklığı denetim hakkı olup bunun aksi kararlaştıramaz (TBK.m.631). Ayrıca, her bir ortaklığın adi ortaklığı temsil ederek üçüncü kişilerle işlem yapma hakkı bulunmaktadır. Diğer ortaklar ancak temsile ilişkin hükümler uyarınca bu kişinin alacaklısı veya borçlusunu olurlar (TBK.m.637/2). Kooperatiflerde tüzel kişilik bulunduğu için bütün bu işler ortaklar tarafından değil kooperatifin organları tarafından gerçekleştirilir (Koop.K.m.42-69).

⁵²³ KAYAR, s.150 ve 155.

⁵²⁴ ÇEVİK (1990), s.129.

⁵²⁵ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.610.

⁵²⁶ İMAMOĞLU, s.21.

⁵²⁷ ÖZMEN, s.28.

Anonim şirketlerde pay sabit olmasına rağmen pay sahibi değişebilir, fakat kooperatiflerde ne pay ne de ortak sayısı sabittir. Bu durumun tek istisnası yapı kooperatifleridir. Kollektif veya komandit şirketlerde görüldüğü gibi her ortak değişikliği bir statü değişikliğini gerektirmemektedir. “*Kooperatif ortaklığı*” ve “*kooperatif payı*” birbirinden farklı iki kavramdır. Kooperatif ortaklığı, bir ortağın kooperatifte sahip olduğu ortaklık durumunun nitelendirilmesidir ve ortağın sahip bulunduğu kooperatif paylarının tümünden ve ortağın ödediği paraların sağladığı haklardan oluşur ve bir bütünü ifade eder⁵²⁸.

Kooperatifler ortaklıklarının eşit hak ve borçlara sahip olması nedeniyle sermaye ve ticaret şirketlerinden farklıdır⁵²⁹. Kooperatifler hakkında yapılabilecek her türlü değerlendirmede ilk olarak Koop.K.m.23 hükmünde yer alan “*ortaklar bu kanunun kabul ettiği esaslar dahilinde hak ve vecibelerde eşittir*” kuralının dikkate alınması gerekmektedir⁵³⁰. Kooperatiflerde eşitlik ilkesini nisbî ve mutlak eşitlik olarak iki şekilde incelemekteyiz.

Mutlak eşitlik, kooperatifteki ortakların kooperatif ile ilişkilerinin düzeyi ne olursa olsun bütün ortakların eşit durumda sayılması demektir. Bir başka deyişle, eşit konumda bulunanlara eşit davranılması kuralıdır⁵³¹. Bu kurala göre, aynı koşullarda bulunan tüm ortaklar aynı hak ve borçlara sahiptirler ve kurallar ortaklar arasında hiçbir fark gözetilmeden herkese aynı şekilde uygulanır⁵³². Buna en basit örnek olarak kooperatifte her ortağın sadece bir oy hakkının bulunması gösterilebilir.

Kooperatiflerde ortakların sahip olacağı oy sayısı, ortakların sermayeye katılma payları veya ortakların kooperatife yaptıkları katkı oranına bağlanamaz ve her ortak sadece bir oy hakkına sahiptir (Koop.K.m.48). Kooperatif ortaklık paylarının piyasada satılması mümkün değilken sermaye şirketlerinin hisse senetlerinin alınıp satılması konusunda herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır⁵³³. Sermaye şirketlerinde her pay se-

⁵²⁸ TEKİNALP/POROY/ÇAMOĞLU (2010), s. 864.

⁵²⁹ ÇEVİK (2006) s.7.

⁵³⁰ KARAYALÇIN, s.80.

⁵³¹ DERYAL (2013), s.890.

⁵³² Cafer Tayyar ÇÖKLÜ, Uygulamada Yapı Kooperatifleri, 4. Baskı, İstanbul, 2001, s.165.

⁵³³ ÖZMEN, s.28.

nedi bir oy hakkı tanıdığından pay senetlerinin yarısından fazlasına sahip olan bir kişi şirketin yönetimini tek başına ele alabilir, fakat böyle bir durumun eşitlik ilkesi nedeniyle kooperatiflerde yaşanması mümkün değildir. Kooperatiflerde ortaklık payı belgelerinin ada yazılmış olması gerekmektedir. Ancak, bu belgeler kıymetli evrak sayılamaz ve bunların sadece “*beyyine vesikası*” sayılabileceği Koop.K.m.18 hükmünde belirtilmiştir⁵³⁴.

Koop.K.m.19 hükmüne göre kooperatif ortakları 5000 üzerinde pay alamaz ve payı çok olan ortaklara fazladan oy hakkı tanınmaz. Dolayısıyla, kooperatiflerdeki ortaklık ilişkisi, sahip olunan payın fazlalığıyla ilgili değildir ve bu durum kooperatifleri anonim şirketlerden ayıran önemli özelliklerden biridir⁵³⁵.

Nisbî eşitlik ise ortakların kooperatif ile olan ilişki düzeylerinin dikkate alınarak eşitliğin düzenlenmesi şeklinde anlaşılabilir. Buna örnek olarak kooperatif işlemlerinden pay alınması sırasında her ortağın yaptığı işlemin ayrı ayrı değerlendirilip hesaplanması gösterilebilir. Bazı hallerde kooperatif ortaklarının oy kullanmaları kısıtlanabilir. Şöyle ki, kooperatifle iş yapan örneğin yapı kooperatifine inşaat malzemeleri satmış olan bir ortağın ibrası için oylama yapılması halinde bu ortağın oy kullanması mümkün değildir. Aynı şekilde, ortaklar kendileri, eş veya kan bağı hısımları ile kooperatif arasında çıkmış olan bir ihtilafa ilişkin oy kullanamazlar.

Kooperatiflerde eşitlik ve demokratik yönetim esasları geçerlidir⁵³⁶. Hiyerarşik bir düzen içinde tutulamamaları ve demokratik kuruluşlar olmaları nedeniyle kooperatiflerde yönetenler ve yönetilenler şeklinde bir sınıflandırma yapılmaz⁵³⁷. Kooperatif ile ortağının arasındaki ilişki, kâr amacı taşımadığından bir “*ticari ilişki*” değildir. Bu ilişki, karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet amacı da taşıyan bir “*kooperatif ilişkisi*” olarak

⁵³⁴ ÜSTÜN/AYDIN s.62.

⁵³⁵ ÖZMEN, s.71.

⁵³⁶ ÇEVİK (2006) s.7-10.

⁵³⁷ TOKAT, s.166.

tanımlanabilir. Bu çerçevede, kooperatif ortakları yöneticileri seçebilir, seçilmiş olan yöneticileri eleştirebilir ve hatta onların değiştirilmesini sağlayabilir⁵³⁸.

Kooperatiflerde Genel Kurul ile Yönetim Kurulu bulunmaktadır. Kooperatiflerin Genel Kurulu ile Sermaye Şirketlerinin Genel Kurulları aynı yetkilere sahiptir denilebilir. Genel Kurul, TTK.m.407 uyarınca şirketteki pay sahiplerinin şirket işlerine ilişkin haklarını kullandıkları üst organ niteliği taşımayan bir organdır. Genel Kurulun işlevi şirket iradesinin oluşumu ile sınırlıdır ve hiçbir temsil yetkisi yoktur. Genel Kurulun yetkilerine ilişkin TTK.m. 408’de genel bir kural verilmekle birlikte, başka maddelerde de bu hususa ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.

TTK.m.365 gereğince, anonim şirketin yönetim ve temsil organı “*Yönetim Kurulu*”dur. Kural olarak yılda bir kez toplanan genel kuruldan farklı olarak, yönetim kurulu şirket işlerinin gerektiği her durumda karar almak ve şirket işlerini sürdürmek durumundadır. Bu süreklilik, anonim şirketin tüzel kişilik kazanmasından sona ermesine kadar devam etmektedir.

Kooperatiflerin iş ve işlemleri yönetim kurulunca yürütülür. Kooperatif yönetim kurulu⁵³⁹, kooperatifin ana sözleşmesi ve ilgili kanun hükümleri çerçevesinde kooperatifin faaliyetlerini yöneten ve kooperatifi temsil eden yürütme organıdır. Bu kurul, asil ve yedek üyelerden oluşmakta olup yedek üyeliğe de yer verilmesi nedeniyle anonim ortaklıklardan farklılık göstermektedir⁵⁴⁰.

Kooperatiflerde “*yönetim-ortak-kooperatif*” ilişkisinin sağlıklı yürütülebilmesi için kooperatif yöneticilerinin bu görevler için gerekli nitelikleri taşıyan, eğitimli ve bilinçli kişiler olmaları çok önemlidir. Yönetim kurulu seçimleri kooperatifin genel kurul toplantısında el kaldırmak suretiyle oylama yoluyla yapılır ve toplantıya katılan or-

⁵³⁸ Bu durum ortakların istedikleri her işleme müdahil olup belgeleri karıştırabilmeleri şeklinde anlaşılabilir. Ortaklar, kooperatifteki defter ve belgeleri ancak genel kurulun izni ve yönetim kurulunun kararıyla inceleyebilir (Koop.K.m.25).

⁵³⁹ Yönetim kurulu üyelerinin seçilebilme koşulları ana sözleşmenin 43 ve Koop. K. m.56 hükümlerinde belirtilmiştir. Yönetim kurulu genel kurulca en az bir, en çok dört yıl için seçilir. En az üç üyeden oluşur. Asil üye kadar yedek üye seçilir. Kurulda yedek üyeler yoktur. İlk genel kurulda asıl üye sayısı kadar yedek üye seçilir. Görev süresi sona eren üyelerin ibra edilmeleri koşuluyla tekrar seçilmeleri mümkündür.

⁵⁴⁰ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s.1007.

takların yarısından fazlasının talepte bulunması halinde gizli oy açık sayım usulü uygulanabilir.

Kooperatif Yönetim Kurulunda yedek üye sayısının sınırlanmasına ilişkin bir mevzuat düzenlemesi bulunmadığından bu konuda karşılaşılabilecek herhangi bir uyuşmazlıkta ana sözleşme hükümlerine bakmak gerekir⁵⁴¹. Kooperatifin iş ve işlemleri sırasında defterlerin tutulmasından ve belgelerin saklanması yönetim kurulu sorumludur. Ayrıca, kurul üyeleri kendi hatalarından kaynaklanan zararlardan da sorumlu tutulur.

Anonim Şirket yönetim kurulu üyelerine şirket genel kurulundan izin almadan kendileri veya başkaları namına şahsen veya dolaylı olarak şirket konusuna giren bir ticarî işlem yapma yasağı getirilmiştir (TTK.m.395/1). Kooperatiflerde ise yönetim kurulu üyeleri ve kooperatif personeli ortaklık işlemleri dışında kendisi veya başkası namına bizzat veya dolaylı olarak kooperatif konusuna giren bir işlem yapamaz (Koop.K.m.59/6) ve işlem yapılırken kooperatifin kuruluş amacının dışına çıkılamaz. Kapsam dışında faaliyet yürütülerek zarara neden olunması halinde ise yönetim faaliyetinde bulunan ilgili kişilerin sorumluluğu ile sebep olunan zararın tazmin edilmesi söz konusu olur⁵⁴² (TTK.m.341). Bazı yazarlarca, kooperatif ile kooperatifin yönetim kurulu üyesi arasındaki ilişkinin hukuki niteliğini vekalet akdi olarak değerlendiren görüşleri sürülmüş olup aynı değerlendirme Yargıtay kararlarında da görülmüştür⁵⁴³.

Kooperatiflerde iş ve işlemlerinin yürütülmesini sağlayan yönetim kuruluna seçilebilmek için herhangi eğitim düzeyi, tecrübe, sertifika veya uzmanlık alanı gibi bir özel şart aranmamaktadır⁵⁴⁴. Kooperatiflerde yönetim kurulu üyesi olabilme sadece Türk vatandaşı olma şartına bağlanmıştır (Koop.K.m.56). Ancak, kooperatif ortaklığı konusunda böyle bir şart bulunmamaktadır. 1163 sayılı Kanun, 25 Ekim 1988 tarihinde 3476 sayılı Kanun ile değiştirilmiş ve bazı maddelerine eklemeler getirilmiştir. Bu kanunun 56. Maddesiyle “*yönetim kurulu üyelerinde aranacak koşullar arasında aynı türde baş-*

⁵⁴¹ ŞİMŞEK, s.181.

⁵⁴² ÖZMEN, s.127.

⁵⁴³ ÜSTÜN/AYDIN s.229 Yargıtay HGK. T:26.11.2008 E:2008/7-699 K:2008/714.

⁵⁴⁴ Strateji ve Eylem Planı, s.32.

ka bir kooperatifin yönetim kurulu üyesi olmamak” koşulu getirilmiştir. Ancak, bu hükümler kurucu ortaklar için söz konusu olmamaktadır çünkü kooperatifin kuruluşu aşamasında ilgili makam kooperatifin kuruluşuna izin verdiğinde kurucu ortakların kooperatif ortaklığına kabulü işlemini de yapmış olur. Yönetim kurulunun kararı ortaklık isteğinin reddedilmesi şeklinde olursa başvuran kişinin 15 gün içerisinde itiraz hakkı bulunmaktadır. İtirazda bulunulmadan 15 günlük sürenin geçirilmesi durumunda ortaklığa giriş isteğinden vazgeçildiği kabul edilmektedir. İtiraz edilmesi durumunda ise yapılacak ilk genel kurul toplantısında bu itiraz gündeme alınır ve bu konuda kesin karar genel kurul tarafından verilir⁵⁴⁵.

Devlet memurlarının “*Ticaret ve diğer kazanç getirici faaliyetlerde bulunma yasağı*” kapsamı dışında sayılmış olan Yapı, Tüketim ve Kalkınma kooperatiflerinde yönetim kuruluna üye olmaları mümkündür. 657 sayılı kanunda böyle bir istisna tanınması, kooperatiflerin kazanç elde etme amacıyla kurulmadıklarına dair toplumumuzdaki anlayışın bir yansıması olarak kabul edilmelidir. Devlet Memurları burada belirtilmiş olan yönetim, denetim ve disiplin kurulu dışındaki diğer görevlerde özellikle kooperatif memurluğunda bulunamaz. Ancak, Devlet memurları da yönetim kurulu üyelikleri sebebiyle huzur hakkı, aylık veya yıllık ücret alabilirler. Bu ödemeler de kar kapsamında değerlendirilmemiştir. Bu istisnaların şirketler için de söylenebilmesi mümkün değildir.

Yabancıların kooperatif kurucusu veya ortağı olup olamayacakları konusunda açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak Koop.K.m.56/1 ve m. 65/3 hükümleriyle yabancıların yönetici veya denetçi olmaları açıkça yasaklanırken kooperatif kurucusu olamayacaklarına ilişkin hiçbir yasaklayıcı düzenleme getirilmemiştir. Böyle bir yasağın olmaması, örtülü olarak bu duruma izin verildiği şeklinde anlaşılmalıdır⁵⁴⁶. Nitekim, Yargıtay da bu yönde karar vermiştir⁵⁴⁷.

Konusu yönünden yabancılarla kapalı bulunan alanlarda faaliyet gösteren kooperatifler dışındaki kooperatiflere ortak olma konusunda yabancılarla da “Açık Kapı İlkesi” uygulanabilir. Bu konuda mevzuatta aksine bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, Konut

⁵⁴⁵ ÖZMEN, s.65-69.

⁵⁴⁶ DERYAL (2013), s.880.

⁵⁴⁷ Yargıtay 11.HD., T. 27.09.1977, E. 3206/K. 3895, (KİBB).

Yapı Kooperatifi Ana Sözleşme Örneğinin 10. maddesinin 2. bendine göre ortakların Türk vatandaşı olması veya yabancı uyruklu olup 2644 sayılı Tapu Kanunu veya diğer mevzuat hükümlerine göre ülkemizde gayrimenkul edinmesine imkân sağlanmış kişilerden olması şartı bulunmaktadır⁵⁴⁸. Tapu Kanunu m.35 hükmüyle yabancı gerçek veya tüzel kişilerin ülkemizde taşınmaz mal edinmeleri konusunda 2005 yılında yapılp 2006 yılı başlarında yürürlüğe giren değişikliklerle yabancı tüzel kişiliği bulunan şirketler ile yabancı gerçek kişilerin ülkemizde taşınmaz mal edinmeleri hususunda düzenlemelere gidilmiş ve karşılıklılık esası kabul edilmiştir⁵⁴⁹. Ancak, ana sözleşme düzenlemesiyle üyelik için Türk vatandaşı olma şartı getirilerek yabancıların kooperatif üyeliğine engel olunabilmesi açık kapı ilkesi gereğince mümkün görünmektedir.

Türkiye’de kooperatifçilik hareketinin halen gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşamadığı, kooperatifçiliğin amaçlarına ulaşamadığı ve kooperatifçiliğin ülkemizde sağlayacağı yararların üretici veya tüketicilere arzu edilen düzeyde olmadığı yönünde görüşlerle karşılaşmaktadır.⁵⁵⁰ Başarısızlık sebepleri ve sorunlar irdelenirken ülkemizde kooperatifçiliğin halktan gelen bir hareket olmak yerine devletin güdümünde oluşturulduğunun dikkate alınmalı ve bu çerçevede değerlendirmeler yapılmalıdır.

Avrupa ülkelerinde görülmüş olan demokrasi ve sosyal adalet konularındaki topluma sağlanmış faydaların ülkemizde kooperatiflerin kurumsallaştırılması kapsamında “tepeden inme” şeklinde getirilen düzenlemeler nedeniyle aynı şekilde oluşması sağlanamadığı ileri sürülmüştür⁵⁵¹. Türkiye’de halkın ihtiyacına göre veya halkın önderliğinde gelişmemiş olan kooperatifçilik hareketi, istenilen düzeye ulaşmadığı gibi bazı kooperatiflerin üyeleriyle yabancılaşan kurumlar haline dönüştüğü yönünde görüşler⁵⁵² beyan edilmiştir.

Devletin kooperatiflere müdahale kapsamının belirlenmesinde öncelikle kooperatiflerle ilgili mevzuatın oluşturulması ihtiyacı ve kooperatiflerin ekonomik ve toplumsal kalkınmanın sağlanmasında alabilecekleri rol etkili olmaktadır. Kooperatifçiliğin ülke-

⁵⁴⁸ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.593-594.

⁵⁴⁹ ÜSTÜN/AYDIN, s.240.

⁵⁵⁰ SERİNİKLİ/KUMKALE, s.270.

⁵⁵¹ ERÇİN, s. 226.

⁵⁵² TOKAT, s.177.

mizde kurumsallaşmasında devletin destekleyici ve yönlendirici rolünün yanı sıra müdahaleci etkisi de hissedilmiştir. Devletin söz konusu müdahaleleri nedeniyle toplumda kooperatifler adeta kamu kuruluşları olarak görülmeye başlanmıştır. Örneğin 2008 yılında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yaptırılan “*Kooperatifçilik Sektörü Anket Çalışması*” kapsamında sorulan kapalı uçlu bir soruyu tarımsal amaçlı kooperatiflerin ortakları arasından çalışmaya katılanların %34’lük bir kısmı “*kooperatifler, devletin birer kurumu olması gerekir*” şeklinde cevaplamıştır⁵⁵³.

Yargıtay kararları arasında “*demokratik yönetim ilkesi*”, “*demokratik katılım ilkesi*” anlamında dayanak gösterilebilecek bir karara rastlanılmamıştır. Ancak, Yargıtay’ın bazı kararlarında “*sınırlı sorumluluk ilkesi*”ne ilişkin ifadeler rastlanılmıştır. Buradan hareketle evrensel kooperatifçilik ilkelerinden biri olan “*açık kapı ilkesi*” dışındaki ilkelerin Yargıtay kararlarında henüz yer almadığını söylemek mümkündür.

Önceki bölümde bahsedildiği üzere, Türkiye’de kooperatifler üç kanun tarafından düzenlenmiştir. Bunlar; 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun’dur. Kooperatifçiliğe ilişkin kanunların karışık şekilde düzenlenmiş olmaları ve yeterince demokratik olmamaları⁵⁵⁴ nedeniyle ihtiyaçları karşılayamadıkları yönünde görüşler bulunmaktadır.

Demokratik yönetim ilkesinin tam manasıyla bütün kooperatiflerde uygulanabilmesi için öncelikle mevzuat kargaşası giderilmeli ve yürürlükteki bütün kooperatif kanunları tek bir kanun altında toplanılmalıdır⁵⁵⁵. Zira kooperatifçiliğin kendine has özellikleri ayrı bir mevzuat ve yeni politikalar oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır⁵⁵⁶. Mevzuata ilişkin sorunların çözümü konusunda Türkiye Milli Kooperatifler Birliği’nin etkin bir rol alması beklenmektedir⁵⁵⁷.

⁵⁵³ Strateji ve Eylem Planı, s.25.

⁵⁵⁴ MÜLAYİM (2013), s.533.

⁵⁵⁵ MÜLAYİM (2013), s.537.

⁵⁵⁶ Strateji ve Eylem Planı, s.26.

⁵⁵⁷ MÜLAYİM (2013), s.523.

Devletin kooperatiflerle olan ilişkisi sadece birim kooperatiflerin iş ve işlemlerini düzenleme, yönlendirme, kontrol etmekten ziyade kooperatiflerin geliştirilmesine yönelik eğitim programlarının düzenlenmesi, finansman imkanlarının sağlanması ve üst örgütlenmenin geliştirilmesi için tedbirler alınması şeklinde olmalıdır⁵⁵⁸. Devlet-kooperatif ilişkilerinde uygulanacak profesyonel bir yönetim modelinin hem kooperatiflerin kendi ayakları üzerinde durabilmesini hem de kooperatiflerin bağımsızlık kazanmalarını sağlayabileceği düşünülmektedir⁵⁵⁹. Bu bağlamda, kooperatifler gelişme aşamasında devlet tarafından desteklenmeli fakat zamanla devlet elini çekmeli ve kooperatifler uzun vadeli bir kooperatifçilik politikası içinde gelişimlerini sürdürmelidir⁵⁶⁰.

Devletin kooperatiflere müdahalesi hususunda devlet ile özel sektörün ilişkisi esas alınmalı ve müdahale sınırları buna göre çizilmelidir. Bunun için mevzuat değişikliği ile tek bir Kooperatifler Kanunu hazırlanmasının yanı sıra ülkemizde kooperatiflerin geliştirilmesine yönelik strateji, eylem planı ve politikalarda devletten uzak durma, kooperatifçiliğin teşvik edilmesi ve desteklenmesine ilişkin düzenlemeler yer almalıdır. Bu kapsamda, mevcut sistem içerisinde uygulanmakta olan ticaret sicili yerine kendine özgü kuruluşlar olan kooperatifler için bir kooperatif sicilinin oluşturulmasının da yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

⁵⁵⁸ ÖZDEMİR, s.106.

⁵⁵⁹ BİLGİN/TANIYICI, s.154.

⁵⁶⁰ Halil KIZILASLAN, Mehmet MENEK, Kooperatiflerin Hukuki Statüsü ve Vergiler Karşısındaki Durumu, Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, Sayı 2, 2009, s:47-55.

§ 4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında; tarihçesi, gelişimi, işleyişi incelenmiş olan kooperatiflerin hukuki niteliğine ışık tutulmaya yönelik bilgi ve görüşler paylaşılmıştır. Bu bölümde tartışmaların yanı sıra uygulamadaki sorunların aşılabilmesi ve kooperatifçiliğin geliştirilmesine yönelik mevzuat düzenlemeleri yapılması için önerilerde bulunulmuştur.

Kooperatiflerden bahsedilirken ticaret şirketlerine özgü veya bu şirketleri çağrıştıran bazı kavram ve sözcüklerin kullanılmış olmasının kooperatiflerin şirket olarak kabul edilmesini gerektirmez. Kooperatif kavramı, Fransızca'daki "coopérative" veya İngilizce'deki "cooperative" sözcüklerinin okunduğu gibi Türkçe "kooperatif" şeklinde yazılmak suretiyle mevzuat düzenlemelerinde yerini almıştır. Aslında "kooperatif" tam olarak Türkçe karşılığı bulunmayan bir sözcüktür. Almanca'da olduğu gibi kooperatifi karşılayacak bir sözcüğün dilimizde bulunmaması nedeniyle yabancı bir sözcük kullanılmak zorunda kalındığı yönündeki görüşler isabetli değildir.

Yabancı kökenli olan kooperatif sözcüğünün Türkçeleştirilmesi ve Türk kültüründe izleri bulunan bir sözcüğün kullanılması halinde "sıcak, aşına bir ruh hasıl olur, belki de kooperatifçiliğe daha çok sempati duyulabilir" şeklinde görüşler tespit edilmiştir⁵⁶¹. Kooperatifçiliğin geliştirilmesine ilişkin öneriler sunulmadan önce terminoloji konusundaki tartışmalara katkıda bulunmak üzere kooperatif sözcüğü yerine geçebilecek sözcükler üzerinde görüşler dile getirilecektir.

"Kooperatif" sözcüğü yerine sözlük anlamı "kuruluş" veya "kurum"⁵⁶² demek olan "müessese" sözcüğü de kullanılabilir. Ancak bu durumda, iktisadi devlet teşekkülleri tarafından özel hukuk çerçevesinde faaliyet göstermek üzere kurulan tüzel kişilikler⁵⁶³ de anlaşılabilirdiğinden karışıklığa sebep olabilir.

Tüzel kişiliklerin bazı tanımlarında yer alan "kurum" ve "kuruluş" sözcükleri de akla gelebilir. Ancak, kooperatif bir kamu kurumu olmadığından "kurum" sözcüğü kul-

⁵⁶¹ ÇEVİK (1990), s. 95.

⁵⁶² Türkçe Sözlük, s.1430.

⁵⁶³ Türk Hukuk Lugatı, s.253.

lanılması isabetli olmayacaktır. “*Topluma hizmet etme amaç ve görevleriyle kurulan her şey*”⁵⁶⁴ anlamına gelen “*kuruluş*” sözcüğünün kullanılması halinde kastedilenin belirsiz bir şekilde ifade edildiği düşünülebilir.

Amacı ve kişiliği biraz daha somutlaştırmak hususunda kooperatif sözcüğü yerine “*teşebbüs*” sözcüğünün kullanılması düşünülebilir. Arapça kökenli olan bu sözcük, Türkçede “*girişim*” veya “*girişme*” anlamlarına gelmektedir⁵⁶⁵. Bunların yanı sıra, “*işe girişme*”, “*el atma*”, “*girişkenlik*”, “*önce davranış*” anlamlarını da taşımaktadır⁵⁶⁶. Bir başka kaynakta bu sözcük “*bir işi yapmak üzere eyleme geçme*”, “*bir işe girişme*”, “*girişim ve üretim etmenlerinden biri*” olarak ifade edilmiştir⁵⁶⁷. Ayrıca, teşebbüs; “*ekonomik veya ekonomik olmayan amaçları gerçekleştirmek amacıyla kurulan ve müteşebbis (girişimci) sermaye ve emek öğelerinden oluşan birlik*” anlamına da gelmektedir⁵⁶⁸. Ancak, hangi anlamda ele alınırsa alınsın her halükârda “teşebbüs” Arapça bir sözcüktür.

1163 Sayılı Kanun’un 1. maddesi metninde yer almaktayken 5146 sayılı Kanun kaldırılmış olan “teşekkül” sözcüğünün geri getirilmesi de bu kapsamda düşünülebilir. Teşekkül Arapça kökenli olup “*belli bir varlık ve biçim kazanma, kurulma, örgüt*” anlamına gelir⁵⁶⁹. Bunun yanında; “*şekillenme, kurulma, kuruluş, meydana geliş, oluşum*” anlamlarını da içermektedir⁵⁷⁰. Sözlükte “teşekkül”; “*belli bir varlık ve biçim kazanma, kurulma, örgüt*” olarak ifade edilmiştir⁵⁷¹. Ayrıca, teşekkül, “organizasyon” anlamına gelmekte olup literatürde genellikle kamu iktisadi teşebbüsleri için kullanılan bir kavramdır. Fransızca kökenli olması nedeniyle değiştirilmesi düşünülen kooperatif sözcüğünün yerine bu kez Arapça kökenli teşebbüs veya teşekkül sözcüklerinden birinin kullanılmasının da doğru olmayacağı, zira bunun aynı hatanın tekrarı anlamına gelebilir.

Türkiye’de insanların birbirine yardım edip ekonomik ihtiyaçlarını birlikte dayanışma yoluyla karşıladıkları dikkate alındığında aslında kooperatifçiliğin herhangi bir

⁵⁶⁴ Türkçe Sözlük, s.1265.

⁵⁶⁵ Türkçe Sözlük, s.1181.

⁵⁶⁶ DEVELİOĞLU, s.1094.

⁵⁶⁷ BAYDEMİR, s.91.

⁵⁶⁸ Ejder YILMAZ, Hukuk Sözlüğü, Ankara, 2004, s.1232.

⁵⁶⁹ Türkçe Sözlük, s.1181.

⁵⁷⁰ DEVELİOĞLU, s.1095; YILMAZ, s.1232.

⁵⁷¹ Türkçe Sözlük, s.1967.

resmi metinde düzenlenip tanımlanmadan yıllardır Türk toplum hayatında yaşamakta olduğu söylenebilir. Günümüzde kooperatif olarak adlandırılan yapılar, aslında Türk kültüründe yıllardan beri var olan ortak amaçlar etrafında birbirine destek olma ve mali güçlerini geliştirerek fayda sağlamak üzere oluşmuş kişi birlikleridir. Türk kültüründe yer alan dayanışma ve yardımlaşma yoluyla ortak amaçların gerçekleştirilmesi için birlikte çalışma yabancı bir sözcüğe ihtiyaç duyulmadan “imece” veya “birlik” gibi Türkçe bir sözcük ile ifade edilebilir. Türkçe olduğundan şüphe bulunmayan ve “bir bütün sayılan topluluk”, “birleşmiş, bir arada olma durumu”⁵⁷², “teşkilatlandırılmış insan topluluğu”⁵⁷³ anlamlarına gelen “birlik” sözcüğünün kullanılması bu konudaki beklentilere cevap verebilir.

Kooperatif olarak adlandırılan yapılanmalar için “birlik” sözcüğü kullanılması halinde, “bir ortaklık veya mal üzerinde payı olan kimse, hissedar” anlamına gelen “paydaş” sözcüğü “ortak” yerine ve “paydaş olma durumu, iştirak” anlamına gelen “paydaşlık” sözcüğü de “ortaklık” yerine kullanılabilir. Söz konusu değişiklikler il, bölge veya ülke şeklindeki üst örgütlenmeler düzeyinde ise İl Birliği, Bölge Birliği ve Türkiye Birliği şeklinde düzenlenebilir. Mevzuat hükümlerinde anlamları açık ve Türkçe sözcükler kullanılması halinde için kavram yönünden herhangi bir sorun yaşanmayacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de “kooperatif” olarak adlandırılan kişi birliklerinin, 865 sayılı ve daha sonra 6762 sayılı kanunun 485. Maddesinde kooperatifler şirket olarak yer almıştır. İsviçre Borçlar Kanunu’nun 29. Faslındaki kooperatife ilişkin hükümleri (m.828-926) örnek olarak hazırlanmış olan TTK’nun 485 ila 502 maddeleri arasındaki düzenlemeleri 1163 sayılı kanunun yürürlüğe girişiyle birlikte kaldırılmıştır⁵⁷⁴. 1163 sayılı Kanunda kooperatif tanımlanırken “şirket” sözcüğü hiç kullanılmamış ve kooperatiflerin karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle ekonomik menfaatlerin sağlanıp korunması amacıyla kurulan değişir ortaklı, değişir sermayeli teşekküller olduğu ifade edilmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de kooperatiflerin hukuki niteliğinin ne olduğu tartışılmaya baş-

⁵⁷² Türkçe Sözlük, s.283.

⁵⁷³ Türk Hukuk Lugatı, s.38.

⁵⁷⁴ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.586.

lanmış ve önceki bölümlerde arz edildiği gibi farklı yazarlar tarafından farklı görüşler beyan edilmiştir.

Daha sonra, 5146 sayılı kanunla 1163 sayılı kanun metninde yapılan değişiklikle kooperatifler “*ortaklık*” olarak nitelendirilmiştir. Bu değişiklik bir madde eklenmesi yoluyla 6762 sayılı kanun kapsamında da kooperatiflerin ticaret şirketleri gibi düzenlenmeyip sadece “*ortaklık*” denilerek bırakılması manidar görülmektedir. Kooperatifin nitelendirilmesine ilişkin değişiklikler yapılırken 1163 sayılı kanuna dokunulmamış ve genel kanundaki değişikliğe karşılık özel kanun hükümlerinin yürürlüğünün devam etmesine müsaade edilmiştir. Sözkonusu değişiklik yapıldığında ilgili tüm mevzuat hükümlerini değiştirme imkânı varken bunun yapılmaması nedeniyle kooperatiflerin hukuki niteliklerinin belirlenmesine yönelik tartışmalar ortaya çıkmıştır⁵⁷⁵.

Her ne kadar 6102 sayılı kanunla kooperatifler açıkça ticaret şirketleri arasında sayılmış olsa da Özel Kanun (*Lex Specialis*) İlkesine göre 6102 sayılı kanun karşısında özel bir kanun olan 1163 sayılı kanun hükümlerin uygulanması gerekeceği noktasında başlayan tartışmalar halen sürmektedir. Bu tartışmalara son verilmesi, kooperatiflere ilişkin işlemlerde koordinasyonun sağlanması, kooperatiflere dair mevzuat kargaşasına son verilmesi ve kanunlar arasında gerekli uyumun sağlanması amacıyla yeni bir Kooperatifler Kanunu çıkarılması halinde bu sorunların çözümünün sağlanabileceği düşünülmektedir.

Kooperatiflerin sermaye veya şahıs şirketleri gibi “*ortaklık*” olarak adlandırılması kooperatiflerdeki insani unsurların göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Kazanç elde etmek ve bunu paylaşmak amacıyla bir araya gelmiş, ortak iradeleriyle örgütlenmiş kişilerin emek ve sermayelerinin bir işletme kapsamında ve bir sözleşmeyle birleştirilmesiyle oluşan bir ortaklık şirket olarak adlandırılabilir. Ekonomik kuruluşlarda sermaye unsuru ön planda olduğu için bunlar ticarî amaçla kurulup faaliyet gösterirler ve amaçları kâr elde etmektir. Sosyal kuruluşlarda ise sermaye değil kişi unsuru ön plandadır ve amaç ise hizmet sunmak olarak belirlenmiştir.

⁵⁷⁵ ÇEVİK (2006), s.9.

Günümüzde, kooperatiflere ilişkin eski tarihlerde yapılmış tanımlarla yetinilmeyip uluslararası kooperatif ilkelerini içerecek ve günümüz şartlarında ihtiyaçlara cevap verecek şekilde bir kooperatif tanımı yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlayışla şöyle bir tanım yapılabilir; “kooperatif, yardımlaşma ve dayanışma anlayışı içerisinde ekonomik faydalarını sağlama amacıyla bir araya gelen, birbirlerini tanıyan veya tanınması mümkün kişilerin kendi istekleri doğrultusunda maddi ve manevi güçlerinin birleştirildiği, demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla ihtiyaçların daha iyi koşullarda karşılanarak reel kazancın artırılması için en az yedi kişi tarafından kurulan, ortak sayısı sınırlı olmayan, insanca değerlerin ön planda olduğu, eşitlikçi, değişir sermayeli, sermayenin ön planda tutulmadığı, kâr elde etme amacı taşımayan ve tüzel kişiliği olan bir kişi birliğidir”.

6102 sayılı kanunda şirketler arasında sayılmış olsa da kooperatifler ile sermaye ve şahıs şirketlerinin aralarında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu farklılıkların bilimsel bir çalışma çerçevesinde ortaya konularak sonuca ulaşılması amacıyla hazırlanan bu çalışma kapsamında kooperatiflerle karşılaştırma yapılırken “*şirket*” sözcüğü ile kullanıldığında “*şahıs ve sermaye şirketleri*” kastedilmekte olup kooperatifler sadece bu çalışma kapsamında sınırlı olmak üzere şirket kavramının dışında tutulmuştur.

Türkçe’si “*ortaklık*” demek olan şirket, sözlükte; “*iki veya daha çok kimsenin iş yaparak kazanç elde etmek için birleşmeleri, ortak olma durumu, iştirak*” olarak tanımlanmıştır⁵⁷⁶. Türk Hukuk Lûgatında şirket, “*iki veya daha fazla şahsın emek ve mallarınıyla müştereken iktisadî bir gayeye erişmek için bir akitte birleşmeleri*” olarak tanımlanmıştır⁵⁷⁷.

Şirket, 818 sayılı Borçlar Kanunu’nun 520. Maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır: “*Şirket bir akittir ki onunla iki veya ziyade kimseler, sâyelerini ve mallarını müşterek bir gayeye erişmek için birleştirmeyi iltizam ederler*”. 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nun bu maddeye karşılık gelen 620. Maddesinde şirket sözcüğüne yer verilmemiştir. Bu kavrama karşılık gelmek üzere “*adi ortaklık*” ibaresi kullanılmıştır. Buna göre; “*Adi*

⁵⁷⁶ Türkçe Sözlük, s. 907; DEVELİOĞLU, S. 1001.

⁵⁷⁷ Türk Hukuk Lugatı, s. 312.

ortaklık sözleşmesi, iki ya da daha fazla kişinin emeklerini ve mallarını ortak bir amaca erişmek üzere birleştirmeyi üstlendikleri sözleşmedir.” Görüldüğü üzere; Türk Borçlar Kanunu’nda düzenlenen şirket tipi adi şirket olup, ticaret şirketlerine bu Kanunda yer verilmemiştir.

Türk Ticaret Kanunu’nda ticaret şirketlerinin türleri sayılmış, fakat ticaret şirketlerine ilişkin bir tanım yapılmamıştır. Doktrinde farklı yazarlarca farklı şirket tanımları verilmektedir. POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU tarafından yapılan tanıma göre şirket, sözleşmeyle kurulan ve bir ortak amacın elde edilmesine hizmet eden kişi birliğidir⁵⁷⁸. GÖZLER, bir sözleşme altında iki veya daha fazla kişinin ekonomik bir amaca ulaşmak amacıyla emek ve mallarını birleştirerek meydana getirilen topluluğu şirket olarak tanımlamıştır⁵⁷⁹. YILMAZ’a⁵⁸⁰ göre şirket; iki veya daha çok kişinin emeklerini ve mallarını ortak bir amaca erişmek için birleştirmeleridir. BAYDEMİR⁵⁸¹ ise şirketi; iki ya da daha çok kişinin para, mal ve emeklerini ortak bir amaca erişmek için birleştirmeleri olarak tanımlanmıştır. ARSLAN ise şirketi geniş ve dar anlamda olmak üzere iki bakımdan ele almıştır. Buna göre geniş anlamda şirket; bir girişimde, bir faaliyette, hukukî veya fiili bir durumda, herhangi bir tarafta birden fazla kişinin bir araya gelmesidir. Dar anlamda şirket ise; kazanç sağlamayı hedefleyen mal ve kişi topluluklarıdır⁵⁸².

Yapılmış olan açıklamaların ışığında, birden fazla sayıda kişinin kazanç sağlama amacıyla hukuka uygun şekilde bir girişim veya faaliyette bulunmak üzere bir araya gelmesi durumunda şirketin ortaya çıkabileceğini görmekteyiz. Dolayısıyla, “Şirket, kazanç elde etmek ve bunu paylaşmak amacıyla bir araya gelmiş, ortak iradeleriyle örgütlenmiş kişilerin emek ve sermayelerinin bir işletme kapsamında ve bir sözleşmeyle dayanarak birleştirilmesiyle oluşan ortaklıktır” şeklinde bir tanıma ulaşabiliriz.

⁵⁷⁸ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2010), s. 21.

⁵⁷⁹ GÖZLER, s.61.

⁵⁸⁰ YILMAZ, s. 942.

⁵⁸¹ BAYDEMİR, s. 169.

⁵⁸² ARSLAN (2003), s. 3-4.

Tüzel kişiliği haiz olmaları nedeniyle ticaret şirketlerinin ayrı bir malvarlığı, ticaret unvanı, yerleşim yeri, vatandaşlığı ve ehliyeti bulunmaktadır⁵⁸³. Ticaret şirketlerinin ortak özellikleri; tüzel kişiliğe sahip olmaları, tacir sayılmaları ve tiplerinin sınırlı olmasıdır⁵⁸⁴. Ayrıca Türk Ticaret Kanunu'nda sayılan şirketler beşten fazladır. Holdingler, umumi mağazalar ve donatma iştiraki de TTK. m. 124'te sayılmamakla beraber birer ticaret şirketi sayılması gerektiği bazı yazarlarca⁵⁸⁵ ifade edilmiştir. Ticaret şirketlerinin düzenlendiği TTK. m.124'te, tıpkı mülga 6762 sayılı TTK. m. 136'da olduğu gibi, sınırlı sayı ilkesine sadık kalınarak sayılmış (*Numerus Clausus*) olup bunların dışında başka bir ticaret şirketi oluşturmak mümkün değildir. Ancak, bu sayılanların dışında donatma iştiraki ve umumi mağazaların da şirket sayılması gerektiğine ilişkin doktrinde bazı görüşler ileri sürülmüştür⁵⁸⁶.

6102 sayılı kanunda ticaret şirketleri arasında kooperatifler de sayılmış (TTK.m.124/1). Ancak, kollektif şirket (TTK.m.211-303), komandit şirket (TTK.m.304-328, 564-572 vd.), anonim şirket (TTK.m.329-563), limited şirket (TTK.m.573-644) düzenlemelerinde yapıldığı gibi kooperatifler için TTK kapsamında ayrı hükümler getirilmemiştir. Dolayısıyla, ticaret şirketleri bahsedilen kooperatifler, kanun koyucu tarafından sermaye ve şahıs şirketlerinden farklı tutulmuştur.

Ticaret şirketleri kendi içinde şahıs şirketleri ve sermaye şirketleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (TTK.m.124/2). Şahıs şirketleri; ortakların kişiliği, ticarî itibarı, mali gücü ve varlığının ön planda olduğu şirketlerdir. Kollektif ve adi komandit şirketler TTK.m.124/2 uyarınca şahıs şirketleridir. Buna karşılık; sermaye şirketlerinde ortakların kimlik ve kişiliklerinin değil, şirketin sermayesinin önem arz etmektedir. Anonim, limited ve paylı komandit şirketler sermaye şirketleridir. Sermaye şirketleri de esas sermayeli, kayıtlı sermayeli ve değişir sermayeli olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Esas sermaye, anonim, limited ve sermayesi paylara bö-

⁵⁸³ Rabia Eda GİRAY, Ticaret Şirketlerinin Genel Hükümleri ve Şirketler Topluluğu - Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2.Baskı, Konya, Aralık 2013, s.113.

⁵⁸⁴ Hasan PULAŞLI, Şirketler Hukuku – Temel Esaslar, 7. Baskı, Adana, 2008, s.47.

⁵⁸⁵ Mustafa ÇEKER, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanununa Göre Ticaret Hukuku, Adana, 2012, s.315.

⁵⁸⁶ Hasan PULAŞLI, Şirketler Hukuku Genel Esaslar, İkincil Mevzuat Çerçevesinde Çıkarılan Yönetmelik ve Tebliğlere ve 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa göre hazırlanmış, Ankara, 2013, s.5.

lünmüş komandit şirketlerde; kayıtlı sermaye, anonim şirketlerde; değişir sermaye ise sadece kooperatiflerde söz konusudur⁵⁸⁷.

Kooperatifleri ticaret şirketleri arasında sayan TTK.m.124 gerekçesinde kooperatifin bir ticaret şirketi olup olmadığının tartışılabileceği, adi şirket olarak kabul edilemeyeceği ve böyle kabul edilmesi halinde hukukî bakımından başka sorunlar çıkabileceği gerekçeleriyle kooperatiflerin ticaret şirketleri arasında sayıldığı belirtilmiştir. Kanun koyucu, kooperatiflerin sermaye ve şahıs şirketleri sınıflarına girmeyip üçüncü bir tür olarak kabul edildiği gerçeğinden hareketle kooperatiflerin farklılığını açık bir şekilde ortaya koymuştur⁵⁸⁸.

POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU'na göre kooperatiflerin kuruluşunda yoğun şekilde kişisel öğeler içermesi ve aynı zamanda kooperatiflerin kanunen sınırlı sorumlu olarak kabul edilmesi nedenleriyle TTK, şirketleri düzenlerken kooperatiflerin şahıs ortaklığı mı yoksa sermaye ortaklığı mı sayılacağı hususunu bilinçli olarak açık bırakmıştır. ÇEVİK'e göre sosyal ve ekonomik ihtiyaçları karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp koruma amacıyla, değişir sermayeli ve değişir ortaklı olmak üzere aynı amaca yönelmiş kişilerin bir araya gelmeleriyle oluşan kooperatifler ticaret şirketi sayılamazlar⁵⁸⁹.

Kooperatiflerde egemen unsur insan iken şirketlerde egemen unsur sermaye'dir. Kooperatif ile ortağının arasındaki ilişki herhangi bir şekilde kâr amacı taşımadığından bir "*ticarî ilişki*" değil karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet üzerine kurulu bir "*kooperatif ilişkisi*" olarak adlandırılabilir. Yargıtay tarafından da tespit edildiği gibi, şirketler amaçlarına "*sermaye*" kullanarak kooperatifler ise "*karşılıklı yardım*", "*dayanışma*", ve "*kefalet*" araçlarını kullanarak ulaşmaya çalışırlar. Şirketler kârlarını en üst düzeye çıkarma gayesiyle çalışırken kooperatifler maliyetleri en aza indirmeye çalışır. Kooperatifler paydaşlarına ucuz mal veya hayatlarını kolaylaştıracak imkânlar sunarak refah sağlama amacıyla faaliyette bulunurken şirketler sadece kâr sağlama amacı taşı-

⁵⁸⁷ İrem ARAL, Şirketler Hukukuna Giriş- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2. Baskı, Konuya, Aralık 2013, s. 28-29.

⁵⁸⁸ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 2014 TTK Yenilikleri, s.17.

⁵⁸⁹ ÇEVİK (2003), s.45.

maktadır. Şirketler, ortaklarının payları oranında kâr etmelerini sağlayabilir ama bu durum ortakların refahının arttığını göstermez.

Kanun koyucu tarafından kooperatiflerin kâr sağlama amacıyla faaliyette bulunan şirketlerle bir tutulmadığı 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu kapsamında da gösterilmiştir. Bu kanunun “*Ticaret ve diğer kazanç getirici faaliyetlerde bulunma yasağı*” başlıklı 28. maddesinde devlet memurlarının TTK hükümlerine göre tacir veya esnaf sayılmalarını gerektirecek faaliyetlerde bulunamayacakları, ticari mümessil veya ticari vekil olamayacakları, kollektif şirketlerde ortak ve komandit şirketlerde komandite ortak olamayacakları, özel hukuk tüzel kişilerine veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına ait bir iş yerinde çalışamayacakları, ofis, büro, muayenehane ve benzeri yerleri açamayacakları emredilmiştir. Ancak, bu maddenin ikinci fıkrasında kooperatiflerde alabilecekleri yönetim, denetim ve disiplin kurulu üyelikleri ile özel kanunlarda belirtilen görevler bu yasaklamanın dışında tutulmuştur. Devlet memurları da kooperatiflerde yönetim kurulu üyelikleri sebebiyle huzur hakkı, aylık veya yıllık ücret alabilirler. Bu ödemeler de kâr sağlama veya ticari faaliyet kapsamına dahil edilmemiştir.

Bu çalışma kapsamında, kooperatifin hukuki niteliğinin belirlenmesi konusunda diğer tüzel kişilerle karşılaştırılmasının benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması yönünden yararlı olacağı düşünülmüştür. Ticaret şirketleri hakkında öncelikle söz konusu şirketin türüyle ilgili TTK hükümleri uygulanır. Burada bir hüküm bulunmaması halinde, tüzel kişilere ilişkin TMK genel hükümleri uygulanır. Burada da hüküm bulunmayan hallerde “adi şirket” hakkındaki TBK hükümleri şirket türünün niteliğine uygun olduğu ölçüde uygulanır (TTK.m.126). Adi şirketin kurulabilmesi için herhangi bir şekil şartı gerekli değildir. Tüzel kişiliğinin olmaması nedeniyle adi şirketin kendisini oluşturanlardan bağımsız bir kişiliği yoktur. Adi şirket bir ticaret şirketi değildir ve adi şirket ortakları arasında birbirlerine karşı vekâlet ilişkisine benzer bir ilişki vardır⁵⁹⁰. Adi şirkette ortaklardan birinin ölümü, kısıtlanması veya iflası adi şirketi kural olarak sona erdirir (TBK.m.639). Oysa, kooperatiflerde ortağın ölümü, (Koop.K.m.14/1) iflası veya kısıtlanması (Koop.K.m.81) halleri kooperatifin sona erme sebebi sayılmaz.

⁵⁹⁰ Tuğrul ANSAY, Bankacılar İçin Şirketler Hukuku Bilgisi, Ankara, 1967, s.7.

Kollektif ve Komandit Şirketlerin ticari bir işletmeyi işletmek üzere kurulmaları gerekmektedir. Kollektif şirket şahıs şirketlerinden olup sadece gerçek kişiler arasında kurulur ve şirket alacaklıları karşısında ortaklarının hiçbirinin sorumluluğu sınırlandırılmamıştır. Şirket sözleşmesi veya ortakların çoğunlukla alacakları kararla yönetim işlerinin şirket ortaklarından birine, birkaçına veya tamamına verilmesi mümkündür⁵⁹¹. Adi komandit ve sermayesi paylara bölünmüş komandit olmak üzere her ikisi de tacir sayılan iki çeşit komandit şirket vardır⁵⁹².

Adi komandit şirketlerde şirket alacaklılarına karşı ortakların bir kısmının sorumluluğu sınırlandırılmamış olup sorumluluğu sınırlandırılmamış olan ortaklara komandite ortak, sorumluluğu sınırlı olan ortaklara ise komanditer ortak denilir. Tüzel kişiler ancak komanditer ortak olabilir. Komandit şirketlerin diğer türü “Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit Şirket”tir. Adından da anlaşılacağı üzere, bu şirketin sermayesi paylara bölünmüş olup alacaklılara karşı ortaklardan bir veya birkaçı kollektif şirket ortağı gibi diğer ortaklar ise anonim şirket pay sahibi gibi sorumlu olur. Ancak, şirket sermayesinin, paylara bölünmeden sadece birden çok sayıda komanditer ortağın sermayeye katılma oranlarına göre kısımlara ayrılması durumunda adi komandit şirket hükümleri uygulanacaktır⁵⁹³. Kooperatifler, istenilmesi halinde, kooperatif kurucuları veya ortakları tarafından ana sözleşmeye konulabilecek bir hükümlerle sınırsız sorumlu hale getirilebilmekte ve ayrıca ek ödeme yükümü de tanınabilmektedir. Ana sözleşmede bu hükümler düzenlenmemiş ise de kooperatif bir şahıs ortaklığı değildir⁵⁹⁴.

İngilizce kökenli “*limited*” sözcüğü Türkçe’de “*sınırlı*” anlamına gelir. Limited şirkete ilişkin doktrinde çeşitli tanımlar bulunmaktadır. En basit ifadeyle limited şirket, “*ortaklarının sorumluluğu koydukları anapara ile sınırlı bulunan ticaret ortaklığı*” olarak tanımlanabilir⁵⁹⁵. YILMAZ, limited şirketi, “*iki veya daha fazla gerçek veya tüzel kişi tarafından ticaret unvanı altında kurulup ortaklarının sorumluluğu koymayı üstlen-*

⁵⁹¹ Zekai ÖZCAN, Hangi Şirket Kurulmalı, 4. Baskı, Haziran 2016, Ankara, s.37-38.

⁵⁹² BOZER/GÖLE (2017), s.69.

⁵⁹³ ÖZCAN, s.45.

⁵⁹⁴ POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU (2017) s.598.

⁵⁹⁵ Türkçe Sözlük, s. 789.

dikleri sermaye ile sınırlı ve esas sermayesi belli olan ortaklık” olarak tanımlamıştır⁵⁹⁶. BAYDEMİR ise, “iki veya daha fazla gerçek ya da tüzel kişi tarafından bir ticaret unvanı altında kurulup ortakların sorumluluğu koymayı üstlendikleri sermaye ile sınırlı ve nominal sermayesi belirli olan bir ortaklık” olarak tanımlamıştır⁵⁹⁷. 6102 sayılı Kanunun getirdiği yeni düzenlemelerin yürürlüğe girişiyle, bir tek gerçek veya tüzel kişinin de limited şirket kurabilmesine imkân tanınmıştır. TTK. m. 573 hükmüne göre; “Limited şirket, bir veya daha çok gerçek veya tüzel kişi tarafından bir ticaret unvanı altında kurulur; esas sermayesi belirli olup, bu sermaye esas sermaye paylarının toplamından oluşur.”

Kollektif, komandit ve limitet şirketler hakkında verilen bilgiler ışığında, kooperatiflerin kural olarak sınırlı sorumlu olmaları nedeniyle bilinçli olarak sermaye ve şahıs şirketleri dışında tutulduğu ve bu nedenle TTK kapsamında özel bir düzenleme yapılmadığı düşünülmektedir. Ana sözleşmeye konulabilecek bir hükümle sınırsız sorumlu hale getirilebilecek olan kooperatiflerin farklı bir yapıda buldukları kanun koyucu tarafından da açıkça ortaya konulmuştur. Zira, kooperatifte kanunun öngördüğü hususlardan farklı bir düzenleme yapılmasının istenilmesi halinde, emredici hükümlere aykırı olmamak ve ana sözleşmede yer almak şartıyla istenilen değişiklik ve düzenlemeler yapılabilir. Kooperatiflerin ana sözleşmesi, kooperatifin kuruluşunda veya ihtiyaca göre değişiklik yapılmak istenilmesi halinde ilgili Bakanlığın iznine bağlı tutulmuş olup Anonim Şirketlerin esas sözleşmesinden ve Limited Şirketlerin ortaklık sözleşmesinden farklılık göstermektedir. Limited şirketin kuruluşu ile ortaklık sözleşmesi liberal kurallarla şekillendirilmiştir. Anonim şirkette ise normatif sistem, bir başka deyişle kanuna uygun düzenleme sistemi geçerlidir.

TTK kapsamında yukarıda değinilenler dışında kooperatiflere ilişkin başka bir madde bulunmamaktadır. 1163 sayılı kanunda düzenleme bulunmayan hallerde (Koop.K.m.98) anonim şirketlere ilişkin TTK hükümlerinin uygulanabileceği belirtilmiştir. Ancak, anonim şirketleri düzenleyen bütün hükümlerin kooperatifler hakkında uygulanabilir olduğu söylenemez.

⁵⁹⁶ YILMAZ, s. 746.

⁵⁹⁷ BAYDEMİR, s. 150.

Kendine özgü yapıları olan kooperatiflerde sermayenin değişir olması, sermayenin iade yasağının geçersizliği, aidat, açık kapı ilkesi, şahsi sorumluluk, ek ödeme yükümleri gibi konularda anonim şirketlere ilişkin hükümler herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Anonim şirkette sermayenin belirliliği ve korunması ilkesi nedeniyle ortaklara şirketten çıkma hakkı kapatılmış ve serbest pay devri ilkesi kabul edilerek nama yazılı olmayan paylardan sermayesi olan kişiler tarafından satın alınması mümkün kılınmıştır. Kooperatifte ise sermaye sınırlandırılmaz, paylar veya ortaklık senetleri serbest piyasada satılamaz ve kooperatifin izni olmaksızın payların başkalarına devri mümkün değildir. Aynı konuya ilişkin her iki kanunda düzenleme bulunması halinde bir özel kanun olması nedeniyle 1163 sayılı kanun esas alınmalıdır. Ayrıca, anonim şirketlere ilişkin TTK düzenlemelerinin kooperatifler ile ne kadar uyumlu olduğu ayrı bir çalışma konusu yapılabilir.

“Anonim” sözcüğü Yunanca kökenli olup; “*adı bilinmeyen, yaratıcısının adı bilinmeyen*” şeklinde ifade edilebilir. Sözlükte anonim şirket; “*anamalı paylara bölünmüş olan ve her ortağın sorumluluğu anamaldaki payıyla sınırlı bulunan ortaklık*” olarak tanımlanmıştır⁵⁹⁸. Sermayenin belirli olması kanunda öngörülmüş olan asgari miktarın altına düşmemek şartıyla sermayenin önceden tespit edilmiş olması demektir. Paylara bölünmüş olması ise en az bir kuruş değerinde olmak üzere, belirli itibari değerde birimlere ayrılmış olması anlamına gelmektedir⁵⁹⁹. 6762 sayılı Kanunun 269. Maddesinde anonim şirket; “*bir unvana sahip, esas sermayesi muayyen ve paylara bölünmüş olan ve borçlarından dolayı mamelekiyle mesul bulunan şirket*” olarak tanımlanmıştır. 6102 sayılı Kanunun 329. maddesine göre ise anonim şirket; “*sermayesi belirli ve paylara bölünmüş olan, borçlarından dolayı yalnız malvarlığıyla sorumlu bulunan şirkettir*”. Bu şirkette pay sahipleri sadece taahhüt ettikleri sermaye paylarından ve ancak şirkete karşı sorumludurlar.

Doktrinde, anonim şirketlere ilişkin olarak yapılan tanımlar çalışma konumuzla ilgisi ölçüsünde incelenmiştir. YILMAZ’a göre anonim şirket; “bir unvana sahip ana

⁵⁹⁸ Türkçe Sözlük, s. 59.

⁵⁹⁹ Özlem COŞGUN KARAMAN, Anonim Şirketlerin Temel Nitelikleri ve Kuruluşu- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2. Baskı, Konya, Aralık 2013, s.342.

sermayesi belirli ve paylara bölünmüş olan ve borçlarından dolayı yalnız mal varlığı ile sorumlu bulunan ortaklıktır”⁶⁰⁰. BAYDEMİR ise anonim şirketi bir unvana sahip olan belirli sermaye ile kurulmuş, sermayesi paylara bölünmüş, borçlarından dolayı yalnızca mal varlığı ile sorumlu olan ortaklık olarak tanımlamıştır⁶⁰¹. PULAŞLI’ya göre anonim şirket; bir veya daha çok kişinin iktisadî amaç için belirli bir veya birden fazla konuda faaliyette bulunmak üzere yazılı sözleşmeyle kurdukları, esas sermayesi belirli ve paylara bölünmüş, borçlarından dolayı sadece malvarlığıyla sorumlu tutulabilen, tüzel kişiliği haiz bir şirkettir⁶⁰².

6762 sayılı kanunun 277. Maddesine göre bir anonim şirketin kurulması için, şirkette pay sahibi en az beş kurucunun bulunması gerekmekte iken; 6102 sayılı kanunun 338. Maddesiyle bu hüküm değiştirilmiştir. Buna göre; bir anonim şirketin kurulabilmesi için pay sahibi olan bir veya daha fazla kurucunun varlığı gerekmektedir. Dolayısıyla artık bir kişi dahi anonim şirket kurabilmektedir (TTK.m.338). Oysa, bir kooperatifin kurulabilmesi için en az yedi kişinin kurucu olarak yer alması gerekmektedir (Koop.K.m.2).

Anonim Şirketin kuruluşu sırasında bu şirketin faaliyetleri için gerekli sermaye miktarı belirlendikten sonra halka tanıtımı yapılarak nama yazılı olmayan paylardan sermayesi olan kişilerin satın alması sağlanır⁶⁰³. Kooperatif paylarının bu şekilde satılabilmesi mümkün değildir. Anonim şirketler, ortaklarının payları oranında kâr etmelerini sağlayabilir, fakat bu durum şirket ortaklarının refahının arttığını göstermez. Kooperatifler ise ucuz girdi veya ucuz tüketim malları sağlayarak ortaklarının refahının artmasına katkı sağlar.

Anonim Şirkette yönetim kurulu, şirket işlerinin gerektiği her durumda karar almak ve şirket işlerini sürdürmek durumundadır. Bu süreklilik, anonim şirketin tüzel kişilik kazanmasından sona ermesine kadar devam etmektedir⁶⁰⁴. Genel Kurul,

⁶⁰⁰ YILMAZ, s. 80.

⁶⁰¹ BAYDEMİR, s. 10.

⁶⁰² PULAŞLI (2013), s.387 – 388.

⁶⁰³ ÖZDEMİR, s.83

⁶⁰⁴ İbrahim ARSLAN, Yönetim Kurulu - Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2. Baskı, Konya, Aralık 2013, s. 389.

TTK.m.407 uyarınca şirketteki pay sahiplerinin şirket işlerine ilişkin haklarını kullandıkları üst organ niteliği taşımayan bir organdır. Genel Kurulun işlevi şirket iradesinin oluşumu ile sınırlıdır ve hiçbir temsil yetkisi yoktur. Genel Kurulun yetkilerine ilişkin genel kural TTK.m. 408’de verilmekle birlikte, başka maddelerde de bu hususa ilişkin hükümler bulunmaktadır⁶⁰⁵.

Kooperatiflerin niteliğinin belirlenmesine ilişkin tartışmalarda üzerinde durulan hususlardan biri de kooperatiflerde faiz dağıtılmasıdır. Anonim şirketlerde elde edilen kâr hisse senedi sahiplerine payları oranında dağıtılır. Kooperatifler ise ortaklarına sermayeleri oranında sınırlı faiz ödemesi yapsalar bile elde edilen olumlu gelir-gider farkı sermaye payına göre değil kooperatifle yapılan işlem oranında ortaklara dağıtılabilir.

Kooperatiflerde gelir gider farkının en az %50’si ortaklara dağıtıldıktan sonra, ortakların sermaye paylarına genel kurul kararıyla devlet tahvillerine verilen en yüksek faiz sınırını geçmemek üzere faiz ödenebileceğinin ana sözleşme ile kararlaştırılabilmesi mümkündür. Bu nedenle, bazı yazarlarca ticaret şirketlerinin kâr ve çıkar sağlama ve ortaklarına dağıtma amacının kooperatiflerde de bulunduğu yönünde görüşler beyan edilmiştir. Faizi kooperatif kavramına yabancı bulmakla beraber bunu bir açıdan haklı görmek olanağı vardır. Ana sözleşmenin ortaklara, kooperatifin niteliğine uygun olmayan sermayeye katılma borcunu yüklemesi durumunda hiç olmazsa faizin de ödenebileceğine dair bir savunma yapılabilir. Anonim şirketlerde elde edilen kâr hisse senedi sahiplerine payları oranında dağıtılır. Kooperatifler ise ortaklarına sermayeleri oranında sınırlı faiz ödemesi yapsalar bile elde edilen kâr sermaye payına göre değil kooperatifle yapılan işlem oranında dağıtılır. Ana sözleşmede düzenlenmiş olmak koşuluyla, kooperatifler, kendi finansman ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra ortaklarının birikimlerinin değerlendirilmesini sağlayabilirler.

Sermayenin semeresi sayılan kâr, 1163 sayılı kanunda hiç yer almamış bir kavramdır. Bu kanun metninde kullanılmış olan ekonomik menfaatler, hâsıla, gelir-gider farkı kavramları kâr kapsamında değerlendirilemez. Kooperatiflerin amacı kâr elde et-

⁶⁰⁵ Ayşegül SEZGİN HUYSAL, Genel Kurul- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2. Baskı, Konya, Aralık 2013, s. 519.

mek değil ortaklarının ekonomilerinin desteklenmesi olduğundan kooperatif faaliyetleri sırasında olumlu gelir-gider farkı sağlanamasa dahi ortaklarına hizmet götürebildiği sürece kooperatifler ayakta kalabilmektedir. Bunun aynısını şahıs ve sermaye şirketleri için söylemek mümkün değildir çünkü bunlarda temel amaç kâr sağlamaktır.

İstisnaî olarak da olsa kooperatiflerin üçüncü kişilerle işlem yapmaları durumunda bu işlemlerden elde edilen hasıla Ana Sözleşme’de düzenlenmiş olması koşuluyla ortaklara sermaye payları oranında dağıtılabilir. Dağıtılması öngörülmemiş ise bu hasıla kooperatifin geliştirilmesinde kullanılmak üzere özel bir fonda toplanabilir.

Kooperatiflerin kuruluş amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik faaliyetleri sırasında oluşan olumlu gelir-gider farkı, kâr sayılmayıp mevzuatımızda “risturn” olarak adlandırılmıştır. Kooperatiflerin amacı risturn kazanmak değildir ve bu nedenle kooperatifler şirketlerden farklıdır. Risturn, ticari anlamda bir gelir veya kazanç dağıtımını sayılmaz çünkü kooperatif ortaklarının ziraî veya mesleki faaliyetlerine bağlı olmadan ortakların yaptığı işlem oranında dağıtılmaktadır (GVK m.75/2). Bu nedenle de kooperatif için vergisel bir sonuç doğurmadığından gelir vergisi beyannamesi verilmesine gerek yoktur.

6102 sayılı kanunun yürürlüğe girişinden sonra verilen bir Yargıtay kararında Koop.K.m.1 hükmünde yapılmış olan tanımda kooperatiflerden ortaklık olarak bahsedilmesine rağmen ticari nitelikte bir ortaklık olup olmadığının belirtilmediği ve sosyal yönleri ağır basmakta olan kooperatiflerin ticaret şirketlerinden farklı olması nedeniyle aksi yöndeki bir kabulün A.Y.m.171 hükmündeki amaca uygun olmayacağı belirtilmiştir⁶⁰⁶.

Kooperatifler belirli bir süre için kurulabilmektedir. Bu durumda kooperatif süresinin ana sözleşmede gösterilmesi ihtiyari olsa da bu sürenin tescil ve ilan edilmesi zorunludur. Böyle bir uygulama şirketler hukukunda mevcut değildir ve uygulanması mümkün değildir.

⁶⁰⁶ Yargıtay 15. HD. 15.09.2014 Tarih 2014/2787 Esas ve 2014/5195 Karar Sayılı Kararı için bkz: ORBAY/CAN, s.79-104.

Yapı Kooperatifleri dışında kooperatiflerde ortak sayısı sınırlanmaz. “*Açık Kapı İlkesi*” nedeniyle kooperatiflerde ortak sayısının değişmesiyle ortakların taahhüt ettikleri ve ödedikleri sermaye miktarı da değişir olmalıdır. Kooperatifte sermayenin değişken olması nedeniyle şirketlerdeki gibi sermaye arttırılması veya azaltılması gerekli değildir.

Kooperatiften çıkma veya çıkarılma halinde kooperatif ortağının sermaye veya mevduat haklarından kısmen veya tamamen yoksun bırakılacağına yönelik sözleşmelere konulan şartlar hükümsüzdür. Kooperatif ortağı tarafından yapılmış olan ödemeler belirli zorunlu kesintiler yapıldıktan sonra kendisine iade edilir. Bu durum, şirketler hukukundaki sermayenin iade edilemeyeceği kuralı ile çelişmekte olduğundan böyle bir uygulamayı sermaye veya şahıs şirketlerinde görmek mümkün değildir.

Şirketlerde sermaye payına göre oy hakkı belirlenirken, kooperatiflerde her ortağın sadece bir oy hakkı bulunmaktadır. Kooperatiflerde bazı ortakların güçlenip kooperatif yönetimini ele geçirmesinin önlenmesi konusunda Bakanlar Kurulu’nun yetkisi bulunmaktadır. Buna göre, kooperatife katılan ortaklar en fazla 5000 pay ve kooperatif üst kuruluşlarına katılanlar en az 50 pay taahhüt edebilirler. Aynı durum şirketler için söz konusu değildir. Dolayısıyla, kooperatiflerdeki ortaklık (paydaşlık) ilişkisi, sahip olunan payın fazlalığıyla ilgili değildir ve herkes eşittir.

Kooperatifler birer girişimcilik okulu olmanın yanı sıra eşitlik ve demokratik yönetim ilkesinin uygulanması kapsamında toplum nezdinde demokrasinin öğrenilip geliştirilmesinde çok önemli rol oynamaktadırlar. Eşitlik ilkesi nedeniyle hiyerarşiye tabi tutulamayan kooperatifler demokratik kuruluşlar olup yöneten ve yönetilen şeklinde bir sınıflandırma söz konusu değildir. Kooperatif ortakları yöneticileri seçebilir, seçilmiş olan yöneticileri eleştirebilir ve hatta onların değiştirilmesini sağlayabilir.

Şirketler kârlı gördükleri her alanda faaliyette bulunabilirken kooperatiflerin faaliyetleri sadece amaç ve çalışma konularıyla sınırlıdır. 6102 sayılı Kanunla şirketlere ilişkin düzenlemeler kapsamında kaldırılmış olan “*ultra vires*” 1163 sayılı Kanun kapsamında halen geçerli olup kooperatiflerin amaç ve çalışma konusu dışında kalan işlemler yok hükmündedir. Bu kural, kooperatiflerin kendine özgü yapısının bir tür sigortası

durumundadır. Aksi halde, toplumda kendilerini kooperatif olarak adlandırıp menfaat görülen her alanda faaliyet gösteren hukuki niteliği tartışmaya açık oluşumlar türeyebilir.

Kooperatiflerde iflasa ilişkin açılan davalara ticaret mahkemelerinde bakılması nedeniyle kooperatiflerin şirket sayılması yönündeki görüşlerin isabetli olmadığı düşünülmektedir. Zira, bu maddi hukuktan çok şekli hukuka ilişkin bir durum olup kooperatiflerin iflasa tabi olması onların şirket olmalarının değil tacir sıfatını haiz olmalarının bir sonucudur.

6762 sayılı Kanundan farklı olarak 6102 sayılı Kanunda “birleşme, bölünme ve tür değiştirme” durumlarıyla ilgili olarak kooperatiflere ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir. Ancak, kooperatifler doğrudan 6102 sayılı Kanun kapsamında düzenlenmemiş ve 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’nda kooperatiflerin “birleşme, bölünme ve tür değiştirme” durumlarıyla ilgili hükümlere dokunulmamıştır. Ayrıca, 6102 sayılı Kanunun “Geçerli Birleşmeler” başlıklı 137. Maddesinde kooperatiflerden bahsedilirken “kooperatif şirket” ibaresinin kullanılmaması ve sadece “kooperatif” denilmesi aslında kooperatiflerin şirketlerden ayrı tutulduğuna ilişkin olarak göze çarpan hususlardan biridir. Kooperatifler sermaye veya şahıs şirketlerinden farklı bir grup olarak gösterilmiştir. Kooperatiflerin kendine özgü yapılarının burada da dikkate alındığını değerlendirmekteyiz. Bunun yanı sıra, Koop.K.m.84 hükmüne göre sadece iki kooperatifin birleşmesi öngörülmüş iken TTK hükümleriyle bu durum genişletilmiş ve kooperatifin ticaret şirketleriyle birleşmesi düzenlenmiştir. Ancak, sermaye şirketleri ve kooperatiflerin, sermaye şirketleri ve kooperatiflere bölünebileceği konularına ilişkin ikincil mevzuat (tüzük, yönetmelik, tebliğ ve yönerge) henüz yürürlüğe girmemiştir.

Faaliyetlerin denetlenmesi ve bu denetimin kim tarafından yapılacağı incelenmesi gereken bir başka önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. 6762 sayılı Kanun döneminde şirketlerde bulunan ve “iç denetim” olarak adlandırılan “Denetim Kurulu” 6102 sayılı Kanunla şirketlerin bünyesinden kaldırılmasına rağmen 1163 sayılı Kanunda yer almış olan “Denetim Kurulu” hakkındaki düzenlemelere dokunulmamıştır. Denetim kurulunun oluşturulmasından sonra kooperatifin bütün işlem ve hesaplarının denetçiler

tarafından denetlenmesi ve denetçilerin bu görevi Kooperatif Genel Kurulu adına yapması öngörülmüştür. Bu hüküm denetleme yetkisinin de genel kurulda olacağı anlamına gelmesi nedeniyle denetçilerin bağımsız organ sıfatlarına gölge düşürdüğü gerekçesiyle bazı yazarlarca eleştirilmiştir. Kanaatimizce, kooperatif denetim kurulu üyelerinin aynı zamanda kooperatiflerin yönetim kurulu üyesi olamayacaklarına ve denetleme görevlerinin belli bir süre ile sınırlandırılmasına ilişkin bir hüküm getirilmesi halinde konuya ilişkin birtakım tereddütlerin giderilmesi sağlanabilir.

Hukuki niteliğin belirlenmesi amacıyla kooperatiflerin şirketlerle karşılaştırılmasının yanı sıra dernek, vakıf, sendika ve şirketler hakkında da özet bilgiler verilerek karşılaştırma yapılmasının yararlı olabileceği düşünülmüştür. TDK tarafından yapılan tanıma göre dernek; “*çıkarlarını savunmak, belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk; cemiyet*” olarak tanımlanmıştır⁶⁰⁷. Bu kapsamda, kazanç paylaşma amacı olmadan sadece belirli bir idealin gerçekleştirilebilmesi için kurulan özel hukuk tüzel kişileri dernek olarak adlandırılabilir⁶⁰⁸

Ortak bir amaç için bir araya gelme, dernek tüzel kişiliğinin ortaya çıkabilmesi için olması gereken unsurlardandır. Derneklerle kooperatifler arasında birçok benzerlikler mevcuttur. Örneğin her ikisi de belli bir amacı gerçekleştirmek üzere yedi kişinin bir araya gelme arzusuyla kurulur, kuruluş bir sözleşmeye dayanır ve her ikisi de tüzel kişiliği haizdir⁶⁰⁹. Kooperatifler, ticaret siciline tescil edilir (Koop.K.m.3), fakat derneklerde tescil söz konusu değildir. Dernekler kuruluş bildirimini, dernek tüzüğünü ve gerekli belgeleri yerleşim yerinin bulunduğu yerin en büyük mülkî amirine verdikleri anda tüzel kişilik kazanırlar (TMK.m.59).

⁶⁰⁷ Türkçe Sözlük, s. 292.

⁶⁰⁸ GÖLER, s.190.

⁶⁰⁹ TMK.m. 56 hükmüne göre dernek; “*en az yedi kişi gerçek kişinin kazanç paylaşımı dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları*” olarak tanımlanmıştır. Ancak, 30.06.2003 tarih ve 4963 sayılı Kanununun 31. maddesiyle TMK.m.56 hükmü değiştirilmiş ve maddede geçen “*en az yedi gerçek kişinin*” ibaresi “*gerçek veya tüzel en az yedi kişinin*” olarak değiştirilmiştir. Benzer bir hükme 5253 sayılı Dernekler Kanunu’nda⁶⁰⁹ da yer verilmiş ve dernek; “*Kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları*” olarak tanımlanmıştır (5253 sayılı Kanun m.2/a). Bu değişiklikten sonra tüzel kişiler de dernek kurucusu olabilmektedirler.

Derneklerin tüzel kişilikleri hakkında, üyelerin kendi aralarındaki derneklerle ilgili işlemleri ve dernek veya bunların üçüncü kişilerle olan ilişkilerinde dernekler hukuku kuralları, yani Dernekler Kanunu, TMK ve ilgili diğer kanunlar tatbik edilir. Kooperatifler hakkında ise Kooperatifler Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve ticarî işlemlerle ilgili diğer kanunlar uygulanır⁶¹⁰.

Kooperatif ortaklarının yapmış oldukları ödemeler farklı ibarelerle, örneğin taahhüt ödemesi, inşaat payı ödemesi, şerefiye şeklinde adlandırılırken buna karşılık dernek üyelerince yapılan ödemeler aidat olarak isimlendirilmektedir.⁶¹¹

Kooperatiflerin vergi yükümlüsü olabilmelerine rağmen bazı koşulları sağlamış olan Derneklere vergi muafiyetleri tanınabilmektedir⁶¹². Derneklerde kâr amacı güdülmez ancak kuruluş amaçlarına ulaşabilmek için dernekler tarafından iktisadi işletmeler veya sadece dernek üyelerinin ortak olabildiği kooperatifler de kurulabilir⁶¹³.

Anayasa Mahkemesi, dernekler ile kooperatifler arasındaki farklılara vurgu yaptığı bir kararında şu şekilde hüküm kurmuştur:

*“Derneklerin ne kâr paylaşmaya yönelik ticarî bir gayeleri vardır ne de amaçlarında böyle bir ekonomik eğilime rastlanır. Derneklerde ekonomik amaç, çok istisnai durumlarda ve bazı koşullara bağlı olarak kabul edilmektedir. Kooperatif ve dernek kanunlarıyla ve hukuki yapıları bakımından kesin çizgilerle ayrılırlar”*⁶¹⁴.

Derneklerin yanısıra kooperatiflerin karşılaştırılabileceği tüzel kişilikler kapsamında sayılmakta olan vakıflar, uzun yıllardır toplumumuzun yapısında bulunmakta ve kökenleri kültürümüzün temellerine dayanmaktadır. Osmanlı döneminde zirveye ulaşmış olan vakıflar, Cumhuriyet döneminde de gelişimine devam etmişlerdir⁶¹⁵. En yalın

⁶¹⁰ ÇEVİK (1990), s.86.

⁶¹¹ ÖZMEN, s.28.

⁶¹² Katma Değer Vergisi Kanunu, Harçlar Kanunu, Damga Vergisi Kanunu, Emlak Vergisi, ve Belediye Gelirleri Kanunu Yönünden bazı koşulları yerine getirmiş olan derneklere vergi muafiyetleri tanınmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.gib.gov.tr/node/90583>

⁶¹³ ÜSTÜN/AYDIN s.14.

⁶¹⁴ AYM., T. 13.01.1987, E.22/K. 2, (RG., T. 05.07.1987 – S. 19508).

⁶¹⁵ Sabahaddin ZAİM, Vakıflarımızın İktisadi ve Sosyal Açından Değerlendirilmesi, Sosyal Siyaset Konferansları, 37 – 38 Kitaplar, İstanbul, 1992, s. 1.

ifadeyle vakıf, bir malın belli bir gayeye tahsis edilmesidir⁶¹⁶. TMK. m. 101’de vakıf şu şekilde tanımlanmıştır: *“Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgüllemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır.”* Bu kapsamda bir malvarlığının bütünü, mevcut veya gerçekleşmesi beklenen her türlü gelirin, ekonomik değeri olan hakların vakfedilmesi mümkündür⁶¹⁷. Vakıf ile kooperatifin aralarındaki en büyük fark vakıflar mal topluluğu iken kooperatifler kişi topluluğudur⁶¹⁸. Vakıf bir kişi tarafından kurulabilirken kooperatif için en az yedi kişi gereklidir. Kooperatiflerden farklı olarak vakıflarda ortaklık unsuru bulunmamaktadır. Vakıftan kimlerin faydalanabileceği vakıf senedinde gösterilir ve böylelikle vakıftan her isteyen faydalanması mümkün olmaz. Kooperatiflerin ortakları ise aynı zamanda kooperatiften yararlanan kişilerdir.

Kooperatifler ve işçi sendikaları küçük çiftçi, esnaf ve fabrika işçilerinin ekonomik ve sosyal durumlarının çok kötü olduğu şartlar altında, endüstri devriminin ilk yıllarında ortaya çıkmışlardır. Fransızca kökenli bir sözcük olan sendika, sözlük anlamı itibariyle, işçilerin veya işverenlerin iş, kazanç, toplumsal ve kültürel konular bakımından çıkarlarını korumak ve geliştirmek için aralarında kurdukları birlik olarak tanımlanmıştır⁶¹⁹. BAYDEMİR’e göre sendika; *“işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde toplumsal durumlarını güçlendirmek, ortak ekonomik hak ve çıkarlarını korumak için oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluş”* olarak tanımlanabilir⁶²⁰. YILMAZ’a göre ise; *“bir meslek icra eden kişilerin kazanç paylaşırma amacı gütmeyen kendi yararlarını korumak ve toplumsal durumlarını güçlendirmek amacıyla kanunlara uygun biçimde bir araya gelerek örgütlenmeleri”* olarak ifade edilebilir⁶²¹.

Anayasanın 51. maddesine göre çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. 2821 sayılı Sendikalar Kanununun 2. Mad-

⁶¹⁶ ÖZTAN, s. 107.

⁶¹⁷ GÖZLER, s.194.

⁶¹⁸ ERÇİN, s.137

⁶¹⁹ Türkçe Sözlük, s.1034.

⁶²⁰ BAYDEMİR, s.196.

⁶²¹ YILMAZ, s.1077.

desinde sendika; “işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip kuruluşlara denilir.” Ayrıca, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu’nda⁶²² sendikalar “İşçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için en az yedi işçi veya işverenin bir araya gelerek bir işkolunda faaliyette bulunmak üzere oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar” olarak tanımlanmıştır.

Her iki kuruluş, toplu hareketten güç alan, gönüllülük esasıyla katılan mensuplarının ekonomik ve sosyal durumlarını iyileştirmek için kendi kendine yardım, karşılıklı yardım ve dayanışma ilkelerine göre kurulmuşlardır⁶²³. Sendikaların kooperatiflerde olduğu gibi işçilerin ekonomik yaşantılarına bir katkı sağlamaları öngörülmüştür. Bu amacı sendikalar üyeleri için kooperatifler kurarak veya kurulmalarına yardımcı olarak gerçekleştirebilirler⁶²⁴. Her ikisinde de toplu hareket etmekten güç alarak üyelerinin ekonomik koşullarının iyileştirilmesi amacı bulunmaktadır. İşverene duyulan güvensizlik ve muhalefet sendikal hareketin en önemli başlangıç noktasıdır. Bu noktada, sendikalar kooperatiflerden ayrılmaktadır⁶²⁵. Sosyo-ekonomik nitelikleri bulunan sendikalar, ferdi iş hukuku anlayışından kolektif iş hukukuna geçişle birlikte belli bazı hususlarda kamu denetimine bağlanmaları nedeniyle “*sui generis*” nitelikte meslek kuruluşları olarak kabul edilmektedir⁶²⁶.

ICA tarafından yapılan tanımda kooperatifler özerk yapıda işletmeler olarak belirtilmiştir. Buna göre, kooperatiflerin arzu edilen şekilde gelişmelerinin sağlanabilmesi için kooperatiflerin ve üst örgütlerinin yönetimlerine devletin karışmaması gerekir. Türkiye’deki kooperatiflerde üst örgütlenme istenilen düzeye ulaşamadığından denetim kadroları istihdam etmek, kooperatiflere yol gösterici ve eğitici şekilde bir üst örgütlenme denetimi tesis etmek de mümkün olmamaktadır. Bu konuda, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi periyodik denetim yapabilen bağımsız denetim mekanizmalarının kurulabi-

⁶²² RG., T. 07.11.2012, S.28460.

⁶²³ ÇEVİK (1990), s.87.

⁶²⁴ ERÇİN, s.229.

⁶²⁵ ERÇİN, s.141

⁶²⁶ Celal GÖLE, Türk Hukukunda Sendikaların Hukuki Niteliği ve Kooperatif Kurmalarına İlişkin Sorunlar, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 26, Sayı 04, 2014, s.157.

leceği ve buna ilişkin mevzuat düzenlemelerinin yapılabileceği düşünülse de ülkemizdeki kooperatiflerin karşı karşıya bulunduğu mali güçlükler bu tür bir uygulamanın önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır.

Türkiye’de kooperatif üst örgütlerinin yer aldığı bir kurul veya bu örgütlerce yönlendirilen bir denetleme birliği oluşturularak periyodik şekilde dış denetim yapılmasının kooperatifçiliğin geliştirilmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, denetimler kooperatifleri güdümlü bir hale getirmeden kooperatiflerin üst örgütleri veya yönetiminde sadece kooperatiflerin etkin olduğu bir kooperatifler bankası tarafından yapılmalıdır.

Kooperatiflerde denetim yapılarak aksayan yönlerin tespit edilmesinin yanı sıra, kooperatifçilik konusunda bir araştırma veya yayın kurumu kurulmasının kooperatifçiliğin geliştirilmesine katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Bu kurum veya merkez tarafından araştırma çalışmaları sürdürülerek kooperatifçilikte yapılmış olan hatalardan çıkarılan derslerin, farklı ülkelerdeki uygulamaların ve sorunlara çözüm konusunda görüşlerin paylaşılabilmesi, yıllık kooperatifçilik raporu veya süreli yayın veyahut da kongre, toplantı ve atölye çalışmaları gibi etkinliklerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bazı yazarlara göre kooperatifçilikte geri kalmamızın mali kaynak yetersizliğinden, kooperatiflerin ticaret şirketi olarak kabul edilmesinden⁶²⁷, kooperatifçilik bilinci gelişmiş personel yetersizliğinden ve kooperatifçiliği geliştirmesi beklenen toplulukların eğitim seviyelerininin düşüklüğünden⁶²⁸ kaynaklandığı şeklinde görüşler ileri sürülmüştür. Bu yetersizlik, kooperatiflerin yenilikleri takip edememesinde belirginleşmektedir. Yenilikleri takip edemeyen kooperatiflerin piyasa şartlarında rekabet edebilmesi çok zorlaşmakta ve bu da kooperatifçiliğin gelişimini engellemektedir. Kooperatifçiliğin gelişmesine engel durumlar kapsamında MÜLAYİM, “*finansman, üst örgütlenme, eği-*

⁶²⁷ ÇEVİK (2006), s.7-10.

⁶²⁸ ÖZDEMİR, s.105.

tim ve araştırma, mevzuat ve denetim” şeklinde belirttiği beş temel sorunun çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir⁶²⁹.

“Finansman” kooperatiflerin en başta gelen sorunudur. Zira, ülkemizdeki tüm kooperatifler öz sermayelerinin yetersizliği veya kredi imkanlarının kısıtlı olması nedeniyle finansman sorunları yaşamaktadır.⁶³⁰ Finansman sorununun çözüm yollarından biri olarak kooperatiflerde ortaklık paylarının arttırılması ve kooperatiflerde “dönen fon⁶³¹” uygulamasına geçilmesi⁶³² şeklinde görüşler de beyan edilmiştir. Kooperatiflerde ortaklık paylarının arttırılması ve bu yolla kooperatiflerin öz sermayelerinin arttırılması görüşünün uygulanabilirliği çok zayıftır çünkü bilindiği üzere kooperatifler küçük çapta üretici veya tüketiciler tarafından oluşturulduğundan bunların yüklenebilecekleri pay miktarı belirli bir miktarın üstüne çıkamayacaktır. Ancak, herşeye rağmen kooperatiflerin öz sermaye arttırımına gitmeleri kanuni düzenlemeler veya yapılacak eğitim programları yoluyla özendirilebilir⁶³³.

Kooperatiflerin yaşadığı finansman sorununun daha uygun koşullarda kredi kullanımının sağlanması yoluyla aşılabileceği düşünülmektedir. Böyle bir desteğin ise mevduat kabul edebilecek, yönetim ve denetimi kooperatiflerin elinde olacak bir “*Kooperatifler Bankası*⁶³⁴” kurulması halinde gerçekleştirilebileceği yönündeki görüşlere katılmaktayız. Konuyla ilgili Avrupa Birliği düzenlemelerinde, kooperatiflerin kendi kendini yönetme prensibine göre çalıştığı, hemen hepsinde kooperatiflere finans sağlanması konusunda yardım eden ve yönetiminde kooperatiflerin hâkim olduğu bir “Kooperatifler

⁶²⁹ MÜLAYİM (2013), s.544.

⁶³⁰ MÜLAYİM (2013), s.510.

⁶³¹ Dönen fon uygulaması, kooperatifin sermayesi ihtiyaç duyulmakta olan seviyeye gelinceye kadar kooperatifte risturn ödemelerinin ertelenmesi yoluyla veya kooperatif sermayesine ödenmekte olan faizlerin geciktirilmesi yoluyla veyahut da kooperatif ortaklarının kooperatife teslim ettikleri ürün bedellerinin belirli bir yüzdesinin alıkonulması suretiyle kaynak oluşturulmasıdır.

⁶³² İ. Hakkı İNAN, Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2008, s.268.

⁶³³ MÜLAYİM (2013), s.511.

⁶³⁴ Kooperatifler Bankaları; İngiltere, ABD, Japonya, Almanya, Hollanda, Fransa, İsviçre, İtalya, Hindistan, Nijerya, Finlandiya, Tayvan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde faaliyet göstermekte ve hatta İsviçre’de bir “Uluslararası Kooperatifler Bankası” bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. MÜLAYİM (2013), s.513.

Bankası” bulunduğu ve düzenlemelerin tek bir kanun içinde yapılmış olduğu⁶³⁵ şeklinde bilgiler bulunmaktadır.

Kooperatiflerin bir bankaya olan ihtiyaçlarından bahsedildiğinde ülkemizde ilk akla gelenler Ziraat Bankası ve Halkbank’tır. Bu bankalar kooperatiflere kredi verebilen devlet bankaları olarak faaliyette bulunmak üzere kurulmuşlardır. Ülkemizde kooperatifçilik strateji belirleme çalışmaları sürmekteyken bazı kurumlar (Sermaye Piyasası Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı, Türk Bankalar Birliği) tarafından ülkemizde bir kooperatif bankası kurulmasının yararlı olacağı ifade edilmişse de bunun zor bir girişim olacağından bahisle herhangi bir gelişme sağlanamamıştır⁶³⁶.

Bugün, ülkemizdeki kooperatifler, kendi finans kuruluşlarıyla mevduat kabul edememeleri ve kredi konusunda ihtiyaçlarını karşılayabilecek özel finans kuruluşlarının bulunmaması nedeniyle ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Kooperatifler Bankasının kooperatiflerin ve kooperatif üst örgütlerinin kendi olanaklarıyla sermayeden pay almak yoluyla bir anonim şirket olarak kurulabileceği ve bu bankanın tüm sermayesini oluşturabileceği değerlendirilmektedir. Bu noktada, Kooperatifler Bankasının en önemli özelliği kooperatiflere kredi vererek destek olunmasından öte bankanın yönetim ve finansmanında kooperatiflerin üst örgütlerinin söz sahibi olmasıdır. Bu sayede, kredi konusunda bir denetim yapılması gerektiğinde Kooperatif Bankasının yapacağı denetim aynı zamanda bir öz denetim olacaktır.⁶³⁷ Tarif edilen bu bankanın ülkemizde kurulabilmesinin ön koşulu olarak kooperatiflerde üst örgütlenmenin arzu edildiği şekilde tamamlanması ve kooperatiflerle ilgili mevzuatın tek bir kanun altında birleştirilerek sorunlarının çözülmesi olarak görülmektedir.⁶³⁸

Kooperatifler Bankasına, mevduat toplama yoluyla veya T.C. Merkez Bankası tarafından mevduat munzam karşılığı ayrılacak paylardan, çıkarılacak tahvillerden ve

⁶³⁵ ÖZDEMİR, s.112-113.

⁶³⁶ Strateji ve Eylem Planı, s.30.

⁶³⁷ MÜLAYİM (2013), s.514.

⁶³⁸ SERİNİKLİ/KUMKALE, s.287.

diğer kuruluşlar ile uluslararası kredi kuruluşlarından sağlanacak fonlar ile kaynak oluşturulabilmesi mümkün görülmektedir.⁶³⁹

Kaynakların tasarrufu açısından bakıldığında ülkemizde bir Kooperatif Bankasının kurulması, kooperatiflere daha fazla kredi vermenin yanı sıra Ziraat Bankasının yükünü de hafifletecektir. Böyle bir bankanın kurulması için gerekli olan sermayenin başlangıçta devlet tarafından karşılanması gerekse de daha sonra tarım kredi kooperatifleri ve birliklerinin mevduat toplamaları veya tahvil ihraç etmeleriyle yeteri kadar fon elde edilebilecektir.⁶⁴⁰ Düzenlemeler yapılırken kooperatifçilik konusunda çalışabilecek bir Kooperatifler Bankası kurulması kooperatiflere kredi sağlamanın yanı sıra kooperatiflerin denetiminde önemli bir rol üstlenebilir. Böylelikle kooperatifler, finansal olarak desteklenmenin yanı sıra, Kooperatifler Bankası tarafından bağımsız şekilde denetlenebilir ve gelişmelerine katkı sağlanabilir,

Türkiye’de kooperatiflerin finansman sorunlarının uygun koşullarda kredi kullanımının sağlanması yoluyla aşılabilmesi için mevduat kabul edebilecek, yönetim ve denetimi kooperatiflerin elinde olacak bir “*Kooperatifler Bankası*” kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bir Kooperatif Bankasının kurulması, kooperatiflere daha fazla kredi vermenin yanı sıra Ziraat Bankasının yükünü de hafifletecektir. Kredi verebilmesi nedeniyle Kooperatifler Bankasına da bir tür denetleme yetkisi de tanınabilir. Böyle bir bankanın kurulması için gerekli olan sermayenin başlangıçta devlet tarafından karşılanması gerekse de daha sonra tarım kredi kooperatifleri ve birliklerinin mevduat toplamaları veya tahvil ihraç etmeleriyle yeteri kadar fon elde edilebilecektir.

Ülkemizde, medenî usul hukukunun genel kurallarından tamamen bağımsız şekilde ticaret hukukuna ilişkin ticaret usul hukuku mevcut bulunmasa da ticarî davalar ve ticarî nitelikteki çekişmesiz yargı işleri konusunda görevli ihtisas mahkemeleri oluşturulması hem ticarete hem de yargılamada sürat, güvenlik, esneklik ve uzmanlık gereksinimlerini karşılamıştır. Benzer şekilde, kooperatifler konusunda ihtisas mahkemelerinin kurulmasının usul ekonomisi yönünden fayda sağlamanın yanı sıra kooperatiflerle

⁶³⁹ MÜLAYİM (2013), s.515-516.

⁶⁴⁰ ÖZDEMİR, s.89.

ilgili uyuşmazlıkların uzmanlaşmış kişiler tarafından daha isabetli bir şekilde çözülebilecektir. Bunun yanı sıra, kooperatiflere ilişkin bazı uyuşmazlıkların çözümünde mahkemeye gidilmeden arabuluculuk yoluyla çözüme ulaşılabilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmasının yararlı olacağını değerlendirmekteyiz.

Kooperatifin adı unvanıdır ve unvan konusunu düzenleyen TTK.m.43 hükmüne göre ticaret konusunu serbestçe seçebilecekler arasında “*kooperatif şirketler*” sayılmış fakat bu maddenin ikinci fıkrasında ticaret unvanlarında bulunması gerekenler sayılırken “*anonim şirket, limited şirket ve kooperatif*” denilmek suretiyle şirket ifadesi kullanılmadan sadece “*kooperatif*” sözcüğüne yer verilmiştir. Mevcut sistem içerisinde uygulanmakta olan ticaret sicili dışında başka bir tescil sistemi bulunmadığından kooperatiflerin bu sicile tescil edilmesi onların şirket olarak kabul edilmesini haklı gösteremez. Mevcut sicil yerine kendine özgü kuruluşlar olan kooperatifler için bir kooperatif sicilinin ve internet yoluyla ulaşılabilecek bir kooperatif bilgi bankasının oluşturulmasının yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Devletin kooperatiflere müdahalesi noktasında devlet ile özel sektörün ilişkisi esas alınmalı ve müdahale sınırları buna göre çizilmelidir. Bunun için mevzuat değişikliği ile tek bir Kooperatifler Kanunu hazırlanmasının yanı sıra ülkemizde kooperatiflerin geliştirilmesine yönelik strateji, eylem planı ve politikalarda devletten uzak durma, kooperatifçiliğin teşvik edilmesi ve desteklenmesine ilişkin düzenlemeler yer almalıdır.

Anayasa’da devletin görevleri arasında sayılmasına rağmen kooperatifçiliğin nitelik olarak gelişmiş olduğunu söylememiz mümkün değildir. Gelişmenin önündeki engellere bakıldığında öncelikle mevzuat karışıklığı karşımıza çıkmaktadır. Çok sayıda kanun, mevzuat konusunda üç ayrı bakanlığın bulunması ve sayısı bilinmeyen alt-mevzuat düzenlemeleriyle yaşanan kargaşa kooperatifçiliğin geliştirilmesinde koordinasyonun sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Kooperatifler Kanunu hazırlanması kapsamında devlet tarafından verilecek bütün hizmetlerin bir Bakanlık altında toplanması bir başka deyişle bir Kooperatif Bakanlığı kurulması halinde uygulamadaki farklılıkların giderilip koordinasyonun sağlanabileceği düşünülmektedir. Yapılacak kanuni düzenleme

kapsamında kooperatifçilik konusundaki yukarıda ifade edilen diğer tüm sorunlara da çözüm getirilebileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- AKYAZAN, Sıtkı** : Kollektif Şirket Ortaklarının Şirket Alacaklılarına Karşı Sorumlulukları, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C. 6, S. 1, Ocak 1971.
- ALİ, Mehmet** : Mukayeseli Kooperatif Hukuku, İzmir, 1932.
- ALPUGAN, Oktay** : Küçük işletmeler Kavramı, Kuruluşu ve Yönetimi, Özgün Matbaacılık, 3. Basım, Ankara, 1998.
- ALVER, Cemil** : Adi Şirket, 2. Baskı, Ankara, 1991.
- ANSAY, Tuğrul** : Bankacılar İçin Şirketler Hukuku Bilgisi, Ankara, 1967.
- ARAL, İrem** : Şirketler Hukukuna Giriş- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2. Baskı, Konya, Aralık 2013.
- ARKAN, Sabih** : Ticarî İşletme Hukuku, 2. Baskı, Ankara, (1995).
- ARKAN, Sabih** : Ticari İşletme Hukuku 23. Bası, Ankara, (2017)
- ARPACI, Abdülkadir** : Gerekçeli Açıklamalı Yeni Türk Medenî Kanunu, İstanbul, 2002.
- ARSLAN, İbrahim** : Şirketler Hukuku Bilgisi, Konya, Ekim (2003).
- ARSLAN, İbrahim** : Yönetim Kurulu- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2. Baskı, Konya, Aralık (2013).
- BALLAR, Suat** : Türk Dernekler Hukuku, İstanbul, 1996.

- BAYDEMİR, Mehmet** : Ansiklopedik Emlak Finans Hukuk Sözlüğü, Anıl Yeminli Mali Müşavirlik Yayınları, İstanbul, 2003.
- BİLGİN Necdet/TANIYICI Şaban** : Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi, KMU İİBF Dergisi, Yıl:10, Sayı:15, Aralık 2008
- BORA, Cemal** : 1920 Tarihli Kooperatif Şirketler Kanun Tasarısı, KARINCA, 1973.
- BOZER, Ali/GÖLE, Celal** : Bankacılar için Ticaret Hukuku Bilgisi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Yayın No:405, 17. Baskı, Ankara, 2004.
- BOZER, Ali/GÖLE, Celal** : Ticari İşletme Hukuku, 4. Bası, Haziran 2017.
- BOZKURT, Tamer** : Ticaret Hukuku Cilt II. Şirketler ve Kooperatif Hukuku, 8.Baskı, İstanbul, 2013.
- CENKİŞ, Seçkin** : Kooperatif ve Birliklerde Profesyonel Yönetime Geçiş, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Eylül 2014, Sayı:129.
- COŞGUN KARAMAN, Özlem** : Anonim Şirketlerin Temel Nitelikleri ve Kuruluşu- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2.Baskı, Konya, Aralık 2013.
- ÇAĞLAR, Hayrettin/ÇALIŞKAN, Esra** : “Anonim Şirketlere Ait Taşınmazların Satımında Ehliyet ve Temsil Sorunları”, GÜHFD., C. XIV, S. 1, Y. 2010.
- ÇEKER, Mustafa** : Ticaret Hukuku, 5.Baskı, Ankara, (2012/1).
- ÇEKER, Mustafa** : 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticaret Hukuku, Adana, (2012/2).

- ÇEKER, Mustafa** : Limited Şirketler- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2. Baskı, Konya, Aralık (2013).
- ÇELİK, Salih/LALE, Muktedir** : Özetli İçtihatlı Uygulamalı Kooperatifler Hukuk, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006.
- ÇEVİK, Orhan Nuri** : Kooperatifler Hukuku Uygulaması ve İlgili Mevzuat, 3. Baskı, Ankara, (1990).
- ÇEVİK, Orhan Nuri** : Kooperatifler Kanunu, Ankara, (2003).
- ÇEVİK, Orhan Nuri** : “Kooperatif Ortaklık (Şirket) Değildir”, Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Yıl:1, S. 2, Ankara, Ekim (2006).
- ÇÖKLÜ, Cafer Tayyar** : Uygulamada Yapı Kooperatifleri, 4. Baskı, İstanbul, 2001.
- DEMİR, Ulaş** : Kooperatifler Kanunu’na göre Ortaklıktan Çıkarma, İzmir, 2006.
- DEMİRCİ, Rasih** : Yeni Kooperatifçilik Kimliği, Karınca Dergisi, Sayı:726, Haziran 1997b.
- DERYAL, Yahya** : Türk Hukukunda Kooperatiflerin Hukukî Niteliği Sorunu” Prof.Dr. Oğuz İMREGÜN’e Armağan, İstanbul, (1998).
- DERYAL, Yahya** : Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2.Baskı, Konya, Aralık (2013).
- DEVELİOĞLU, Ferit** : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 2008.
- DOĞANAY, İsmail** : Türk Ticaret Kanunu Şerhi, Ankara, 1990.
- DOMANIÇ, Hayri** : Ticaret Hukukunun Genel Esasları, İstanbul, 1988.

- DÖNMEZER, Sulhi** : Toplumbilim, İstanbul, 1999.
- ERÇİN, Ferhat** : Türk Hukuku'nda Kooperatif Tüzel Kişiliğinin Ayırıcı Özellikleri, İstanbul, 2004.
- ERGİN, Şehbender/ULUSOY, Yılmaz** : Kooperatifler Kanunu ve Vergilendirme, Ankara, 1987.
- ERGİNAY, Akif (Çev.)** : Kooperatif Kanunları Hakkında Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Ekspertler Raporu, Cenevre 1953, Ankara, 1954.
- ERİŞ, Gönen** : Açıklamalı ve İctihatlı Uygulamalı Kooperatifler Hukuku, 3. Baskı, Ankara, 2001.
- FAHRAN, Ferhat** : Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda Yedek Akçeler ve Yedek Akçe Ayrılması, Yaklaşım Dergisi, Sayı: 224, Ağustos 2011.
- FINDIKOĞLU, Z. Fahri** : Türkiye'de Kooperatifçilik Dersleri- Tatbiki Sosyoloji Denemesi, İstanbul Üniversitesi Yayını No: 537, İktisat Fakültesi Yayını No:63, İstanbul, 1953.
- FRANKO, Nesim** : "Ticaret Şirketlerinin Kefalet Ehliyeti", Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu, Bildiriler – Tartışmalar, 11-12 Ocak 1985, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, Yayın No:171, 1985.
- GİRAY, Rabia Eda** : Ticaret Şirketlerinin Genel Hükümleri ve Şirketler Topluluğu- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2.Baskı, Konya, Aralık 2013.
- GÖÇ GÜRBÜZ, Diğdem** : Kooperatiflerde Ortakların Sorumluluğu, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XXVIII, Sayı: I, 2010.

- GÖZLER, Kemal** : Hukukun Temel Kavramları, 15. Baskı, Bursa, Ağustos 2017.
- GÜLMEZ, Mesut** : Sendikal Hakların Uluslararası Kuralları ve Türkiye- ILO Sözleşme ve İlkeleri, Ankara, TODAİE Yayını, No:223, 1988.
- GÜLOĞLU, Tuncay/**
- KORKMAZ, Adem** : “Kooperatifçilik İlkeleri, Küreselleşme ve Kooperatifçilikte Yeni Eğilimler”, İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 55, S. 1, 2011.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı** : Kooperatifler Açısından 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Yayını, Mayıs 2014.
- GÜNAY, Erhan** : Kooperatiflerde Uyuşmazlıklar Rehberi, 2. Baskı, Ankara, Eylül 2015.
- GÜRİZ, Adnan** : Hukuk Başlangıcı, Üçüncü Baskı, Ankara, 1992.
- HATEMİ, Hüseyin** : Kişiler Hukuku Dersleri, İstanbul, 2001.
- HAZAR, Nurettin** : Kooperatifçilik Tarihi, 3. Baskı, Ankara, (1990).
- HAZAR, Nurettin** : Kooperatifçilik Dersleri, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları No:4, Ankara, (1996).
- HIRSCH, Ernst Eduard** : Ticaret Hukuku Dersleri, İstanbul, 1946.
- HUYSAL SEZGİN, Ayşegül** : Genel Kurul- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2. Baskı, Konya, Aralık 2013.

- İMAMOĞLU, Altuğ** : Yapı Kooperatifleri ve Gayrimenkul İşlemleri, Ankara,2007.
- İNAN, İsmail Hakkı** : Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2008.
- KAÇAK, Nazif** : Konut Yapı Kooperatifleri, 3. Baskı, Ankara, 2004.
- KARACEHENNEM, Necdet** : Kooperatifler Hukuku, Ankara, 1977.
- KARAYALÇIN, Yaşar** : Ticaret Hukuku, Şirketler Hukuku, C. 2, 2 Baskı. Ankara, 1973.
- KAYAR, İsmail** : Yargıtay Kararları Çerçevesinde Kooperatiflerde Sermaye, Aidat, Ek ödeme ve Şahsi sorumluluk kavramları, Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu, 23 Aralık 2016, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayın No:517, Ankara, 2017.
- KEŞLİ, Ahmet** : Birleşme, Bölünme ve Tür Değiştirme- Şirketler Hukuku – Editör Sami KARAHAN, 2.Baskı, Konya, Aralık 2013.
- KIZILASLAN, Halil/
MENEK, Mehmet** : Kooperatiflerin Hukuki Statüsü ve Vergiler Karşısındaki Durumu, Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, Sayı 2, 2009
- KIRCA, İsmail** : Kooperatiflerin Tacir Niteliği Hakkında Yargıtay’ın Tutumu, BATİDER, Cilt: XXXIII, Sayı:2, Haziran 2017.
- KOCABAŞ YILDIRIR Özlem** : Türkiye’de Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi, Tarım Ekonomisi Derneği, Tarım Ekonomisi Dergisi, Cilt 8, 2003.

- KURTULAN, Ahmet** : Kooperatifler Kanunu ve Açıklaması, 3. Baskı, Ankara, 2000.
- LALE, Muktedir** : Kooperatifler Hukukunda Açık Kapı İlkesi, Terazi Hukuk Dergisi, Sayı:54, Şubat 2011.
- MÜLAYİM, Ziya Gökalp** : Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Yayınevi, Ankara, (1975).
- MÜLAYİM, Ziya Gökalp** : Atatürk'ten Bugüne Kooperatifçilik, Ankara, (1998).
- MÜLAYİM, Ziya Gökalp** : Kooperatifçilik, 7. Baskı, Ankara, (2013).
- OĞUZMAN, M. Kemal/SELİÇİ, Özer/OKTAY-ÖZDEMİR, Saibe** : Kişiler Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2009.
- OMAĞ, Merih Kemal** : "1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Açısından Kooperatif Teşekküllerinin Hukukî Mahiyet ve Niteliği" İTİD. 1974.
- ORBAY ORTAC, Nurdan/
CAN, Ozan** : Yapı Kooperatiflerinin Tacir Sıfatı Olup Olmadığı Sorusu Bağlamında Yargıtay 15. Hukuk Dairesinin 15.9.2014 Tarih, 2014/2787 Esas ve 2014/5195 Karar Sayılı Kararının Eleştirisi, BATİDER, Cilt XXXII, Sayı:3, Eylül 2016.
- ÖZDAMAR, Emine** : "6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Ticaret Şirketleri Hakkında Genel Hükmeler", Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Yıl:7, S.76, Ankara, Aralık 2012.
- ÖZBALCI, Yılmaz** : Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, 1997.

- ÖZCAN, Zekai** : Hangi Şirket Kurulmalı, 4. Baskı, Ankara, Haziran 2016.
- ÖZDEMİR, Gülen** : Kooperatifçilik, 1. Basım, Ankara, Nisan 2016.
- ÖZMEN, Kemal** : Kooperatifler, 2. Baskı, Ankara, 2012.
- ÖZTAN, Bilge** : Tüzel Kişiler, Ders Notları, Ankara, 1994.
- PARLAR, Ali** : Kooperatifler Kanunu, Açıklamalı (İçtihatlı Hukukî ve Cezai Sorumluluk Açısından) Ankara, Kasım, 2004.
- POROY, Reha/TEKİNALP, Ünal/ ÇAMOĞLU, Ersin** : Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, Güncelleştirilmiş 12. Basım, İstanbul, 2010.
- POROY, Reha/TEKİNALP, Ünal/ÇAMOĞLU, Ersin** : Ortaklıklar Hukuku II, 13.Bası, İstanbul, Haziran 2017.
- PULAŞLI, Hasan** : Şirketler Hukuku – Temel Esaslar, 7.Baskı, Adana, (2008).
- PULAŞLI, Hasan** : Şirketler Hukuku Genel Esaslar, İkincil Mevzuat Çerçevesinde Çıkarılan Yönetmelik ve Tebliğlere ve 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa göre hazırlanmış, Ankara, (2013).
- REHBER, Erkan** : Kooperatifçilik, Bursa, Haziran 2011.
- SERİNİKLİ, Nilüfer SERİNİKLİ/ KUMKALE, İlknur** : Türkiye'deki Kooperatif Üst Örgütlerinin (Bölge Birliklerinin) Sorunları ve Çözüm Önerileri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı:1, Haziran 2012.

- SORAL, Erdoğan** : Türkiye’de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Sorunu, Ankara, AİTİA Yayını No:159.
- SOYGÜR, Nevin** : Ticaret Hukuku, C. 2, Şirketler, İstanbul, 1999.
- ŞENER, Esat** : Açıklamalı-İçtihatlı Türk Medenî Kanunu, Ankara, 1989.
- ŞİMŞEK, Edip** : Kooperatif Ortaklıklar, Yonca Matbaası, Ankara,1981.
- ŞİŞMAN, Bülent** : Kurumlar Vergisi Beyannamesi Üzerinden Yapılacak İstisna ve İndirimler, Vergi Dünyası, Yıl:25, Sayı:296, Nisan 2006.
- TEKİNALP, Ünal** : Kooperatiflerde Ortakların Kişisel Niteliklerinin Önemi, Ortak Sıfatının Kazanılması ve Yitirilmesi, İstanbul,1972.
- TOKAT, Bülent** : Kooperatiflerde İletişim ve Önemi, Kurgu Dergisi, Sayı:8, 1990.
- TÜRK, Hikmet Sami** : “Ticaret Ortaklıklarının Nevi Değiştirmesine ilişkin Yargıtay Kararları”, Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu, Bildiriler – Tartışmalar, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, Yayın No:171, 11-12 Ocak 1985.
- Türk Hukuk Lügatı** : 3. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1997.
- Türkçe Sözlük** : Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2005.

- ÜSTÜN Yusuf/AYDIN Muhittin** : Kooperatifler Hukuku, 2 Baskı, Ankara, Ocak 2017.
- YERCAN, Murat** : “AB Sürecinde Kooperatifçilik Hareketimizin Değerlendirilmesi”, Karınca Dergisi, Sayı: 822, Haziran 2005.
- YİĞİTER, Mennan** : “Egede Kooperatifçiliğin Doğuşu”, Yüzüncü Yılında Kooperatifçiliğimiz, T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü Yayınları No:6, Ankara, 1963.
- YILMAZ, Ejder** : Hukuk Sözlüğü, Ankara, 2004.
- YONGALIK, Aynur** : Şahıs Şirketlerinde Ortak Davası (Actio Pro Socio), Ankara, Haziran 2010.
- ZAİM, Sabahaddin** : Vakıflarımızın İktisadi ve Sosyal Açıdan Değerlendirilmesi, Sosyal Siyaset Konferansları, 37 – 38 Kitaplar, İstanbul, 1992.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.copa-cogeca.eu>

<http://ec.europa.eu>

<http://www.gib.gov.tr/>

<http://ica.coop>

<http://www.ilo.org>

<http://www.kazanci.com>

<http://koop.gtb.gov.tr/>

<http://www.koopkur.org.tr/>

<http://www.mevzuat.gov.tr/>

<http://www.resmigazete.gov.tr/>

<http://sfp.ucdavis.edu>

<http://social.un.org>

<http://www.tarimsalorgutler.org>

<https://www.ziraatbank.com.tr>

